NSVL rahvaste ajaloo kateeder.

EESTI KODANLUSE OSA JUDENITŠI AVANTÜÜRIS A: 1919.

Diplomitöö.

Õ. Elango.

Ajaloo-osak. V kursuse
üliõpilane.

TRÜ NSVL ajal. kat.
nr. 1167.

1950.

S i s u k o r d.

1. Eessõna ..... lk.2.

2. Sissejuhatus ..... lk.3 - 8

3. Looderinde kujunemine (1918.a. lõpul).. lk.9 -2o

4. Eesti kodanluse ja vene valgekaartluse koostöö Antandi esimeses sõjakäigus.... lk.21-36

5. Eesti kodanluse kokkupõrge "landesveeriga" lk.37-47

6. Eesti kodanluse suhted nn. "Vene loodevalitsusega" lk.48-61

7. Eesti kodanluse osa Judenitśi pealetungis Petrogradile 1918.a. sügisel ja rahu looderindel lk.62-77

8. Kokkuvõte lk.78-81

9. Kasutatud kirjanduse nimistu lk.82-85

E e s s õ n a .

Käesoleva teema valikut diplomitöö kirjutamiseks põhjustas selle teema aktuaalsus ning vajadus paljastada kodanlikke võltsinguid ja väärkontseptsioone, mis eriti juurdunud ja levinud on kodanliku Eesti riigi tekkimise küsimustes.Käesoleva töö teemaks ei ole küll otseselt kodanliku Eesti "iseseisvuse" sünd, kuid ta käsitleb sellega lahutamatult seotud küsimust: eesti kodanluse osa Antandi poolt organiseeritavas interventsioonis, eriti tema osavõttu Judenitši pealetungist Petrogradile a.1919.

Seda perioodi käsitlevad tähtsamad kodanlikud ajalooteosed on Ed.Laamani "Eesti iseseisvuse sünd" ja koguteos "Eesti Vabadussõda", milliseid käesoleva töö kirjutaja kasutas nii nendes leiduvate rohkete väärkontseptsioonide paljastamiseks kui ka faktilise materjali kriitiliseks hankimiseks. Need teosed püüavad igati varjata kodanluse klassiolemust ja kujutada tema taotlusi kogu eesti rahva huvide kaitsmisena. Osavõttu interventsioonisõjast, eesti kodanlike vägede pealetungi koos Judenitšiga seletavad nad, samuti kui tolleaegne kodanlik ajakirjandus (vt.Päevaleht), Eesti piiride sõjalise kaitsmise vajadusega, eitades sealjuures koostööd Vene valgekaartlusega, kuigi nende endi poolt esitatud faktiline materjal on nende seisukohtadega vastuolus. Samasuguseid või sellega sarnlevaid kontseptsioone arendati nende küsimuste kohta ka kodanlike ajaloolaste teistes töödes ja ajalooõpikutes, näit. H.Kruusi teoses "Eesti ajalugu kõige uuemal ajal".

Kodanlike väärkontseptsioonide kummutamisel ja marksistliku kontseptsiooni arendamisel toetus käesoleva töö kirjutaja V.I.Lenini (Teosed XXIII, XXIV ja XXV käide) ja J.V. Stalini (Teosed IV ja VI köide) kõnedes ja artiklites avaldatud seisukohtadele. Kontseptsiooni arendamise ja faktilise materjali kummutamise alal osutus väga tähtsaks ka nõukogude ajaloolase Šteini läinud aastal ilmunud töö "Vene küsimusest" kohta Pariisi rahukonverentsil. Abiks olid ka ajakirjas "Eesti Bolševik" ja ajalehtedes ilmunud artiklid ja V.Kingissepa teos "Kellele iseseisvus, kellele ike". Otsene allikmaterjal peale mõne üksiku dokumentide-kogu, ei olnud kättesaadav.

S i s s e j u h a t u s.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon ei olnud mitte ainult revolutsioon rahvuslikes raamides. Ta oli eelkõige rahvusvahelist, ülemaailmset laadi revolutsioon, sest ta tähendas põhjalikku pööret inimkonna maailmaajaloos vanast kapitalistlikust maailmast uude sotsialistlikku maailma. Oktoobrirevolutsiooni kui sotsialistliku revolutsiooni rahvusvaheline iseloom põhjustas uue ajastu alguse maailma ajaloos.

"Otsustavalt ja tagasipööramatult on toimunud maailma lõhenemine kaheks leeriks: imperialismi leeriks ja sotsialismi leeriks," kirjutas J.V. Stalin a. 1919.

"Seal, nende leeris, Ameerika ja Inglismaa, Prantsusmaa ja Jaapan oma kapitalide, relvastusvahendite, proovitud agentide ja vilunud administraatoritega.

Siin, meie leeris, Nõukogude Venemaa noorte nõukogude vabariikidega, kasvava proletaarse revolutsiooniga Euroopa riikides, kuid kapitalideta, proovitud agentideta, ja vilunud administraatoriteta, see-eest aga vilunud agitaatoritega, kes oskavad süüdata vabadustuld töörahva südames.

Nende kahe leeri võitlus moodustab kogu tänapäeva elu telje, see moodustab kogu vana ja uue maailma tegelaste sise- ja välispoliitika sisu.

Eesti ja Leedu, Ukraina ja Krimm, Turkestan ja Siber, Poola ja Kaukaasia, ning lõppeks ka Venemaa ise pole eesmärgiks iseeneses, nad on ainult võitlusväljaks kahele jõule, orjaikke kindlustamist taotlevale imperialismile ja orjusest vabanemise eest võitlevale sotsialismile, kelle vahel on käimas võitlus elu ja surma peale."[1]

Nõukogude võimu olemasolu määratu suure riigi territooriumil võis osutuda nakatavaks eeskujuks lääne töölistele ja sõduritele ja suurendada nende rahutungi. Seetõttu Antandi riigid otsustasid alustada Venemaa vastu sõjalist interventsiooni, et kukutada nõukogude võim ja uuesti kehtima panna kodanlik kord. Interventsioon ei saavutanud aga mitte kohe sellist

---

1. Stalin, Teosed, IV k., lk.225.

ulatust, milleni ta jõudis 1919.aastal. Interventsiooni ja kodusõja ajaloos võib eristada mitmesuguseid etappe ja võitlusmeetodeid olenevalt ajast ja tingimustest.

Nagu osutab J.V. Stalin, "...Oktoobrirevolutsioon algas kahe põhilise imperialistliku grupi, Inglise-Prantsuse ja Saksa-Austria grupi meeleheitliku võitluse ajajärgul, millal neil gruppidel, kes olid seotud omavahelise võitlusega elu ja surma peale, polnud ei aega ega ressursse pöörata tõsist tähelepanu võitlusele Oktoobrirevolutsiooni vastu."[2]

Siiski ei takistanud nende gruppide omavaheline võitlus juba tol perioodil nende koostööd nõukogude võimu vastu. Teatavasti nõukogude valitsuse üheks esimeseks taotluseks oli Venemaa vabastamine imperialistlikust sõjast. 8.nov.1917.a. võttis II Nõukogude kongress vastu rahudekreedi, kus kõigile sõdivatele rahvastele ja nende valitsustele tehti ettepanek asuda viibimata sõlmima demokraatlikku rahu ilma anneksioonideta ja kontributsioonideta rahvaste enesemääramise õiguse alusel.[3] Kuna Antandi valitsused vastasid Nõukogude valitsuse üleskutsetele vaikimisega, tuli Nõukogude valitsusel üksi alustada rahuläbirääkimisi Saksamaa ja tema liitlastega.

Ka Brest-Litovskis toimuvate rahuläbirääkimiste kestel keeldusid Antandi riigid nendega ühinemast, andes seega Saksamaale võimaluse oma anastuslike plaanide teostamiseks. Antandi sihiks oli kiskuda Nõukogude võimu sõtta Saksamaa vastu, et idarinde taastamisega siduda Saksa jõude ja kukutada nõukogude võimu Venemaal Saksa vägede abil. V.I.Lenin iseloomustas Antandi poliitikat sel ajal järgmiselt: "Nimelt tema, spekuleerides sellele, et uuesti sundida Venemaad imperialistlikku sõtta, taganes rahuläbirääkimistest ja sellega vabastas käed samuti Saksa röövellikel kapitalistidel, kes sundisid Venemaale peale anneksionistliku ja vägivaldse Bresti rahu!"[4]

Ukraina ja Baltikumi haaramine sakslaste poolt Bresti rahu alusel oli üks interventsiooni meetoditest, mis oma sihi - bolševismi hävitamise ja Venemaa jagamise poolest millegagi

---

2. Stalin, Teosed, VI k., lk.353
3. Vt. Dokumente kodusõja ajaloost I, lk.16 - 17.
4. Lenin, Teosed, XXIII k., lk.180.

ei erinenud Antandi taotlustest. Interventsiooni sihid seisnesid eelkõige nõukogude võimu kui klassivaenlase hävitamises. Sellele põhilisele sihile kaasnes teine - Venemaa alandamine rahvusvahelise kapitalistliku ekspluateerimise objekti tasemele, välismaise kapitali koloonia tasemele. Selle teise ülesande täitmist pidi aitama teostada Venemaa jagamine imperialistlike riikide vahel.[5]

Juba 23.dets. 1917.a. leppisid Inglise ja Prantsuse esindajad Pariisis salaja kokku Nõukogude Venemaa tükeldamise asjus. Kokkuleppe tingimustes öeldi, et Inglismaa saab Venemaal mõjutsooni, mis annab talle Kaukaasia nafta ja kontrolli Baltimaade üle; Prantsusmaa saab samuti tsooni, mis annab talle Donbassi raua ja kivisöe ning kontrolli Krimmi üle. See Inglise-Prantsuse salaleping oli mitmel järgneval aastal Prantsus- ja Inglismaa poolt Venemaa suhtes teostatava poliitika aluseks.[6]

Niipea kui selgus, et ei läinud korda kiskuda nõukogude võimu sõtta Saksamaa vastu ja kukutada teda Saksamaa kätega, siirdusid Antandi reaktsioonilised ringkonnad teissugusele taktikale. Kohe pärast Bresti rahu sõlmimist lahkusid liitlaste saadikud Petrogradist ja kolisid väheldasse kubermangulinna Vologdasse. Nende ametlikuks motiiviks oli protest Bresti rahu vastu. Tegelikult tähendas see Antandi siirdumist aktiivsesse võitlusse nõukogude võimu vastu.[7]

Selle aktiivse tegevuse esimesteks avaldusteks oli Inglise ja Prantsuse sõjavägede maandamine Venemaa põhjaosas, Arhangelski ja Muurmani vallutamine ning valgekaartliku "Põhja-Venemaa valitsuse" asutamine. Sellele järgnes jaapanlaste dessant Vladivostokis 5.apr. 1918.a. ning liitlaste poolt organiseeritud tšehhoslovakkide korpuse mäss Kesk-Volgamaal ja Siberis.

Nõnda algas välismaine sõjaline interventsioon nõukogude võimu vastu, mis ühines sisemise kontrrevolutsiooniga. Valgekaartlikke rühmitisi toetati interventide poolt raha ja relva-

---

5. Vt. Štein, lk.406.
6. Vt. Sayers ja Kahn, lk.43.
7. Vt. Diplomaatia ajalugu II, lk.453.

dega. Põhja-Kaukaasias organiseerisid kindralid Kornilov, Aleksejev ja Denikin inglaste ja prantslaste toetusel nn. "vabatahtliku armee" ning toetudes kasakate ülimuskihile, alustasid sõjakäiku Nõukogude vastu. Doni ääres tegutses kindral Krasnov, keda sakslased salaja toetasid.

Hoolimata noore Nõukogude riigi raskest seisukorrast ei saavutanud intervendid ja valgekaartlased esialgu erilisi tulemusi, vaid olid sunnitud taanduma. Olukord muutus kui 11. nov. Saksamaa oli sunnitud sõlmima Antandiga vaherahu ja seega lõppes sõda kahe imperialistliku rühmitise vahel. See andis Antandile võimaluse tugevdada interventsiooni ja organiseerida Nõukogudemaa blokaadi. Lenin rääkis 1918.a. novembris: "...kunagi meie seisukord ei olnud nii ohtlik kui nüüd. Imperialistid olid tegevuses üksteisega. Ja nüüd üks rühmitistest on asendatud Inglise-Prantsuse-Ameerika grupiga. Tema peamiseks ülesandeks on lämmatada maailma bolševismi, lämmatada tema peamist rakukest, Vene Nõukogude vabariiki."[8]

Maailmasõja lõppemisega langes ära too põhjendus, mille imperialistid interventsiooni õigustamiseks esile tõstsid: Saksamaa-vastase idarinde loomine Venemaal. Nüüd selgus, et mitte idarinde loomine, vaid võitlus nõukogude võimuga osutus interventsiooni otsustavaks motiiviks. 13.nov.1918.a. kinnitasid Inglis- ja Prantsusmaa 23.dets.1917.a. sõlmitud konventsiooni mõjupiirkondade jaotamise kohta Venemaal. 14.nov.1918.a. Inglise sõjakabinet otsustas tunnustada Koltšaki valitsust de facto ning 15. ja 16.nov. vahelisel ööl siirdus Inglise-Prantsuse eskaader Musta merre.[9] Liitlaste väed maandusid Odessas ja Taga-Kaukaasias.

Algas uus etapp interventsiooni ajaloos, mil Antant püüdis nõukogude võimu likvideerida omaenda jõududega, nn. avaliku interventsiooni periood. Nõukogude Venemaa kallale tungisid "just need maad, keda kõige enam peeti ja peetakse demokraatlikeks, tsiviliseerituiks ja kultuurseiks, just nemad pidasid sõda Venemaa vastu kõige kiskjalikemate vahenditega, ilma vähemagi seaduslikkuse varjuta."[10]

---

8. Lenin, Teosed, XXIII k., lk.269.
9. Vt. Diplomaatia ajalugu II, lk.474.-
10. Lenin, Teosed, XXIV k., lk.560.

Kuid peale interventsiooni tugevnemise oli Maailmasõja lõppemisel Nõukogude riigi suhtes ka teatav positiivne tähendus. Saksamaa kaotus andis võimaluse tühistada Bresti röövrahu ja alustada avalikku sõjalist ja poliitilist võitlust Eesti, Läti, Leedu, Valge-Vene, Ukraina ja Taga-Kaukaasia vabastamiseks saksa imperialismi survest. Periood Saksamaa kapitulatsioonist (11.nov.1918.a.) kuni Pariisi rahukonverentsi avamiseni (18.jaan.1919.a.) oli nõukogude võimu lakkamatu võidu ajaks. Sel ajal kuulutati nõukogude võim välja nii Ukrainas, Valge-Venes kui ka Baltimail. Ühtlasi toimus sel ajal Euroopas, eriti Saksamaal, Austrias ja Ungaris, revolutsioonilise liikumise tõus.

Revolutsioonilise liikumise tõus Euroopas ei jätnud mõju avaldamata ka Antandi maade töölisklassile, kes nõudis interventsiooni lõpetamist, püstitades loosungi "Käed Venemaa küljest!". Ka Antandi sõjaväed Nõukogude Venemaal nakatusid revolutsioonilisest vaimust ja osutusid võitluses ebakindlaiks. Selles olukorras tuli Antandi imperialistidel loobuda oma sõjavägede kasutamisest ja võtta tarvitusele uued nn. varjatud interventsiooni meetodid.

Pariisi rahukonverentsil eriti Wilson ja Lloyd George kritiseerisid relvastatud interventsiooni, kuid see kriitika ei tähendanud interventsioonist loobumist, vaid ainult ühe meetodi asendamist teisega. "Kuidas ei kinnitaks seda Lloyd George'd, Wilson'id ja Clemenceau'd," ütles Lenin mais 1919.a., "kuidas nad ei kinnitaks, et loobuvad interventsioonist, kuid meie siiski teame, et see on vale."[11]

Küsimus seisis ainult uue interventsioonimeetodi väljatöötamises. Uus vorm oli "...keerulisem kui avalik vanelesegamine, kuid see-eest "tsiviliseeritud" ja "humaansele" Antandile "mugavam".[12] Seekord mitte Antandi omad sõjaväed, vaid väikeste rajariikide sõjaväed pluss Denikini, Koltšaki ja Judenitši kontrrevolutsioonilised armeed pidid tegema Antandi jaoks tema musta töö. Nende rajariikide ja kontrrevolutsi-

---

11. Lenin, Teosed, XXIV k., lk.280.
12. Stalin, Teosed, IV k., lk.239.

ooniliste valitsuste relvastamine ja igasugune abistamine näis Wilsonile, Lloyd George'ile ja teistele vähem hädaohtliku ja vähem riskantse operatsioonina kui oma vägede kasutamine. Sel viisil kõhklemine Antandi kodanluse seas, mis langes kokku Pariisi rahukonverentsi algusega, viis avaliku interventsioonimeetodi asendamiseni varjatud meetodiga.[13]

Kodanlikus ajalookirjanduses nn. "sanitaarkordoni" taktikat väga sageli vastandatakse aktiivsele relvastatud interventsioonile kui passiivset kaitsetaktikat. See on ajaloolise tõe moonutamine. "Sanitaarkordoni" taktika autorid poliitilise maskeeringu eesmärgil ise omistasid sellise näiliselt kaitselise iseloomu rajariikide pealetungivale, agressiivsele liidule, mis ulatus Soomest Armeeniani.[14]

Üheks tähtsamaks interventsioonikeskuseks Nõukogude riigi läänepiiril, eriti Petrogradi läheduse tõttu, kujunes Eesti. Eesti kodanlus võttis osa Antandi kahest sõjakäigust Nõukogude Venemaa vastu - 1919.a. kevadel ja sügisel, kusjuures ta arendas koostööd kohalike vene valgekaartlike jõududega, kelle eesotsas seisis kindral Judenitš.

Järgnevate peatükkide eesmärgiks on näidata eesti kodanluse kui Antandi imperialistide kuuleka tööriista osa varjatud interventsioonis Nõukogude Venemaa vastu, sealjuures eriti esile tuues eesti kodanluse ja vene valgekaartluse vahelise koostöö fakti, selle põhjusi ja sisemisi vastuolusid, mis viisid lõpuks Antandi interventsioonipoliitika looderindel nurjumisele.

---

13. Vt. Stein, lk. 409 - 410.
14. Vt. samas, lk.415.

Looderinde kujunemine.

(1918.a. lõpul)

Üheks imperialistide taktikaliseks võtteks nõukogude võimu vastu võitlemisel oli toetumine rahvaste enesemääramise õigusele. Kodanlike riikide loomine Venemaa ääremail oli neile tarvilik kui Venemaa nõrgestamise vahend, kui nende ääremaade ekspluateerimise moodus, aga eelkõige oli see vahend nõukogude võimu hävitamiseks.

Nõukogude poliitika rahvusküsimuses leidis oma väljenduse 3.nov.1917.a. avaldatud "Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioonis", kus kuulutati Venemaa rahvaste õigust vabale enesemääramisele kuni lahkulöömiseni ja iseseisvate riikide moodustamiseni.[15] See programm kujutas endast rahvusküsimuse täielikku lahendust, sõprust ja koostööd rahvaste vahel sotsialistliku korra alusel. Ääremaade rahvuslik kodanlus aga tõlgitses seda põhimõtet kui õigust võimu enda kätte võtta ja kasutada seda oma klassi huvides. Veebruarirevolutsiooni järel ääremaadel tekkinud kodanlik-rahvuslikud asutused ei tahtnud kuuldagi sotsialistlikust revolutsioonist, vaid pidasid oma kohuseks igati säilitada ja kindlustada vana kodanlikku korda. "Ääremaade "valitsuste" võitlus oli ja jääb kodanliku kontrrevolutsiooni võitluseks sotsialismi vastu. Rahvuslik lipp lisatakse siia juurde ainult rahvahulkade petmiseks kui populaarne lipp, mis on mugavaks eesriideks rahvusliku kodanluse kontrrevolutsioonilistele tagamõtetele."[16]

Ühe lülina selle "rahvusliku enesemääramise" ahelas on kodanlike ajaloolaste poolt kujutatud ka kodanliku Eesti "iseseisvumist". Kuid sealjuures on nad sunnitud siiski tunnustama, et kodanliku iseseisvuse sünd oli lahutamatult seotud interventsiooniga Nõukogude riigi vastu ja et "enesemääramise" tähtsamaks tingimuseks oli välismaalaste valitsemine Eesti üle.[17]

Et oma klassivõimu säilitamiseks saada toetust "läänest", oli eesti kodanlusel vaja kinnitada oma valmisolekut võitluseks Nõukogude Venemaa vastu. Seda "iseseisvuse" loosun-

---

15. Vt. Dokumente kodusõja ajaloost I, lk.19.
16. Stalin, Teosed, IV k., lk.156.
17. Vt. Naan, lk.96.

giga taoteldigi. Et "iseseisvus" seepärast võis sündida ainult meelepärasena välismaa imperialistidele ja nende tahte järgi, seda mõistis eesti kodanlus algusest peale. Sisepoliitilise vaatenurga all oli "iseseisvusel" võitlusloosungi tähtsus, mis pidi olema viigileheks kodanluse klassi eesmärkide varjamisel, nende esitamiseks kogu rahva eesmärkidena. Selle loosungi abil sai kodanlus esineda rahvuse huvide kaitsjana.[18]

Eesti kodanlus pööras oma pilgud "lääne" poole üsna varakult. Juba 1917.a-l oli ta sõlminud sidemeid Antandi imperialistidega. 1918.a. algul moodustasid kodanlikud eesti tegelased Petrogradis oma esinduse, kelle ülesandeks oli sidemete loomine Antandi maade diplomaatiliste esindajatega. 1918.a. mais "tunnustas Inglismaa de facto kodanliku Eesti "iseseisvust", mis 24.veebr. 1918.a. oli välja kuulutatud, ja võttis isegi vastu saksa okupatsioonivõimude poolt laialisaadetud Eesti "Ajutise Valitsuse" poolametliku diplomaatilise esindaja. Samuti toimisid Prantsusmaa ja Itaalia.

Peale diplomaatiliste sidemete loodi eesti kodanluse ja Antandi maade vahel ka sõjalised sidemed. Inglise okupatsiooniarmee koosseisu Nõukogude Venemaa põhjaosas Murmanskis kuulus ka Laidoneri moodustatud eesti leegion. Sama Laidoner saatis ka eesti ohvitsere Koltšaki ja Denikini teenistusse võitlusele nõukogude võimu vastu.[19]

Samal ajal ei keeldunud eesti kodanlus ka koostööst Saksa okupantidega, kuigi eesti kodanlik-natsionalistlikud ajaloolased on alati püüdnud tõendada nagu oleks Saksa okupantide ja eesti kodanluse vahel valitsenud vaen ja puudunud igasugune koostöö. Saksa okupatsioon seevastu olevat soodustanud nõukogude võimu. "...Saksa keiserriik ei taotlenud sugugi Venemaal kommunistliku riigikorra kukutamise eesmärke. Ümberpöördult. Kõige halva kõrval oli Bresti rahuleping osutanud Nõukogude Venele ka ühe teene: ta sulges nimelt liitlaste interventsioonile nii Lõuna- kui ka Lääne-Venemaa. Läänes takistas saksa okupatsioon samal ajal valjude abinõudega ukrainlasi, poolakaid, leedulasi, lätlasi ja eestlasi organiseerumast riiklikult ja

---

18. Vt. Naan, lk.lo2-lo3.
19. Vt. Sepp, Revolutsioonil. liikumise ajaloost Eestis, lk.69.

sõjaliselt. Sellega tasandati vahetult tee Nõukogude Vene sissetungile neisse riikidesse, niipea kui saksa väed siit lahkuvad. Vaatamata näilikule vaenlikkusele võis nõukogude võim seega koguni kosuda saksa okupatsioonivägede varjul, kes talle valmistasid ühtlasi ette võimalusi uueks laiutamiseks lääne suunas."[20]

Selle sepitsuse autorid on imelikul kombel unustanud peaasja: et enne saksa okupatsiooni valitses nende rahvaste maa-aladel nõukogude võim ja kohalik kodanlus vajas seepärast tungivalt päästjaid. Ukraina Raada otse kutsus sakslasi nõukogude võimu likvideerima, lubades neile selle eest suuri soodustusi oma rahva arvel. Ka eesti kodanluse suhtes on olemas vastavaid andmeid.[21] Mil viisil saksa okupandid nõukogude võimu kukutamisega said nõukogude võimule teenet osutada, see jääb kodanlike ajaloolaste "loogilise mõtlemise" saladuseks.

Laveerides kahe imperialistide rühma vahel, kaldus eesti kodanlus, sedamööda kuidas Saksamaa sõjaline seisukord läänerindel halvenes, järjest rohkem Antandi orientatsioonile. Lenin ütles sel ajal, et "Saksamaale alluvate või tema poolt okupeeritud maade kodanlus otsib veel usinamalt kokkulepet Antandiga, eriti neil juhtumeil, kui ta aimab, et on täiesti võimatu hoida jalul oma võimu ekspluateeritavate töölisklasside üle ilma välismaiste tääkide abita, nagu näiteks Soomes, Ukrainas jne."[22]

23.okt. 1918.a. Eesti Ajutine Valitsus oma juhtnöörides välissaadikuile soovitas nõutada Eestile liitriikide kaitset, juhtides nende tähelepanu sellele, et sakslased nendest ettejõudmiseks ja uue tsaaririigi ülesehitamiseks on praegu Eestiski vene monarhistlikke olluseid korraldamas.[23]

See teade vastas tõsioludele, sest just 1918.a. sügisel alustasid Saksa okupandid vene valgete väeosade formeerimist. Selleks asutati värbamisbürood reas Balti linnades ning oktoobri lõpuks moodustusid kolm esimest polku Pihkvas, Ostrovis ja Rezeknes, mis panid aluse valgekaartlikule Põhjakorpusele. Kokkuleppes, mis kirjutati alla valgekaartlaste ja saksa vägede ülemjuhatuse poolt, tähendati, et vene valgete vägede üles-

---

20. Eesti Vabadussõda I, lk.124.
21. Vt. Naan, lk.1o4.
22. Lenin, Teosed, XXIII k. lk.239.
23. Vt. Laaman, lk.353.

andeks on "edasiliikumine Petrogradi võtmiseks ja bolševistliku valitsuse kukutamine", aga edaspidi "korra taastamine kogu Venemaal ja seadusliku vene valitsuse toetamine."[24] Nõnda juba Baltikumi vene valgete väeosade formeerimise esimestest päevadest ihaldasid nende juhid punase Petrogradi hõivamist.

Kohalikud valgekaartlikud kontrrevolutsioonilised organisatsioonid teotsesid tihedas kontaktis Petrogradis organiseeritud põrandaaluse monarhistliku liiduga "Suur ühtne Venemaa" ja teiste spionaaži ja diversantluse pesadega. Eriti paistis silma kaardiohvitseride organisatsioon, mille tegevust juhtis kindral Judenitš, kes asus tol ajal Soomes.[25] Üks võimalikest kandidaatidest, keda sakslased kavatsesid nimetada Põhjakorpuse diktaatorlike volitustega juhatajaks, oli endine tsaariarmee kindral Judenitš.[26] Sayersi ja Kahni andmeil omas Judenitš juba tollal tihedaid sidemeid ka Inglise salaluurega. Olles Inglise salaluure agendi Sidney Reilly isiklik sõber, oli ta pühendatud viimase vandenõudesse 1918.a. suvel ja tema jaoks oli ette nähtud koht tulevases ajutises valitsuses.[27]

Eesti kodanlus, aimates Saksamaa peatset kokkuvarisemist, kutsus Antandi interveńte sakslaste töö jatkajaks Baltikumis. Neissamus 23.okt. juhtnöörides, kus välissaadikuil soovitatakse hoiatada liitlasi, et sakslased võiksid neist "uue tsaaririigi ülesehitamise" alal ette jõuda, tehakse neile saadikuile ülesandeks "juhtida liitriikide tähelepanu sellele, et ainult viibimata ja otsustav interventsioon Venemaal kogu Venemaa ja piirimaade korraldamise eeltingimuseks on."[28]

Saksamaa kapituleerumisega osutusid eesti kodanluse kartused oma klassivõimu säilitamisel põhjendatuiks. 13.nov. 1918. a. tühistas Nõukogude valitsus Bresti rõövrahu, teatades, et "Vene, Läti, Eesti, Poola, Leedu, Ukraina, Soome, Krimmi ja Kaukaasia töötavad massid, vabastatud saksa revolutsiooniga rõövelliku rahu ikkest... on nüüd kutsutud ise otsustama oma saatust. Imperialistliku rahu asemele peab tulema sotsialistlik rahu..."[29]. Algas nõukogude võimu uue võidukäigu periood.

---

24. Karajev, lk.3.
25. Vt. samas, lk.3.
26. Vt. Laaman, Lk.387.
27. Vt. Sayers ja Kahn, Lk.64.
28. Laaman, lk.353.
29. Rahvusvaheline poliitika II, lk.198-199.

Compiegne'i vaherahu momendil 11.nov.1918.a. oli tähelepandav osa Baltikumist veel hõivatud Saksa vägede poolt.Need väed olid esialgu ainukeseks reaalseks jõuks, kes suutnuks takistada nõukogude võimu taaskehtestamist Baltikumis. Saksamaa ja liitlaste vahel sõlmitud vaherahu lepingu 12.artikkel määras nende vägede ülesande järgmiselt: "Kõik Saksa sõjaväed, millised nüüd asuvad territooriumitel, mis kuulusid enne sõda Venemaale, peavad samuti tagasi pöörduma Saksamaa piiridesse, niipea kui liitlased tunnistavad, et selleks on aeg käes, arvesse võttes nende territooriumide sisemist olukorda."[30] Teisiti väljendudes, Saksamaa kohustus hoidma oma vägesid idas võitluseks Nõukogude Venemaaga kuni Antandi jõudude saabumiseni või kohalike valgete vägede formeerimiseni. Nõnda pandi alus Antandi poliitikale kasutada Saksa vägesid interventsiooni teostamisel Nõukogude riigi vastu. Seda poliitikat arendasid liitlased ka järgneval aastal kuni interventsioonilootuste lõpliku kokkuvarisemiseni. Selle koostöö varasemaks avalduseks oli juba liitlaste poliitika Bresti rahuläbirääkimiste päevil, mil nad, olles ise sõjajalal Saksamaaga, hellitasid lootust kukutada Nõukogude võimu Saksamaa kätega.

Tõsi küll, Ameerika presidendi Wilsoni "14 punktis", mis olid esitatud 1918.a. jaanuaris vastukaaluks nõukogude rahuprogrammile, oli muuseas nõutud ka kogu Venemaa territooriumi saksa vägedest evakueerimist,[31] kuid selle teadaande ajal olid imperialistid veel arvamisel, et nõukogude korral ei ole pikka iga. Kuid oktoobris 1918.a. koostatud Wilsoni "14 punkti" ametlik kommentaar juba mainib, et 6.punktis ettenähtud Saksa vägede evakuatsioonile võivad kõigis sakslaste poolt evakueeritud Venemaa osades järgneda bolševistlikud revolutsioonid. USA diplomaatiline esindaja Stokholmis teatas juba 12.okt. oma riigisekretärile okupeeritud Venemaa osade kohta, et "vaherahu puhul keskvõimudega on soovitav nende territooriumide tähtajalist evakueerimist nõuda mitte enne, kui meil on võimalik liitlastele saata sõjaväge." Juba sel ajal, mil Ameerika sõdurid võitlesid veel läänerindel sakslastega, sepitses nende valitsus plaane sõjaliseks koostööks samade

---

30. Rahvusvaheline poliitika II, lk.195.
31. Vt. Diplomaatia ajalugu II, lk.44o.

sakslastega.[32]

Ka sakslaste endi poolt tähendati, et võitlus bolševismi vastu võib osutuda sillaks Saksamaa ja tema vastaste vahel.[33]

V.I.Lenin juba varakult nägi ette seda röövellikku tehingut kahe imperialistide grupi vahel. Oma ettekandes 22.okt. 1918.a., iseloomustades saksa kodanlust, Lenin ütles: "Ta teab,...et kui ta osutab teeneid Inglise ja Prantsuse kapitalistidele bolševikkude vastu, nende teenete eest kapitalistlikus ühiskonnas võib-olla autasustatakse..."[34]

Saksa imperialistlik kodanlus oli meeleldi valmis täitma Antandi soove, lootes selle eest väärikat tasu, kuid teine asi oli nende soovide tegelik täitmine. Dekreedis kõigile Venemaa rahvaile ning okupeeritud piirkondade elanikkonnale kutsus ülevenemaaline kesktäitevkomitee neid võitlusele saksa okupantidega, lubades neile täielikku ja kindlat toetust nende võitluses sotsialistliku tööliste ja talupoegade võimu kehtestamise eest nende maal.[35] Okupeeritud maade töörahvas tõusis kõikjal võitlema nõukogude võimu taaskehtestamise eest.

J.V.Stalin kirjutas tollal: "Proletaarse Venemaa ja imperialistliku Antandi vahel puhkenud elu ja surma peale käiva võitluse olukorras on piirimaadel võimalikud ainult kaks teed:

<u>kas</u> koos Venemaaga ja siis - piirimaade töörahvahulkade vabanemine imperialistlikust rõhumisest;

<u>või</u> koos Antandiga ja siis - vältimatu imperialistlik ike.

Kolmandat teed ei ole. Nõndanimetatud sõltumatute Gruusia, Armeenia, Poola, Soome jne. nõndanimetatud iseseisvus on ainult petlik illusioon, mis varjab nende, lubatagu öelda, riikide täielikku sõltuvust ühest või teisest imperialistide rühmast."[36]

Okupeeritud maade kodanlus valis teise tee, osutudes Antandi imperialistide truuks teenriks. Esialgu aga, kuna liit-

---

32. Vt.Vihalem, Kuidas ameerika imperialistid...,lk.7o.
33. Vt.Laaman, lk.353.
34. Lenin, Teosed, XXIII k., lk.234.
35. Vt.Sepp, Võitlus nõukogude võimu eest Eestis, lk.96.
36. Stalin, Marksism ja rahvus- ning koloniaalküsimus, lk.91-92.

laste poolt loodetud abi polnud veel saabunud, arendati koostööd saksa okupatsioonivõimudega. Saksamaa lüüasaamise ja revolutsiooni tulemusena tunnustas Baltimaade riigikomissar Winnig 19.nov. Eesti kodanlikku Ajutist Valitsust. Eesti kodanlus omalt poolt jättis kehtima Saksa okupatsiooni aegsed seadused ja määrused ning lootis Saksa okupatsioonivägede kaitsele. Ajutise Valitsuse esimeste sammude seas olid diplomaatilised üritused okupatsiooni pikendamiseks. 26.nov. komandeeriti Stokholmi Ed. Laaman ja F. Kull - paluma liitriike sakslastele ette kirjutada, et nad maalt niipea ei lahkuks.[37]

Mis puutub kodanlike ajaloolaste väitesse, et Saksa okupatsioonivõimud olevat Nõukogude vägedele sissetungiks teed tasandanud, siis see väide on täiesti ümberlükatav juba nende endi poolt esitatud faktilise materjali põhjal. "Enamlaste esimene kallaletung Narvale löödi sakslaste poolt tagasi," kinnitatakse koguteoses "Eesti Vabadussõda". Relvastuse küsimuses mainitakse, et "üldse võeti meie poolt sakslastelt üle 23 mitmesugust ladu ja keldrit."[38]

Eesti kodanlus palus liitlastelt Saksa okupatsiooni pikendamist, kuid Saksamaal puhkenud revolutsioon ja Punaarmee edasitung avaldas okupatsioonivägedele oma mõju: nad hakkasid lagunema ja lahkuma. Eesti kodanlus astus samme lahkuvate Saksa vägede asemele Inglise vägede saamiseks. Kodanlus ei kujutanud ette iseseisvust ilma okupatsioonita. "Kõik patenteeritud isamaalased ja iseseisvuslased olid valmis Eestit ükskõik kellele ära sahkerdama, et ta aga mitte töötavale rahvale ei saaks," - nii paljastas kodanlusi eesti töörahva juht Viktor Kingissepp.[39]

19.nov. eesti kodanluse esindaja Inglismaal Piip esitas välisminister Balfourile palve, et vaherahu lepingu 16. punkti alusel saadetaks Eestisse võimalikult kiiresti maaväe ja sõjalaevastiku üksusi. Paluti 6ooo meest maaväge, selleks 3-4 nädalaks, mille jooksul teostataks Eestis mobilisatsiooni.[4o] Loomulikult tuli selle abi eest ka mingit tasu lubada. Oldi nõus andma liitlastele laevastikubaase või majanduslikke

---

37. Naan, lk.1o8.
38. Eesti Vabadussõda I, lk.211 ja 2oo.
39. Kingissepp, lk.76.
4o. Vt. Laaman, lk.358.

eelistusi. Kaaluteldi ka küsimust, kas poleks võimalik seisukord á la Kanada või Austraalia. Hiljem, kui Inglismaale saadeti Poska, lubas Inglismaa abi sel tingimusel, kui Eesti annab tema käsutusse kümneks aastaks kõik oma metsad ja sadamad ja müüb ainult Inglismaale sama aja jooksul kõik Eestist saadava linaseemne.[41]

V.I. Lenin häbimärgistas natsionalistliku kodanluse käitumist oma isamaa suhtes. "Eile müüsid nad teda sakslastele, nüüd aga müüvad nad teda inglastele ja prantslastele. Vaat mis sünnib kulisside taga, millised ülepakkumised... Nähes, et inglise-prantsuse kodanlus võidab, lähevad nad kõik selle kodanluse poolele ja valmistavad tehinguid inglise-prantsuse imperialismiga meie vastu ja meie arvel."[42]

Läbirääkimiste tulemusena Inglismaaga jõudis eesti kodanlus kokkuleppele muu toetuse suhtes, kuid maavägesid ei peetud võimalikuks saata. "Kui ette panna kohe saata selleks otstarbeks Venemaale Inglise vägesid, siis punkeks armees mäss," rääkis Inglise peaminister Lloyd George. "Mõte maha suruda bolševism sõjalise jõuga on puht-hullumeelsus."[43] Inglismaa sisemise olukorra tõttu pidas Lloyd George kasulikumaks teostada interventsiooni varjatud kujul s.t. mitte Inglismaa enda vägede abil.

29.nov. esitas Balfour valitsusele Inglise poliitika alused Venemaa suhtes. Selle memorandumi kohaselt pidi Inglismaa seal toetama oma liitlasi tšehhoslovakke ja kohalikke valgeid valitsusi. "Abi ulatus, mida neile võime anda, oleneb palju Ameerikast, kellel selleks rohkem vara. Praegu võime ainult kasutada vägesid, kes seal asuvad, saata relvi ja raha, kaitseda võimalust mööda Baltimaade valitsusi, kes meie laevastiku toetusel moodustuvad."[44]

Kontradmiral Sinclair, kolmanda kergeristlejate eskaadri juhataja, sai ülesande oma laevastikuga minna nii kaugele Läänemerre kui võimalik. Kui see laevastik 12.dets. jõudis Tal-

---

41. Vt. Sepp, Revol. liikumise ajaloos Eestis, lk.82.
42. Lenin, Teosed, XXIII k., lk.234.
43. Diplomaatia ajalugu III, lk.56-57.
44. Laaman, lk.359.

linna alla, hingas eesti kodanlus kergendatult. Laidoner kirjutas hiljem: poleks Inglise laevastik ilmunud, oleks meie saatus hoopis teine olnud.

Detsembris 1918.a. oli ka Judenitš esitanud Ameerika Ühendriikide valitsusele palve, kus ta märkis, et nõukogude-vastase interventsiooni parimaks sõjalise tegevuse kohaks on Balti provintsid ja Soome. Ta nõuab, et Antandi väed okupeeriksid Balti provintside peamised sadamad ja linnad.[45]

Vene valgekaartluse esindaja ja eesti kodanluse ühised taotlused okupatsiooni suhtes ei andnud aga tulemusi, kuigi Eesti kodanlikus valitsuses seda soovi vähemalt 2o korda oli avaldatud.[46] Inglased kogu oma tahtmise juures maaväge saata ei saanud.

22.nov. alanud Punaarmee edasitung Narva rindel arenes edukalt. Ka eesti kommunistlikud väeosad võitlesid selle koosseisus. Algas nõukogude võimu taastamine Eesti territooriumil. Vene NFSV valitsus tunnustas 8.dets.1918.a. Eesti Nõukogude Vabariigi iseseisvust.[47] 23.dets. kinnitas kesktäitevkomitee uuesti, "et nende maade endise kuuluvuse fakt tsaari impeeriumi ei aseta neile mingeid kohustusi, ja samal ajal kesktäitevkomitee väljendab kindlat veendumust, et alles nüüd, täieliku enesemääramise vabaduse tunnustamise pinnal ja võimu üleminekuga töölisklassi kätte, moodustub kõigi endise Venemaa pinnal asunud rahvaste töötajate vabatahtlik ja purustamatu liit."[48]

Eesti kodanluse poolt väljakuulutatud vabatahtlik mobilisatsioon 21.nov. kukkus haledalt läbi - oodatava 25.ooo mehe asemel saadi vaid 8oo meest.[49] Ka sunduslik mobilisatsioon 1.detsembril ei andnud palju paremaid tulemusi - selle tagajärjel tõusis meest arv vaid 23oo-ni.[5o] Oli ilmne, et eesti töörahvas ei tahtnud sõdida kodanliku valitsuse eest. Selle sõja klassiolemust tunnistavad tahtmatult ka kodanlikud ajaloolased, kinnitades, et "võitluse kandjaks rindel ja selg-

---

45. Vt. Vihalem, Kuidas Ameerika imperialistid..., lk.7o.
46. Vt. Laaman, lk.4o6.
48. Samas, lk.2o9.
47. Rahvusvaheline poliitika II, lk.2o6-2o7
49. Vt. Eesti Vabadussõda I, lk.185-86.
5o. Vt. samas, lk.188.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

rooks, millele rajasime oma vastupanu, sai ohvitser."[51]

Kui selgus, et igast viiest mobiliseeritud eestlasest kolm deserteerivad, tuli kodanlikul valitsusel asuda välismaiste palgasõdurite värbamisele. Sõlmiti lepingud vabatahtlike saamiseks Soome valgetega, rootslastega, taanlastega ja vene valgekaartlastega Soomes. Kõige ulatuslikum oli abi Soomelt - vabatahtlikke 7ooo - 8ooo meest, hulk sõjavarustust ja laen 2o miljoni marga suuruses. "Peab otsekohe tunnistama, et kui me poleks saanud Soomelt rahalist ja sõjalist abi, siis me vaevalt istuksime täna siin koos," ütles hiljem kodanliku valitsuse rahaminister Maapäeva istungil.[52] Peale muu sõlmiti sõjalise abi suhtes kokkulepe ka Balti parunitega.

Lõpuks oli olemas veel üks jõurühmitis, kellega tuli arvestada. See oli sakslaste poolt Pihkvas formeeritud valgekaartlik Põhjakorpus. Olles 25.nov. Punaarmee poolt Pihkvast välja löödud, tahtis Põhjakorpus Saksa okupatsiooniväe kannul Kuramaale taganeda. Saksa väejuhatus, soovides Kuramaad ainult enesele pidada, takistas teda selles. Põhjakorpus taganes siis läbi Eesti. Kuna eesti kodanlik sõjavägi oli alles asutamisel, pöördusid Võru ja Viru maakonna kodanlikud tegelased abi otsides Põhjakorpuse poole. Eesti kodanlik valitsus nõudis 29.nov. Põhjakorpuse juhatajatelt kirjalikku teadaannet, et korpus end annab Eesti valitsuse käsutusse, kusjuures rindele saatmine jääb viimase otsustada. 3o.nov. otsustati Põhjakorpuse ülem - polk. Neff kutsuda läbirääkimistele.[53] Seega võime siin tähistada eesti kodanluse ja vene valgekaartluse vahelise koostöö algust, mis saavutas oma haripunkti pealetungides Petrogradile 1919.a. kevadel ja sügisel.

J.V. Stalin iseloomustas selle koostöö tekkimise põhjusi järgmiselt: "..."rahvuslikud valitsused" piirimaadel kuulutasid sõja sotsialistlikule valitsusele keskuses. Kuulutanud aga sõja, said nad loomulikult reaktsioonikolleteks, mis endi ümber koondasid kõike, mis Venemaal oli kontrrevolutsioonilist. Kellelgi ei ole saladuseks, et sinna, nendesse kolletesse,

---

51. Eesti Vabadussõda I, lk.212
52. Sepp, Võitlus nõuk. võimu eest Eestis, lk.111.
53. Vt. Laaman, lk.388.

sööstsid kõik Venemaalt väljaheidetud kontrrevolutsionäärid, et seal, nende kollete ümber, formeerusid nad valgekaartlikeks "rahvuslikeks polkudeks"."[54]

Ent nagu hiljem, nii ilmnes ka juba nüüd täie selgusega eesti kodanluse ja vene valgekaartluse vaheline vastuolu. Nimelt ei kavatsenud Põhjakorpus sugugi alistuda Eesti valitsusele, vaid leidis, et viimane peaks alistuma temale. Laamani andmeil Põhjakorpuse tagandatud ülem kindral Wandam olevat hoiatanud Larkat, et korpuse uued juhid kavatsevad korpust teatava sihiga Tallinnasse tuua. Saksa võimudelt olevat Põhjakorpus saanud Tallinnasse sõitmiseks terved rongid. Ka Bermondt kinnitas hiljem, et Põhjakorpuse esindaja Liibavis polk. Rodzjanko 16.dets. nõudis Inglise admiralilt Sinclairilt, et teda, Rodzjankot, tunnistataks kõigi Baltimaade enamlusvastaste vägede ülemjuhatajaks.[55]

Põhjakorpuse osad tõepoolest lähenesid Tallinnale, kuid pidasid antud olukorras siiski paremaks jõuda eesti kodanlusega mingile kokkuleppele. Jõuti kompromisslahendusele: Pihkva linna ja maakonna valged võimud tunnistasid Põhjakorpuse oma sõjaväeks ja palusid talle Eesti kodanlikult valitsuselt laenuna abi ja varustist, kuni liitlaste saabumiseni, kes neile toetust lubanud. 6.dets. sõlmiti leping, mille alusel korpuse tähtsamaks operatsioonisuunaks pidi olema Pihkva ringkond, korpus ei tohtinud segada Eesti siseasjadesse ja pidi alluma Eesti vägede ülemjuhatusele. Eestis olles saab ta kogu varustise Eesti valitsuselt, mis loetakse Vene valitsuse võlaks. Korpus komplekteerib mitte Eesti kodanikkudest ja kuni liitlaste kohalejõudmiseni ei või ületada 3500 meest. Korpuse koondamiseks määrati alul Helme kihelkond. Lõuna-Eestis, kuid Punaarmee pealetungi eest taganes ta Põhja-Eestisse Kohila ringkonda.[56]

Sel viisil oli alus pandud kõigile jõudude grupeeringuile, kellega Punaarmeel Eestis tuli võitlusse astuda ja kellele toetudes rünnati hiljem Petrogradi. Lisaks senistele kodusõja rinnetele oli nüüd kujunenud uus rinne - looderinne. Selle rinde koostis oli iseloomulikul kombel üsna rahvusvaheline:

---

54. Stalin Marksism, rahvus- ja koloniaalküsimus, lk.84.
55. Vt. Laaman, lk.388.
56. Vt. samas, lk.389-390.

siin võitles eesti ja vene valge element koos riigisakslaste ja baltlastega, koos Soome, Rootsi ja Taani seiklejate-palgasõduritega, kusjuures kõigi nende taga seisis Antandi interventide abistav ja inspireeriv käsi. Punaarmee Eestis ja eesti proletariaat omasid tegelikult vastasena rahvusvahelise kontrrevolutsiooni ühendatud jõud.

Eesti kodanlikud natsionalistid ristisid selle nõukogude-vastase ja rahvavastase sõja "vabadussõjaks", kus eesti rahvas olevat võidelnud oma "iseseisvuse" eest. Tegelikult oli see sõda ainult väike osa Antandi interventide suurtest plaanidest. "Vabaduse" ja "iseseisvusega" sellel sõjal midagi ühist ei olnud.

"Kõigile tuntud faktid... näitavad, et piirimaade "valitsused" olid täielikult irdunud "oma" massidest. Otsustavalt löödud, olid "rahvuslikud valitsused" "sunnitud" abisaamiseks "oma" tööliste ja talupoegade vastu pöörduma Lääne imperialistide, kogu maailma väikerahvaste põliste rõhujate ja ekspluataatorite poole."[57]

---

57. Stalin, Marksism, rahvus- ja koloniaalküsimus, lk.85.

Eesti kodanluse ja vene valgekaartluse koostöö Antandi esimeses sõjakäigus.

1919.a. jaanuaris algas Pariisis rahukonverents, mille eesmärgiks oli maailma ümberjagamine võitjate imperialistlike riikide huvides. See konverents kujunes Nõukogude Venemaa vastu organiseeritava interventsiooni peastaabiks. Sealjuures valitses interventsiooni põhilise eesmärgi - nõukogude võimu hävitamise suhtes interventide vahel täielik üksmeel. Vastuolusid nende vahel tekitas aga saagi jagamise küsimus, küsimus sellest, millise imperialistliku riigi mõjule peaks alluma see või teine Venemaa osa.

Vaidlusi tekitas veel teinegi küsimus: milliseid interventsioonimeetodeid tuleks kasutada? Selles küsimuses kujunes kaks suunda: esiteks Clemenceau ja Churchilli suund, kes soovis teostada interventsiooni avalikult välismaiste sõjavägede saatmise teel Nõukogude Venemaale, ja teiseks Wilsoni ja Lloyd George'i suund, kes, olles sunnitud arvestama oma rahva ja sõjaväe rahutahet, püüdsid leida relvastatud interventsiooni teostamiseks uusi meetodeid. Nad soovitasid interventsiooni teostada Venemaa piiridel moodustatud kodanlike riikide ja vene valgekaartlike vägede abil.

Samal ajal, 1919.a. esimestel kuudel, mil Euroopas valitses revolutsioonilise liikumise tõus, püüdsid intervendid oma kavatsusi maskeerida läbirääkimiste abil. Nõukogude Venemaaga. See püüe väljendus reas "kokkuleppe" projektides nagu konverentsi projekt Printsi saartel, Bulliti missioon ja Nanseni plaan. Need projektid kujutasid endast diplomaatilist püünist, mille abil pidi saavutatama Venemaa jagamine, aktiivne vahelesegamine tema siseasjadesse ja efektiivne majanduslik kontroll, mis muutnuks tema territooriumil loodavad uued riigid Antandi ja USA koloniaalse ekspluateerimise objektideks. See taktika lubas Nõukogude Venemaa ajutist olemasolu, selleks et teisel teel lämmatada vihatud klassivaenlast. Nõukogude diplomaatia mõistatas õigeaegselt kõigi nende "rahuettepanekute" tõelise olemuse kui diplomaatilise püünise meetodi ja relvastatud interventsiooni tõeliste sihtide maskeerimise meetodi.[58]

---

58. Štein, lk.41o-411.

1918.a. lõpul ja 1919.a. alul, mil Punaarmee edukalt liikus edasi, tekkis Antandi ringkondades ka nn. "sanitaarkordoni" loomise idee, mis pidi tõkestama revolutsiooni levimist läände. "Bolševism - see on nakkav haigus," kirjutas oma päevikusse lord Bertie Inglise saadik Pariisis, - "milline, nagu võib arvata, levib Saksamaale ja Austriasse. Kuid Antandil tuleb teostada vana korra karantiin, selleks et hoiduda nakkusest." Samaspäevikus kirjutas lord Bertie 6.dets.1918.a.: "Ei ole enam Venemaad! Ta lagunes, kadus ebajumal isevalitseja ja religiooni näol, mis sidus mitmesuguseid õigeusulisi rahvaid. Kui meil ainult õnnestub saavutada puhverriikide iseseisvus, mis piirnevad Saksamaaga idas, s.o. Soome, Poola, Eesti, Ukraina jne., kuipalju neid ka õnnestuks fabritseerida, siis, minu pärast ülejäänu võib käia kuradile ja keeda iseenda mahlas."[59]

Kui aga Punaarmee edasitung pidurdus ja revolutsiooniline liikumine Euroopas hakkas vaibuma, ei ilmutanud interventid enam erilist huvi puhverriikide "iseseisvuse" tunnustamise vastu, püüdes neid selle asemel õhutada sõjakäigule Nõukogude Venemaa vastu. Pariisi rahukonverentsil, kuhu ka eesti kodanlus saatis oma mitteametliku delegatsiooni J.Poskaga eesotsas, selgus peagi, et Antant ei kavatse Venemaa piiririikide "iseseisvust" tunnustada.

Prantslased andsid piirirahvastele nõu Vene valgetele läheneda ja bolševike vastu ühine rinne moodustada. Rahukonverentsi väliskomisjoni esimees Franklin-Bouillon kutsus 8. ja 10.veebr. Eesti, Läti, Leedu, Ukraina ja Gruusia esindajad nõu pidama, kuidas neile liitlaste abi korraldada. Ta seletas, et "väikerahvaste häält ennem kuulda võetaks, kui nad ühiselt üles astuksid ja mitte ainult oma vajadustest ei kõnele, vaid ka näitavad, kuidas nad võiksid olla kasulikud liitlastele. Kõige otstarbekohasem oleks, kui nad lubaksid enamlaste vastu välja astuda ja selleks abi paluksid, muidugi ühtlasi ka iseseisvuse tunnustamist, kuid nii-öelda viimasel kohal."[60]

---

59. Diplomaatia ajalugu III, lk.67.
60. Laaman, lk.489.

Franklin-Bouillon oli juba varem parlamendis seletanud, et kuna unitaarse Venemaa taastamise katsed on jäänud viljatuks, siis vähemalt ajutiselt peab Venemaa läbi käima föderaalsest järgust. Muurahvaid on tarvis toetada, kuna nad võiksid olla kolleteks; kust Venemaa enese uuestisündimise aktsiooni võib ajada.[61] Teiste sõnadega, need maad pidid olema nõukogude-vastase interventsiooni platsdarmiks.

15.veebr. teatas Ameerika delegatsioon oma valitsusele Eesti ja Leedu esindajate avaldusest konverentsi eesistuja nimele, mis sisaldas palve tunnustada Eesti ja Leedu iseseisvateks riikideks ja lasta nende esindajad Pariisi konverentsile. Eesti kodanliku valitsuse avalduses sisaldus palve tunnustada eesti võitleva rahva õigusi tema sõja kestel Nõukogude Venemaaga.[62]

Ameerika delegatsiooni telegrammis riigidepartemangule 2o.veebr. teatatakse kokkuleppe sõlmimisest Eesti, Läti ja Leedu kodanlike valitsuste vahel ühiseks võitluseks bolševike vastu. Samas telegrammis teatatakse, et Läti valitsus võttis vastu otsuse koguda vabatahtlikke Rootsis, Soomes ja Taanis.[63]

Sellest nähtub, et Baltimaade kodanluse esindajad, jälgides Franklin-Bouilloni juhtnööre, otsustasid ühiselt tegutseda ja avaldasid oma valmisolekut võidelda bolševike vastu. Pariisi rahukonverents aga ei tunnustanud valitsusi de facto, rääkimata tunnustamisest de jure. Ka ei lastud nende esindajaid ametlikult rahukonverentsi tööst osa võtta. Poska kirjutas oma valitsusele, et "iseseisvuse tunnustamine ei olene sugugi enesemääramise õigusest, vaid riikide huvidest."[64]

Hoolimata nende tõikade nentimisest jäi "aateline" eesti kodanlus ka edaspidi Antandi imperialistide kuulekaks käsutäitjaks. See tõestab ilmekalt, et ta esijoones taotles vaid oma klassivõimu säilitamist, millist võimu imperialistid tal aitasid säilitada palju tõhusamate ja materiaalsemate vahenditega kui seda võis olla "iseseisvuse" tunnustamine. See oli majanduslik ja sõjaline abi, mida eriti agaralt organi-

---

61. Vt. Laaman, lk.489.
62. Vt. Štein, lk.2o6.
63. Vt. samas, lk.2o7.
64. Laaman, lk.491.

seeris USA-s ellukutsutud ARA (Ameerika abi administratsioon). Millisel eesmärgil see abistamine toimus, seda väljendas Wilson 11.jaan.1919.a. kirjas kongressiliikmeile üsna mittekahemõttelisel viisil: "Toitlusabi on käesoleval ajal võtmeks kogu situatsioonile Euroopas ja rahuküsimuse lahendusele. Bolševism liigub kindlalt läände, ta on haaranud juba Poola ja mürgitab Saksamaad. Teda ei või peatada jõuga, kuid teda võib peatada toiduainetega."[65]

Sama mõtet väljendas teine reaktsionäär Hoover: "Kogu kaitsevalli ehitamise probleem bolševismi sissetungi vastu Venemaalt koondub üha suurema ja suurema toiduainete hulga saatmise ümber piiriäärsetele maadele."[66] Varustades reaktsioonilisi valitsusi ja nende armeesid toiduainetega, spekuleerides töörahva näljaga, USA imperialistid kasutasid oma "abi" võitluseks revolutsioonilise liikumise vastu Euroopa maades.

Mis puutub kodanliku Eesti "iseseisvuse" mõttesse, siis kodanlike ajaloolaste kinnitust mööda olevat see kõige enam vastukaja leidnud Inglise valitsevais ringkonnis. Uued piiririigid olid Churchilli arvates väärtuslikuks puhvriks kahe suurriigi - Saksamaa ja Venemaa vahel. Inglismaa olevat üldse soovinud Venemaa killustamist, kuna Prantsusmaa vastukaaluks Inglise mõjule olevat soovinud ühtset tugevat Venemaad. Ameerikale oli tugev Venemaa takistuseks Euroopas, kuid vajalik Siberis Jaapani vastu.[67]

See Laamani seisukoht sarnleb Steini poolt kritiseeritavate kodanlike ajaloolaste seisukohtadega, kelle arvates Prantsusmaa olevat püüdnud juba interventsiooni ajal säilitada "ühtset ja jagamatut" Venemaad. Tegelikult taotlesid Venemaa jagamist mitte ainult Inglismaa, vaid ka teised imperialistlikud riigid, esijoones Prantsusmaa ja USA.[68] Nii nõukogude võimu hävitamise kui ka Venemaa omavahelise jagamise küsimuses valitses nende vahel üksmeel. Vastuolud ja erinevused nende taotlustes tekkisid vaid mõjutsoonide jagamise alal ning

---

65. Berjozkin, lk.1o3-1o4.
66. Samas, lk.1o4
67. Vt. Laaman, lk.49o-491.
68. Vt. Stein, lk.19-2o.

interventsioonimeetodite küsimuses.

Prantsuse poliitika muutub mõistetavaks, kui pöörata tähelepanu sissejuhatuses mainitud Inglise-Prantsuse lepingule, "mõjutsoonide" kohta, mis kirjutati alla 1917.a. lõpul ja kinnitati uuesti 1918.a. lõpul. Lepingust selgub, et Inglismaa "pidi arendama oma aktiivsust" just Venemaa vähemusrahvastega asustatud ääremail - Kaukaasias, Armeenias, Gruusias, Kurdistanis ja Baltikumis, Prantsusmaa seevastu Ukrainas ja Krimmis. Loomulikult ei tundnud Prantsusmaa sellises olukorras Baltimaade "iseseisvuse" vastu erilist huvi, püüdes seevastu toetada "ühtse ja jagamatu Venemaa" loosungit. Muidugi oli mõlemail - nii ääremaade "iseseisvuse" kui ka "ühtse ja jagamatu Venemaa" loosungil liitlaste jaoks ainult sedavõrd tähtsust, kuivõrd need aitasid mobiliseerida kohalikke jõude võitluseks nõukogude võimu vastu ja varjata interventide tõelisi kavatsusi.

Olles asetanud oma peapanuse vene valgekaardile kui peamisele jõule bolševike vastases võitluses, ei kavatsenud Prantsusmaa ega Inglismaa tunnustada ääremaade "iseseisvust", kuigi Inglismaa teataval juhul selle võimalusega arvestas. Esialgu oli aga "iseseisvuse" loosung vajalik väikerahvaste õhutamiseks koostööle vene valgekaardiga.

Ajal, mil eesti kodanlusele Pariisi rahukonverentsil soovitati koostööd vene valgekaartlusega, oli see koostöö tegelikult juba arenemas. Kindral Judenitš oli 1918.a. detsembris pöördunud liitlaste saatkondade poole Stokholmis, kutsudes neid viibimatule võitlusele bolševike vastu. Parima sõjategevuse baasina soovitas ta Baltimaid ja Soomet Petrogradi külje all.[69]

14.jaan. 1919.a. toimus Viiburis vene emigrantide konverents, kus liitriikidega koostöötamiseks valiti oma esindus- nn. vene komitee, keda Soome valitsus oli valmis tunnustama Vene ametlikuks esinduseks.[7o]

21.jaan. esitas kindral Judenitš oma relvastatud võitluse organiseerimise plaanid bolševike vastu loodes"ülemvalit-

---

69. Vt. Laaman, lk.444.
7o. Vt. samas, lk.445.

sejale" admiral Koltšakile. Ta kirjutas, et nüüd talle "avanes võimalus uue rinde moodustamiseks tegevuse jaoks bolševike vastu, baseerudes Soomele ja Balti kubermangudele... Minu ümber ühinesid kõik parteid... Soomes asuvad kaubandusklassi esindajad lubasid finantseerida. Reaalne jõud, millele ma toetuna käesoleval ajal, on Põhjakorpus (3 tuhat) ja 3-4 tuhat ohvitseri, kes asuvad Soomes ja Skandinaavias... Ma arvestan samuti kuni 3o.ooo sõjavangist ohvitseri ja sõduriga... Ilma Antandi abita läbi ei saa, ja selles mõttes ma pidasin läbirääkimisi liitlastega, kuid jaatavat vastust veel ei oma. On vajalik Soome mõjutamine liitlaste poolt, et ta ei takistaks meie algatust ja uuesti avaks piiri vene põgenikele, peamiselt ohvitseridele. Samuti Eesti ja Läti suhtes... On tarvis abi relvastuse, mürskude, tehniliste vahendite, finantside ja toiduainete alal mitte ainult armeele, vaid ka Petrogradile... Suvatsege toetada minu palvet Antandi ees."[71]

Koltšak toetas Judenitši soovi ja kevadeks sai teatavaks Antandi nõusolek tema plaanidega.[72] Oodates oma ametlikku kinnitamist tegeles kindral Judenitš eelseisva ühise pealetungi organiseerimisega. Ta pidas läbirääkimisi Soome ja Eesti valgete valitsustega, hoolimata oma väljendusest, et Eesti kodanlik valitsus "olevat bande kriminaalkurjategijaid, kellega tema rääkima ei hakka."[73]

Olukorraga Eestis tutvus endine Petrogradi advokaat Ivanov, kes tegi Judenitšile ettepaneku luua Põhjakorpuse jaoks Vene loode-keskkoht ja tunnustada kodanlikku Eesti valitsust. Siis saatis Judenitš Eestisse oma delegatsiooni eesotsas vürst Volkonskiga. Delegatsioon esitas kava sõjalise operatsiooni ettevalmistamiseks Petrogradi vastu, baseerudes Eestile. Vene väeosad pidid kuuluma vene sõjalis-poliitilise keskuse ülemjuhatuse alla, Eesti piirides operatiivselt Eesti ülemjuhatuse alla, Venemaal aga pidid kõik rahvused kuuluma vene ülemjuhatuse alla. Seega nägi lepingu kava ette ühist sõjakäiku Petrogradi peale Judenitši ülemjuhatusel. Eesti "iseseis-

---

71. Karajev, lk.4-5.
72. Vt. Samas, lk.5.
73. Laaman, lk.446.

vust" hoiduti aga tunnustamast, lubati vaid üldsõnalist toetust "eesti rahva vajadustele". Hoolimata sellest ei asunud Eesti kodanlik valitsus selle kava suhtes eitavale seisukohale, tegi ainult 8.veebr. otsuse ettepanekud lahtiseks jätta, kuni on teada Soome seisukoht.[74] Kindral Laidoneri arvates tuli Petrograd vallutada üheaegse pealetungiga Soomest ja Eestist.[75]

Mis puutub Soomesse, siis kindral Mannerheim 2o.veebr. vestluses Ühendriikide mereataśeega seletas, et tema armee on võimeline tekitama bolševikele kaotusi Põnja-Venemaal. Soome armee ei vaja inimesi ega relvastust, vaid ainult liitlaste moraalset toetust. Mannerheim teatas, et ta on valmis viivitamatult algama sõjategevust, kui teda ainult toetatakse selles mõttes liitlaste poolt ja kui Ühendriigid kiirustavad toiduainete saatmisega Soome jaoks.[76]

Kui Saksa väed 1918.a. lõpul Soomest lahkusid, kuulutati Mannerheim, kes oli suutnud saavutada seose Londoniga, Soome regendiks. J.V. Stalin hindas seda fakti järgmiselt: "Svinhufvudi lahkumine ja Mannerheimi nimetamine tähendavad loobumist "reformidest" sisemaal ja Inglismaa poolt projekteeritud sõjaretke Petrogradile läbi Soome."[77]

Liitlaste "moraalse toetuse" all mõistis Mannerheim tõenäoliselt nende nõusolekut Venemaa teatavate osade liidendamiseks Soomega. Seda kinnitab Mannerheimi isikliku esindaja seletus märtsis 1919.a. Ameerika viitse-konsulile Viiburis, et Mannerheim peab Petrogradi võtmist vältimatuks "Soome kaitsmise eesmärgil bolševikkude vastu" ja et "Soome arvestab Murmanski poolsaare kui autasu saamisega Petrogradi võtmise eest."[78]

Judenitś palus soomlastele teatada, et Petrogradi vallutamine ilma kokkuleppeta venelastega oleks lubamatu ja tähendaks Venemaale vaenlikku akti. Ühtlasi palus Koltśaki välisminister Sazonov prantslasi ja inglasi, et need Judenitśi

---

74.Vt.Laaman, lk.447-448.
75.Vt. Samas, lk.454.
76.Vt. Štein, lk.2o7.
77.Stalin, Teosed, IV k., lk.178.
78.Štein, lk.217.

kasuks nii Soomes kui Eestis vahele segaksid.[79]

Laamani andmeil arutasid Eesti ja Soome kodanlikud valitsused omavahel koguni Suur-Soome loomise küsimust, kuid soomlased olevat arvanud, et Antant pole nende plaanidega nõus.[80]

Valgesoomlastega kokkuleppele jõudmiseks pidi Judenitš tegema neile mööndusi. Judenitši poolt väljatöötatud ja Soome valitsuse poolt heakskiidetud kokkuleppe projekti 1.artiklis öeldi, et "Venemaa tingimusteta tunnustab Soome iseseisvust." 2.artikkel nägi ette Soome "piirile lähima riba, mis annab väljapääsu Jäämere talvisele sadamale," s.o. Murmanski ja Ida-Karjala üleandmist Soomele. Projekt saadeti kinnitamiseks "ülemvalitsejale" Koltšakile.[81] Kas Koltšak nimetatud projekti kinnitas või mitte, selle kohta puuduvad käesoleva töö kirjutajal andmed. Asjaolu aga, et valgesoomlased pealetungi Petrogradile toetasid ainult teataval määral, tuleb oletada, et Koltšak polnud valmis tegema mingeid loovutusi "ühtse ja jagamatu Venemaa" arvel. ja sellest olenevalt ka liitlased, kes olid oma pealootuse asetanud Koltšakile. Juba 16. jaan. 1919.a. olid nad sõlminud Koltšakiga koostöö kokkuleppe. Märtsis 1919.a. läks Koltšak üle hoogsale pealetungile.

Samasuguseid raskusi tekitasid Judenitšile läbirääkimised kodanliku Eesti valitsusega. Eesti kodanlus oli hädas "koduse rindega", mis nõudis tungivalt rahu. Aprilli lõpupoolel esines Nõukogude valitsus rahuettepanekutega. Kodanlus kartis, et kui ta alustab rahuläbirääkimisi, siis kustuvad tema lootused miljonilistele laenudele Londonist.[82] Sõja edasipidamiseks peeti aga tarvilikuks, et liitlased tunnustaksid Eesti "iseseisvust".

Eesti kodanluse poliitikat iseloomustab kõige paremini J.Poska intervjuu "Temps'i" peatoimetajale, mis ilmus paljudes suuremates Inglise ja Prantsuse ajalehtedes ja avaldati 12.veebr. 1919.a. ka eesti kodanluse tähtsamas häälekandjas "Päevalehes":

---

79. Vt. Laaman, lk.456.
80. Vt. samas, lk.454-455.
81. Vt. Karajev, lk.5.
82. Vt. Sepp ja Ellis, lk.25-

"Kui te meid üles tõusta aitate, siis loote te meist, Soome, Läti ja Leedumaast tammi enamlaste vastu. Te töötate Venemaa tulevase hea käekäigu, niisama kui ka meie ja oma enda hea käekäigu eest. Sellepärast me nõuamegi, et liitlased meie iseseisvust tunnistaks ja meid toetaks. Meie oleme ette võtnud iseennast valitseda sel päeval, kui me nägime, et Venemaa enamlaste hirmuvalitsuse saagiks saab. Meil pole kunagi mõtet olnud Venemaale kahju teha, kuid me tahame oma rahvuslist (s.t. kodanlikku - minu märkus. Õ.E.) olemasolu päästa ja meie oleme kindlad, et see pealegi kõige parem abinõu on venelastele enestele kasu tuua. Balti mere idasadamatega on suured majanduslised huvid seotud. Kui liitlased oskavad seal vaba juurdepääsetee Venemaale luua, siis võib meie rannik neile baasiks saada, kust Vene rahva majanduselu võib üles korraldada."[83]

Oma huvides olid Vene valged valmis tegema eesti kodanlusele teatavaid piiratud mööndusi. Sazonov telegrafeeris 27.aprillil Pariisist Omski: "Olen veendunud, et kunagi ei saa nõustuda Eesti ega Läti iseseisvusega, kuid vaja on neile maakondadele anda lai kohalik autonoomia, tingimusel, et tagataks kõigi rahvusvähemuste, eeskätt venelaste õigused. Ainult sel alusel on läbirääkimised võimalikud Eesti valitsusega, kelle kaastöö meile praegu tarvilik."[84]

Ka liitlased pidasid tarvilikuks teatavate mööndustе tegemist. Pariisi rahukonverentsi välisministrite nõukogu istungil 30.aprillil 1919.a. esitati Ameerika delegatsiooni ekspertide poolt väljatöötatud memorandum, mis käsitles liitlaste poliitikat Baltimaade suhtes. Memorandumis peeti vajalikuks, et liitlaste Ülemnõukogu tunnustaks Eesti, Läti ja Leedu ajutisi valitsusi de facto. Ühtlasi liitlased peavad kokku leppima abi suhtes Eestile, Lätile ja Leedule relvastuse, toiduainete ja krediitide alal.[85] 3.mail 1919.a. võeti vastu otsus, et Ühendriigid ja Inglismaa tunnustavad Soome valitsust.[86]

---

83. Päevaleht nr.35.
84. Laaman, lk.497.
85. Vt. Stein, lk.213.
86. Vt. samas, lk.219.

9.mail arutati Pariisi rahukonverentsil uuesti Baltimaade küsimust. Inglise välisminister Balfour nõudis, et liitlased peavad tunnustama Eesti valitsust de facto ja osutama talle abi. Seda on tarvis teha kiiresti, sest Eesti valitsuse saatus ripub juuksekarva otsas. Briti valitsus on juba osutanud abi ja soovitab seda aktsiooni jatkata koos liitlastega. Prantsuse välisminister Pichon seletas, et Prantsuse valitsus on Eesti valitsusega sellistes suhetes nagu tunnustamine de facto oleks toimunud. Ühendriikide riigisekretär Lansing aga esines väitega, et selline tunnustamine de facto oleks Venemaa killustamise abinõuks, mida Ühendriigid hoolikalt väldivad, välja arvatud Soome ja Poola küsimus.[87]

See Ameerika seisukoht on huvitaval kombel täielikus vastuolus ülalnimetatud memorandumiga, mis esitati Ameerika delegatsiooni poolt 30.apr. ja kus tehti ettepanek tunnustada Baltimaade valitsusi de facto. Millest selline seisukohamuutus nii lühikese aja jooksul tulenes, selle kohta ei ole käesoleva töö kirjutajal andmeid. Tõenäoliselt arvestati vajadusega toetada vene valgete "ühtse ja jagamatu Venemaa" loosungit.

Štein nimetab Ühendriikide riigisekretäri avaldust Venemaa killustamise vältimise kohta ülimal määral valelikuks ja väljendatuks wilsonliku demagoogia stiilis. "Kuulutades sõnades seda, et Ühendriigid on Venemaa killustamise poliitika vastu, USA tegudes võttis aktiivselt osa kõigist ettevõtetest, mille sihiks oli Venemaa killustamine. Nimelt sel momendil Ühendriigid mitte ainult ei osutanud relvastuse ja kõige muuga abi sellele võitlusele, mida Läti, Eesti, Leedu, Soome ja Poola pidasid Venemaa vastu, vaid ka Ameerika vägede abil võtsid vahenditult osa relvastatud interventsioonist, mis suunatud Venemaa killustamisele. Nagu näha vaidlustest, kõik istungil viibijad mõistsid Lansing'i avalduse tõelist mõtet: kõlavate sõnadega varjata interventsiooni . Kõik hakkasid tegelema selle interventsiooni osa praktilise organiseerimise arutamisega, hakkasid tegelema Venemaa killustamise plaani

---

87. Vt. Štein, lk.221.

praktilise arutamisega."[88]

Štein vaatleb siin Eesti, Läti, Leedu j.t. nõukogude võimu vastu suunatud võitlust kui Venemaa vastast võitlust, mille sihiks Venemaa killustamine. See on vastuolus Nõukogude Eesti ajaloolaste, näit. Naani seisukohaga, kelle järgi eesti kodanlus võttis interventsioonisõjast osa selle teadmisega, et interventsiooni õnnestumise korral toimub Eesti taasliitumine "ühtse ja jagamatu Venemaaga" ning sellest teadmisest hoolimata toetas vene valgekaartlust.[89]

Siiski on see vastuolu rohkem näiline kui tõeline, sest "ühtse ja jagamatu Venemaa" taastamise võimalus polnud sugugi reaalsem kui tema jagamine imperialistlike riikide vahel. "Peale tsaari-Venemaa taastamise kava oli Ameerika imperialistidel ka teine programm: haarata osa Venemaad endale asumaaks või jagada seda koos Inglismaaga."[90] Ameerika Ühendriigid tegid Pariisi rahukonverentsil korduvalt avaldusi selle kohta, et Venemaa või tema teatavad osad, sealhulgas ka Baltimaad, tuleb anda Ühendriikidele ja Inglismaale mandaatasumaadeks. Nagu kõik andmed näitavad, oli eesti kodanlusele eriti südamelähedane viimane alternatiiv. Inglased ei saanud küll 1918. a. dets-s Eestit okupeerida, kuid eesti kodanlus ei loobunud ka hiljem samalaadsete ettepanekute tegemisest.[91]

Pariisi rahukonverentsil toimuvad arutlused Baltimaade valitsuste de facto tunnustamise kohta olid tegelikult vaid arutlused selle üle, kuidas neid maid paremini rakendada ettevõttesse, mis tuntud Antandi esimese sõjakäigu nime all.

J.V. Stalin kirjutas selle Antandi sõjakäigu kohta: "Esimene sõjaretk võeti ette 1919.a. kevadel. Too oli kombineeritud sõjaretk, sest selles oli ette nähtud Koltšaki, Denikini, Poola, Judenitši ning Turkestanis ja Arhangelskis asuvate inglise-vene segaväesalkade ühine pealetung, kusjuures sõjaretke raskuspunkt asus Koltšaki tegevuspiirkonnas."[92]

Antandi teeseldud püüdeile Nõukogude valitsusega mingil

---

88. Štein, lk.222.
89. Vt. Naan, lk.121.
90. Vihalem, Eesti kodanlik riik Lääne ja Ameerika imperialistide teenrina.
91. Vt. samas.
92. Stalin, Teosed, IV k., lk.313.

moel kokku leppida (Printsi saarte kava, Bulliti missioon) tuli nüüd lõpp. Revolutsiooniline liikumine Euroopas oli taandumas. Sel perioodil Antant, ühtne ja koondunud, asub avaliku interventsiooni seisukohal: töölisliikumise nõrkus Läänes, Nõukogude Venemaa vaenlaste rohkus ja täielik veendumus võidus Venemaa üle lubasid Antandi peremeestel praktiseerida varjamatu interventsiooni jultunud poliitikat. "Sel ajajärgul elas Venemaa läbi kriitilist silmapilku, sest olles ära lõigatud viljarajoonidest (Siber, Ukraina, Põhja-Kaukaasia) ja kütteainest (Donetsi bassein, Groznõi, Bakuu), oli ta sunnitud võitlema kuuel rindel. Antant näeb seda ja tunneb võidu eelnaudingut. "Times" lööb trummi."[93]

Sõjakäigu strateegilise plaani kohta kirjutas J.V.Stalin: "Pealöögi pidi andma Koltšak, kellega Denikin lootis ühineda Saraatovis ühiseks pealetungiks Moskvale ida poolt. Judenitši hooleks jäeti kõrvallöök Petrogradi pihta. Sõjaretke eesmärk oli formuleeritud Gutškovi ettekandes Denikinile: lämmatada bolševism ühe hoobiga, võttes talt peamised elulised keskused - Moskva ja Petrogradi."[94]

Kuigi Eesti kodanlik valitsus suurriikide poolt tunnustamata jäi (piirduti ainult rääkimisega, et oleks tarvis tunnustada), ei osutunud see asjaolu takistuseks vene valgete ja eesti kodanluse koostööle.kavatsetavas Petrogradi operatsioonis. Helsingis oli organiseeritud "mitteametlik" looderinde ülemjuhatuse staap, mis töötas tihedas kontaktis Eesti ja Soome staapidega.[95] Aprillis 1919.a. esitati vene valgete esindaja Ivanovi poolt eesti kodanlike vägede ülemjuhatajale Laidonerile kava Loode-Venemaa ühisrinde kujundamise kohta. Ühisrinne pidi ulatuma Soomest Leeduni, haarates Eesti-Vene, Läti-Saksa ja Leedu armee, milliste jõudude ülemjuhatajaks oleks liitriikide kindral peastaabiga Liibavis. Septembri lõpuks peaks võetama Petrograd ja mobiliseerides uut väge Venemaal, saavutatama ühendus Siberist lähtuva väega. Laidoner olevat

---

93. Stalin, Teosed, IV k., lk.313
94. Samas, lk.276.
95. Vt. Karajev, lk.lo.

avaldanud kahtlust selliste jõudude koondamise võimaluse suhtes, soovitades piirduda olemasolevate jõududega ja panna neile tagasihoidlikumad ülesanded: 1)suruda enamlased Riia juures Läänemerest eemale ja seega võimaldada ühisrinnet, 2)korraldada Põhjakorpus ja teotseda temaga Petrogradi suunas.[96]

Kuidas eesti kodanlus hoolitses Põhjakorpuse eest, selle kohta on ta ise tunnistanud, et organiseeris ja varustas teda niihästi toidumoona kui ka sõjariistadega, kusjuures see varustus oli saadud liitlastelt, kuid selle tasumine oli pandud eesti kodanluse arvele. Peale varustuse sai Põhjakorpus Eesti kodanlikult valitsuselt rahalist toetust, mida võis arvestada miljonitega.[97]

"Tehti kõik, mis vähegi võimalik, et korpusest kujundada lahinguvõimeline väekoondis... Põhjakorpuse väeosade seinine töö ja tegevus Eesti territooriumil oli vaid ettevalmistus selleks, et suuremate jõududega üle minna Venemaale ja seal ulatuslikumatepealetungioperatsioonidega oma õnne katsuda."[98]

Põhjakorpus koondati 1919.a. aprillikuu jooksul Viru rindele, kus ta 13.mail alustas pealetungi Jamburgi suunas. Kuna Punaarmee tagalas oli organiseeritud mäss "Krasnaja Gorka" ja "Seraja Loŝadi" fortides, lõi Punaarmee rinne vankuma ja vaenlasel õnnestus Petrogradi alla välja tungida. Sõjaliste operatsioonide arenemise ja lõpuks valgekaartluse tagasilöömise kirjeldamine ei kuulu aga enam käesoleva töö raamidesse. Oluline on ainult märkida, millist osa etendasid selles pealetungis kodanlikud eesti väed.

Nende pealetung pidi esialgu piirduma sõjalaevastiku toetusega merelt ja 1.diviisi kõvendatud luuretegevusega, mille eesmärgiks pidi olema kõita Punaarmee osi ja samal ajal kogu rinde ulatuses võtta suurtükitule alla tähtsamad märgid. Kuid Põhjakorpuse edu selgudes asus Eesti ülemjuhatus selle kiirele ärakasutamisele - asuti üle minema üldisele pealetungile Pihkva, Marienburgi ja Volmari sihis. 17.mail langes

---

96. Vt. Laaman, lk.471-472.
97. Vt. Kingissepp, lk.239.
98. Eesti Vabadussõda II, lk.81-82.

Jamburg Põhjakorpuse osade ja Eesti 4.polgu kätte. 24.mail vallutasid Eesti väed Pihkva, andes selle 31.mail üle Põhjakorpusse kuuluvale Bulak-Balahhovitsi väesalgale.[99]

Need faktid annavad küllaldast tunnistust eesti kodanluse koostööst vene valgekaartlusega Antandi esimeses sõjakäigus. Samal ajal, 19.mail 1919.a. võeti Eesti Kodanlikus Asutavas Kogus vastu Eesti "iseseisvuse" akt. Ühtlasi esineti demagoogiaga "radikaalse" maareformi teostamisest Eestis. See kõik oli kodanlusele vajalik selleks, et hoida Eesti vägesid rindel, sundida neid võitlema neile tegelikult võõraste sihtide eest.

Demagoogia vajadust mõisteti ka Pariisi rahukonverentsil, kus arvati, et "koostöö tõttu enamlaste vastu tulevat eelistada eestlaste tunnet, mis sihitud iseseisvuse küsimusele,"[100] kuid tegelikult alustati läbirääkimisi Koltšakiga tema valitsuse kui ülevenemaalise valitsuse tunnustamise asjus.

Sealjuures esitasid liitlased Koltšakile rea tingimusi, nõudes muuhulgas ka Baltimaade ja Kaukaasia küsimuse lahendamist. Kuni selliseid lahendusi ette valmistatakse, pidi Vene valitsus tunnustama neid territooriume kui autonoomseid ja kinnitama suhteid, mis võiksid oleleda nende de facto valitsuste ja liitriikide valitsuste vahel. Seega ei nõutud mitte nende iseseisvuse, vaid autonoomia tunnustamist, kusjuures liitlaste huvid meis mais pidid olema kindlustatud. Pannes Koltšakile ette seaduspärastada suhteid liitlaste ja Venemaa ääreriikide kodanlike valitsuste vahel, taotlesid liitlased kontrolli Baltimaade, Taga-Kaukaasia ja Taga-Kaspia maade üle.[101]

Koltšak oma vastuses tunnustas võimalust kindlustada Baltimaade ja Kaukaasia "rahvuslike gruppide" autonoomiat vaidluste üleandmisega Rahvasteliidule.[102]

12.juunil leidis Rahukonverentsi Ülemnõukogu Koltšaki vastuse rahuldava olevat ja lubas talle toetust.[103] Laamani arvates selle "järel suhtumine Eesti iseseisvusse muutus."[104]

---

99. Vt. Eesti Vabadussõda II, lk.86-90.
100. Laaman, lk.513.
101. Vt. Stein, lk.237.
102. Vt. samas, lk.243.
103. Vt. samas, lk.244.
104. Laaman, lk.521.

Mingist põhilisest muudatusest ei saa siin muidugi rääkida, sest liitlased olid kogu aeg hinnanud Koltšakki kui bolševismivastase võitluse peamist jõudu. Seepärast püüdsid nad oma eesmärki - Venemaa teatavate osade muutmist oma mõjupiirkondadeks või isegi asumaadeks saavutada kokkuleppe teel Koltšakiga, aga mitte ääremaade kodanlusega. Äärемaade "iseseisvus" oli reservis niiöelda viimase võimalusena.

Muidugi pahandas see asjaolu äärmiselt eesti kodanlust, raskendades tema sisepoliitilist olukorda. Poska ütles 13. juunil välisdelegatsioonis: "Ma kardan, et kui kodus hakatakse Koltšaki ja rahukonverentsi kirjavahetust seletama ja temast nii aru saadakse, nagu vaja, siis variseb meie väerind kokku ja vasakpoolsed sotsialistid-revolutsionäärid teevad riigipöörde. Et seda ei juhtuks, peaks katsuma enamlastega läbirääkimisi alustada. Kui iseseisvuse tunnustamise lootus kaob, ei suuda enam ükski vägi sõdureid rindel hoida."[105]

18.juunil Eesti, Läti, Leedu, Gruusia, Azerbaidžani, Põhja-Kaukaasia, Valge-Vene ja Ukraina kodanlikud valitsused esitasid "rahukonverentsi ja suurriikide ees oma palve nende poliitilise iseseisvuse viivitamatuks tunnustamiseks." Nende rahutus oli tingitud Koltšaki vastusest, mis ei andnud mingit garantiid nende "iseseisvuse" tunnustamisele. Kuid rahukonverents ei reageerinud sellele avaldusele millegagi. See on mõistetav, kui meenutada, et liitlased sellal oma põhilise panuse asetasid Koltšakile ning kõiki teisi küsimusi otsustasid selle vaatenurga all.[106] Samal ajal aga hakkasid Baltikumis arenema sündmused, mille tagajärjel eesti kodanluse erikaal liitlaste silmis tõusis. Ent selle küsimuse käsitlemine on järgneva peatüki ülesandeks.

Käesolevas peatükis esitatud faktiline materjal, mis käsitleb eesti kodanluse suhteid Antandi interventide ja Judenitši valgekaartlusega, on loodetavasti küllaldase selgusega tõendanud, et kodanluse eesmärgiks polnud mingi tõelise iseseisvuse saavutamine, nagu kinnitavad kõik kodanlikud ajaloolased, vaid oma klassivõimu säilitamine iga hinna eest.

---

105. Laaman, lk.524.
106. Vt. Štein, lk.244-245.

Oldi valmis saama nii Inglise asumaaks kui ka kodanliku Venemaa osaks. Viimase suhtes tehti küll tingimus, et see Venemaa peaks olema "demokraatlik", sest Koltšak-Judenitši poolt taastatav režiim poleks andnud eesti kodanlusele küllalt vabadust eesti tööranva ekspluateerimise arendamiseks, vaid varunud selle esijoones endale. Inglise valitsusel oli eesti kodanluse silmis see paremus, et ta asus kaugel ja olles "demokraatlik", "laskis elada" ka temast sõltuvate maade kodanlusel, s.t. Inglise kodanlus ekspluateeris küll, kuid oli valmis osa ekspluateerimise tuludest loovutama kohalikule kodanlusele. Sellest tulenes eesti kodanluse sümpaatia Inglismaa vastu, kellega oldi valmis liituma ükskõik millises sõltuvuse vormis. Halvimal juhul oleks eesti kodanlus muidugi olnud valmis saama ka Koltšaki "ühtse ja jagamatu Venemaa osaks", sest peaasi temale oli kodanliku korra säilitamine üldse, ükskõik millisel kujul ja millise hinna eest.

Eesti kodanluse kokkupõrge "landesveeriga".

Eesti kodanlike vägede ja Vene valgekaartliku Põhjakorpuse (hilisema nimega Loodearmee) kõrval olid liitlaste poolt organiseeritava Baltikumi interventsioonileeri üheks oluliseks osiseks ka Lõuna-Lätis asuvad saksa väeosad von der Goltzi juhatusel. Nad viibisid seal Antandi nõusolekul ning nende ülesandeks pidi olema võitlus bolševike vastu. Varsti aga selgus, et sakslased taotlevad peale selle Baltikumis veel oma erilisi sihte, mis on vastuolus Inglismaa huvidega.

Saksa monarhistlik kindral von der Goltz oli endale "nime teinud" 1918.a. Soome kodusõjas, kus ta veriselt surus maha Soome töörahva ülestõusu. Nagu nähtub Goltzi mälestustest "Meine Sendung in Finnland und Baltikum" oli Saksa väejuhatusel juba 1918.a. augustis kavatsus rünnata Petrogradi. "Pean äärmiselt kahetsema," kirjutab von der Goltz, "et O.H.L. (Oberste Heeresleitung) käsul augustis kavatsetud pealetung Peterburile mõlemal pool Soome lahte välisministeeriumi soovil ära jäeti, sest Bresti rahu lisalepingu põhjal pidime saama 6 miljardit kullas."[107]

Pärast Saksa keisririigi kokkuvarisemist leidis von der Goltz võimaluse "raskesti katsutud saksluse" tulevikku kindlustada Baltikumis. Seda tulevikku pidi kindlustama koostöö vene valgetega, majanduslik ja poliitiline lähenemine tulevasele monarhistlikule Venemaale, kelle "rannaprovintsid igatsesid hoolsaid saksa talupoegi oma viljakandvale pinnasele."[108]

Kui von der Goltz 1.veebr. 1919.a. Soomest Lätti jõudis, oli peagu kogu Läti territoorium Läti punaste küttide valduses. Läti kodanliku valitsuse ja Saksa okupatsioonivägede kätte oli jäänud ainult Liibavi. Toetudes nn. Rauddiviisile, mis oli moodustatud okupatsiooniväe vabatahtlikest, ja peamiselt baltlastest koosnevale "Landeswehrile", õnnestus Goltzil märtsikuu jooksul vallutada suurem osa Kuramaast koos Miitaviga.

Olemasolevaid jõude täiendas von der Goltz tublisti Saksamaal tulnud vabatahtlikega, keda värvati kogu riigis

---

107. Goltz, lk.92.
108. Samas, lk.127.

teotsevate Baltimaa värbamisametite poolt. Neid palgasõdureid meelitati asustamislubadustega. Juba Läti kodanliku ajutise valitsuse ja Saksa riigi voliniku Winnigi vahel sõlmitud lepingust 29.dets.1918.a. selgus, et Winnigi peamiseks eesmärgiks oli sakslastele Lätis kolonisatsioonivõimaluste tagamine.[109]

Ent sakslaste plaanid ulatusid palju kaugemale Baltimaade koloniseerimisest. Von der Goltz tunnistab oma mälestustes avameelselt, et tema sihiks oli "anda koos Denikini ja Koltšakiga vene bolševismile surmahoop, sest sellega oleksime kõrvaldanud Saksamaad ähvardava bolševistliku hädaohu, avanud endale laialdased majanduslikud alad ja tulevases kodanlikus Venemaas leidnud uue sõbra ja liitlase Inglise maailmariigi vastu. Minu arvates peitus selles Saksamaa viimane lootus... Ent Berliini asfalt levitab säärast loojuva kultuuri roiutavat hõngu, et seal nähtavasti pole võimalik teha mehiseid otsusi," lisab Goltz Saksa valitsuse arvel.[110]

"Süüdi" polnud muidugi Berliini asfaldi roiutavad hõngud s.t. Saksa sotsiaaldemokraatlik valitsus, vaid asjaolu, et Saksamaa sõjas kaotanuna pidi arvestama Antandiga, mis tegi võimatuks iseseisva vallutuspoliitika ajamise vähemalt sellisel avalikul kujul nagu soovis seda von der Goltz. Goltzi mälestustes avaldatud fantastilistest plaanidest selgub, et ta ei suutnud kuidagi kohaneda Saksamaa uue olukorraga, ega mõista seda, et Saksa vägede osavõtt interventsioonisõjast on võimalik ainult Antandi poolt lubatud ulatuses.

1919.a. esimestel kuudel ei püüdnud liitlased von der Goltzi tegevust mingil moel takistada, nähes temas Läti ainukest reaalset bolševismivastast jõudu, sest Läti kodanliku Ulmanise valitsuse käsutuses polnud nimetamisväärseid vägesid. 11.apr. 1919.a. Inglise admiral Sinclair tegi Goltzile ettepaneku vallutada Riia, lubades seks puhuks katkestada Saksamaa blokaadi. Goltz lükkas selle ettepaneku tagasi,kuna ta ilmselt soovis vallutada Riiat ainult Saksa jõududega,

---

109. Vt. Eesti Vabadussõda II, lk.126.
110. Goltz, lk.147.

ilma Inglise laevastiku abita, et sel viisil Saksamaa "õigusi" Baltikumis paremini kindlustada. Goltz pidi peagi veenduma, et "armsatel inglise onupoegadel" pole vähematki kavatsust Baltikumist Saksamaa kasuks loobuda. Veebruari lõpust alates asus Liibavis Inglise erikomisjon, mida juhtis kindralstaabi major Keenan, kes, nagu Goltz kahetsevalt kommenteerib "näis härra Ulmanise vastu tundvat erilist sümpaatiat, viibis temaga iga päev sõbralikult koos ja oli advokaadiks Läti ebaloomulikkudele iseseisvuse ihadele, mille teostamisel Inglismaa majanduslikult ja poliitiliselt võis vaid võita. Sest osav ja roomakil viis, millega kõigis orjakunstides kogenud endine seakaupmees Ulmanis oskas ninapidi vedada inglise kaupmeest, kujutades Keenanile Läti seisukohti ühekülgselt, viis viimase varsti täiesti Läti poolele."[111]

Goltz oli eriti pahandatud liitlaste nõudmisest, et Saksa väed poleks enam okupatsioonivõim, vaid lihtsalt Läti kodanliku valitsuse abijõud. Ulmanis oli Goltzi siiski tunnistanud 27.märtsil Läti vägede ülemjuhatajaks, arvestades reaalsete jõuvahekordadega, sest Goltzi käsutuses oli 3o.ooo - 4o.ooo meest. Jälgides oma plaane, oli Goltz tahtmatult sunnitud ka Ulmanisele teeneid osutama. Seda mõistis ta ise väga hästi, kirjutades, et "võib-olla kunagi härra Ulmanis, kes kahtlemata on tark mees, mõõnab, et temale tookord ebameeldiv Saksa energiline käitumine oligi see, millele oma olemasolu eest Lätimaa kui mitteenamlik riik tänu võlgneb."[112] Ses suhtes hindas von der Goltz oma "teeneid" kahtlemata õigesti.

Jälgides Baltimaade Saksa asumaaks muutmise poliitikat, teostas Landeswehri löögirühm parun Hans Manteuffeli juhtimisel 16.apr. riigipöörde, kõrvaldades täielikult inglisesõbraliku Ulmanise valitsuse ja moodustades uue saksasõbraliku valitsuse eesotsas pastor Niedraga. Von der Goltz, kes seda pööret tegelikult korraldas, on oma memuaarides end kujutanud "erapooletu pealtvaatajana". Ulmanis nõudis Inglismaa

---

111. Goltz, lk.151.
112. Samas, lk.157.

toetusel, et ka teda võetaks valitsusse ja tema pooldajad saaksid 7/12 ministrikohti. Läbirääkimised nurjusid, mida Goltz kahetseb, sest vastasel korral Ulmanis poleks tarvitsenud oma parteilisi sihte saavutada eestlaste abil. "Teisest küljest on hilisem areng näidanud, et nõtke härra Ulmanisega, kui ta oli lahutatud oma halbadest kaasministritest Sahlitist ja Goldmannist, oleksid vahest üsna talutavalt kaasa töötada võinud ka baltlased ja parempoolsed lätlased."[113]

Parunite riigipöörde puhul Lätis kirjutas V.Kingissepp "Kommunistis" nr.1. 1919.a.: "16.aprillil on von der Goltz, Soome rahustaja, ühes parunitega Läti nn. valitsuse Liibavis kukutanud. Nüüd on käega katsutav, et Läti punased, sõdides Goltzi vastu, teid, Eesti valged, kaitsevad Läti valge valitsuse saatuse eest, teie aga ise kisute seda saatust endile kaela, aidates von der Goltzil jagu saada Läti punasest väest."[114]

Pariisi rahukonverentsi Välisministrite Nõukogu arutas Lätis toimunud pöörde küsimust 19.aprillil. Balfour ütles, et sakslased teevad Baltikumis kaht asja: esiteks, võitlevad bolševikkudega, mida liitlased täielikult heaks kiidavad, ja teiseks rõhuvad lätlasi, taastades saksa mõisnike võimu, mida liitlased mitte heaks ei kiida. Vaherahu alusel on liitlastel õigus nõuda Saksa vägede lahkumist Baltikumist. Põhjus, miks evakuatsioonikäsku ei ole senini antud, seisneb selles, et liitlased ei oma Saksa vägede asendamiseks vajalikke vägesid. Lansingi arvates liitlased pidid üritama Saksa vägede ärakutsumist ja endise Läti valitsuse taastamist, kuid selleks pidid liitlased olema veendunud selle valitsuse suutelisuses võidelda bolševikkudega.[115]

Antandile meelepärase valitsuse taastamise nõuet korrati ka Välisministrite Nõukogu 30.apr. istungil. Ühtlasi arutati Balti kodanlike valitsuste abistamise küsimust,[116] mille esimeseks sihiks oli muidugi organiseeridа bolševike vastast võitlust ja teiseks mitte anda Saksa konkurendile võimalust

---

113. Goltz, lk.185.
114. Saat, lk.57-58.
115. Vt. Stein, lk.212.
116. Vt. samas, lk.213.

haarata Baltikumi oma kätte.

9.mai istungil rõhutas Balfour, et tuleb osutada abi ja toetust eriti Eesti valitsusele, kuna ta võitleb bolševikkude vastu, ja teda tunnustada de facto.[117] Eelnevast peatükist on teada, kuidas suhtusid tunnustamisse teised liitlased, kuid neile kõigile oli muidugi selge, et eesti kodanlikud väed võivad liitlastele teene osutada mitte ainult võitluses bolševikega, vaid ka Saksa konkurendi kaugeleulatuvate plaanide tõkestajana.

Goltz kinnitab oma mälestustes, et ta Saksa ülema väejuhatusega töötas alati parimas läbisaamises. Saksa valitsuse suhtes väljendab ta mõnikord rahulolematust, kuna see nähtavasti tegutses Goltzi jaoks liig ettevaatlikult, kuid see asjaolu ei osutunud siiski koostööle takistuseks. Aprilli lõpul saabus Liibavisse Saksa riigikaitseminister Noske. Ta oli Goltzi arvates "masside minister", kuid "muidu tark mees" ja "pika istumise vältel saavutati näiliselt igas suhtes üksmeel Saksa sihtide kohta Baltikumis vana keiserliku armee kindrali ja revolutsioonilise ministri vahel."[118] Nõnda jatkas Saksa sotsiaaldemokraatlik valitsus täie innuga varisenud keisririigi imperialistlikku poliitikat. Koostöö kestis Goltzi väljenduse järgi seni, "kuni Noske oktoobris oma vähese taibuga kaasministrite survel lõpetas oma senisest heasoovlikust Balti poliitikast."[119]

Võib-olla sel jutuajamisel aprilli lõpul veeniski Noske von der Goltzi vajaduses vähemalt esialgu inglastega koos töötada. Igatahes ülalnimetatud Välisministrite Nõukogu 9. mai istungil teatati, et nädal või kümme päeva tagasi Saksa väejuhatus on palunud, et Inglise laevastik aitaks Saksa jõududel võtta Riiat. Välisministrid leidsid, et "humanitaarselt vaatepunktilt" (s.t. bolševike vastase võitluse seisukohalt) olevat koostöö Inglise laevastiku ja Saksa vägede vahel soovitav. Kindral von der Goltz olevat ilmutanud head tahet. Otsustati moodustada liitlaste esindajaist vastavad komiteed,

---

117. Vt. Štein, lk.227.
118. Goltz, lk.187
119. Samas, lk.188.

kes pidid välja töötama meetodid "korra taastamiseks ja säilitamiseks Balti riikides"[12o] ehk täpsemalt väljendudes relvastatud interventsiooni teostamiseks ja eriti koostööks sakslastega ses küsimuses.

Sel ajal Riia ja Põhja-Läti olid veel Läti nõukogude valitsuse käes. Et pealetungi Petrogradi ja Pihkva suunas soodustada, asusid intervendid Põhja-Lätimaa vallutamisele. 17.mai hommikul alustasid eesti kodanlikud väeüksused liitlaste käsul Salatsi jõe joonel pealetungi. Samal ajal alustasid kallaletungi Nõukogude Lätile von der Goltzile alluvad väed. Asjaolu, et läti kütid olid seotud võitluses eesti valgekaardiga, soodustas Riia vallutamist saksa ja läti valgekaartlaste poolt 22.mail 1919.a. Eesti kodanlikud lehed juubeldasid selle saksa parunite võidu puhul.

Viktor Kingissepp kirjutas sel puhul "Kommunistis" nr. 1 1919.a. artikli pealkirjaga "Uus "liitlane"," kus ta rõhutab eesti kodanluse ja saksa parunite väeosade koostööd: "Ühine väeliin Eesti valgete vägede ja Saksa valgete divisjonide vahel on kindel tõsiasi. Laidoner surub Marienburgi ja Volmari peale, Hindenburg - Riia peale. Hõisake, eesti mehed, varsti võite teie oma Riia poolt tulevate vendade rinnale langeda ja parunite piitsa mõisades uuesti oma turjal tunda! Hõisake, ja lööge kõigest jõust Läti, Vene ja Eesti punaseid!"

Edasi jätkab V.Kingissepp: "Pätsid, Laidonerid, Larkad pigistavad Hindenburgide ja Hoffmannide vennakätt ja Wilson laotab nende üle oma õnnistavad käed... Oleks põhjutu ekslik arvata, et uus Saksa okupatsioon eesti kodanluse hoopis kõrvaldaks võim u juurest, nagu mullu. Ajalugu ei kordu! Nüüd nad teevad avaliku kokkuleppe, mis praegu maksvat salajast kokkulepet kinnitab... Valge terror Eestis on õiglast hindamist leidnud Pariisis. Eesti kodanlust on kaalutud ja küllalt raske leitud olevat. Ta riik ei pea hukka minema! Kui Hindenbrug Valga ja Riia vahel ulatab käe Laidonerile, tilgutatakse Eesti valgetverd valitsusele natuke sinist aadliverd lisaks... Sinna sihib Eesti "iseseisvuslaste" poliitika täie hooga. Võidelge vahvasti, Eesti sõdurid, et teie valgetverd valitsus saaks kiiremini täisverd valitsuseks? Võidelge

---

12o. Štein, lk.223.

vahvasti, et teie kiiremini täie palga saaksite - parunite moonakatena!"[121]

Nõnda Eesti valged väed lõid ise Lätimaalt selle punase kiilu välja, mis neid Goltzi vastu kaitses. Ei ole kahtlust, et eesti kodanlus nägi saksa ja läti valgetes oma klassivendi ja osalt isegi avalikult võttis seisukoha nn. "landesveeri" sõja vastu, näit. "Maaliit" eesotsas K.Pätsiga.[122]

Kuid millistel motiividel tekkis siis kokkupõrge eesti kodanluse ja parunite landesveeri vahel? Põhjused olid nii välis- kui ka sisepoliitilised.

Üldine olukord interventsioonirindel oli seks ajaks kujunenud järgmiseks: liitlaste peamine lootus Koltšak oli juba 1919.a. aprillis saanud Punaarmeelt tõsiselt lüüa ja taganes kogu rindel. Põhjakorpuse esialgne edu Jamburgi ja Petrogradi suunas ei kestnud kaua, ka siin asus Punaarmee juuni algul vastupealetungile. Seega oli interventsioonisõjas toimunud murrang. Nõukogude valitsus oli näidanud oma võimet püsima jäämiseks ja sõjalise jõu organiseerimiseks. See asjaolu tõi endaga kaasa muudatused vahekordadesse ka Baltimail. Inglise-prantsuse imperialistid olid sunnitud suuremat tähelepanu pöörama Eesti ja Läti kodanlikele valitsustele, kuigi nad endiselt Koltšaki toetamisest ei loobunud.[123]

Eesti ja Läti kodanlike valitsuste erikaalu tõus liitlaste silmis ei olenenud muidugi üksnes Koltšaki ebaedust, vaid ka liitlaste vajadusest ajada nurja oma imperialistliku konkurendi Saksamaa vallutusplaanid Baltikumis. Pärast Riia äravõtmist asus Goltz jalamaid ka Baltimaa põhjapoolse osa okupeerimisele.

"Miks Goltz nii ruttas? Kas tahtis ta silmapilku ära kasutada, kus punaste sõjalised jõud olid purustatud ja uusi Eesti-Läti väerindele ei olnud veel toodud? Või kiirustasid Goltzi kannatamatud Balti parunid? Paha diplomaadina talitas Goltz igatahes. Selle asemel, et enamluse-vastase sõja viigilehe varjul mööda väerinnet nätukehaaval põhja poole nihkuda ja vastavalt ka frondi seljatagust okupeerida, alustas Goltz

---

121. Saat, lk.56.
122. Vt. Kingissepp, lk.249.
123. Vt. Saat, lk.57.

kohe seljataguse okupeerimist ja paljastas seega oma salaplaanid enneaegu."[124]

Juba Välisministrite nõukogu 23.mai istungil, kus konstateeriti Riia vallutamist saksa vägede poolt, tuldi otsusele, et senine olukord Baltikumis peab muutuma. Sakslastele tuleb esitada nõudmine oma vägede Lätist ja Leedust evakueerimiseks ja nende asendamiseks kohalike jõududega. Kohalike jõudude organiseerimine peab toimuma võimalikult kiiresti. Baltikumi tuleb saata täisvoliline sõjaline missioon Inglise kindrali juhtimisel, et ta võiks Eesti, Läti ja Leedu valitsustele anda nõu kõigis küsimustes, mis puutuvad sõjaväe organiseerimisse ja varustamisse ning samuti bolševike vastase võitluse meetodites.[125]

Hoover arvas, et kogu olukorra võti asub Eestis. Eestlased lõid korraliku valitsuse. Kui neid abistada, siis nad võivad ajajooksul lahendada Saksa probleemi Baltikumis. Käesoleval momendil oleks raske eemaldada sakslasi, ilma et bolševikud ei hõivaks nende kohta. Parimaks meetodiks osutub, igati toetada eestlasi, et nad võiksid oma võimu laiendada Läti suunas; tarvis on ergutada eestlasi ka nende pealetungis Petrogradile.[126]

13.juunil saabus Tallinna liitriikide sõjalise missiooni esimees Inglise kindral Gough, kes Goltzi sõnade järgi "otsustas asja eestlaste kasuks."[127] Ta nõudis Goltzilt taandumist Koiva - Sigulda- Gulbene liini taha, miimane aga soovis "paratamatu võitluse ära pidada."[128]

Selle kavatsuse teostamisel oli tema tööriistaks Needra landesveerlik valitsus, kes "palus abi" Saksamaalt. "Ametlikult ei võinud seda anda," kirjutab Goltz oma mälestustes, kuid "...kõrgematel instantsidel, kelle poole pöörduti järelepärimistega, polnud midagi selle vastu, et Saksa vabatahtlikud ka siin kaugeimas sopis Inglismaa eest ei tagane ja teda ei lase oma mõju maksma panna Saksamaa kirdepiiril. Ametlik Saksamaa pidi muidugi mängust välja jääma, et Antant ei

---

124. Kingissepp, lk.245.
125. Vt. Stein, lk.224-225.
126. Vt. samas, lk.226-227.
127. Goltz, lk.199.
128. Samas, lk.199.

saaks meie käitumist tembeldada relvade-vaherahu rikkumiseks."[129]

Sel põhjusel asjad korraldati nii, et Rauddiviisi juht major Bischoff ja mõned teisedki saksa vabatahtlikkude juhid astusid Niedra valitsuse "teenistusse". "Siiski keeldus osa Saksa sõdureid minemast järgnevatesse lahingutesse, kuna nad ei tahtnud võidelda parunite eest - kuigi need parunid olid lubanud 1/3 oma maast[a] loovutada saksa sõdurèile," lisab Goltz.[13o]

Niedra landesveerlik valitsus Saksa imperialismi käsualusena ei olnud liitlastele vastuvõetav. Nad pidasid vajalikuks uuesti pukki upitada **Ulmanise** rahvuslik-kodanlikku valitsust, kes suudaks sõnakõlksudega rahvast petta ja kes oleks liitlastele sõnakuulelik. "Eesti härrasriigi valitsusele tehti Inglise valitsuse poolt ülesandeks - oma sõjariistus jõud kaalule visata, et Riias luua valitsus, mis kuuleks liitlaste sõna niisama teenrilikult nagu Tallinna valitsuski."[131]

Selline oli välispoliitiline olukord 1919.a. juunis, millest tulenes nn. "landesveeri-sõda." Eesti kodanlusele oli see sõda teretulnud eriti sisepoliitilistel põhjustel, sest see võimaldas kodanlusel näidata nagu olnuks Eesti kodanlik valitsus tõeline rahvavalitsus, kes sõdib parunite vastu töörahva huvide kaitseks. Balti-saksa parunid olid vihatud kogu eesti rahva poolt. Kui Nõukogude-vastast sõda ei suudetud rahvahulkades kuidagi populaarseks teha ja sõjaväes esines vastuhakkamisi, mida kodanlus seletas "väsimusega", siis nüüd oli kadunud igasugune "väsimus". Eesti ülemjuhatuse volinik polk. Rink rääkis Võnnu vaherahu päevil: "Võib oodata avalikku mässu sõjaväes; ta jätab maha enamlaste rinde ja pöörab täägid sakslaste vastu... Üleeile kogunes Balti pataljoni tagavararoodu ümber suur väljakutsuv rahvahulk, ja poleks meie relvastatud komandod aegsasti kohale jõudnud, oleks asi võinud ekstsessideni minna. Rood tuli Tallinnast välja viia... 9o%-le eestlastest ei saa kunagi selgeks teha, et sakslane

---

129. Goltz, lk.200.
13o. Samas, lk.2oo.
131. Kingissepp, lk.246.

võib tema sõber olla. Ta vastab kohe: ärge tehke nalja - 7oo aastat ei olnud sõber, ja äkki sai sõbraks."[132] Laaman tunnistab ka, et "esines deserteerimisi enamlastevastaselt rindelt, et pääseda landesveeri rinde vägedesse."[133]

Kuna eesti kodanlus ühtki nõukogudevastase interventsioonisõja tähtpäeva ei julgenud nimetada "rahvuspühaks", siis tähistas ta hiljem "võidupühana" just seda momenti, mil kodanliku Eesti sõjaväed saavutasid võidu landesveeri üle Põhja-Lätis 21.juunist kuni 3.juulini, eriti aga 23.juunil toimunud Võnnu lahingut, mille tagajärjel balti-saksa ja saksa väeosad olid sunnitud tagasi tõmbuma Koiva jõe taha ja jätkama taganemist Riia suunas.

Von der Goltz kommenteerib neid sündmusi järgmiselt: "Meie lüüasaamises oli süüdi poliitiliste ja sõjaväeliste luureteadete puudumine Eesti Vabariigi kohta ning sellest tingitud eestlaste alahindamine. Eestlased olid enamlaste vastases võitluses vähe saavutanud, kuid baltlaste ja sakslaste vastu võitlesid nad kirglikult. Kusjuures Inglismaa neid varustas, relvastas ning isegi juhtis."[134]

Goltzile oli see võitlus eestlastega Inglismaaga kaudselt uuesti sõja alustamine. Ta arvestas kogu aeg võimalusega, et Saksamaa ei kirjuta alla Versailles' rahulepingule. See oleks talle võimaldanud lõpetada peitemängu ja poolikute abinõude tarvitamise.[135]

Versailles' rahulepingu allakirjutamine 28.juunil 1919.a. tõmbas neist Goltzi kavatsustest kriipsu läbi. Liitlased organiseerisid ka landesveeri-rindel rahuläbirääkimised, mille tulemusena vaenulik tegevus katkestati 3.juulil. Saksa väed pidid Lätist evakueeruma kooskõlas Versailles' rahulepinguga s.t. liitlaste vajadust mööda. Saksa väed ei tohtinud arendada mingit pealetungi, väljaarvatud pealetungid bolševike vastu.[136]

5.juulil saksa väed lahkusid Riiast ja Ulmanise valitsus aidati seal uuesti jalule. Goltzi valdusse jäi Miitavi,

---

132. Laaman, lk.562.
133. Samas, lk.571.
134. Goltz, lk.211-212.
135. Vt. samas, lk.2o3.
136. Vt. Štein, lk.255.

kus ta asus oma vägesid täiendama ja korraldama.

Eesti vägede edasitungist polnud Antant enam huvitatud, - neil kästi jääda oma positsioonidele ega lubatud Riiga sisse marssida. V.Kingissepp iseloomustab seda olukorda tabavalt:

"Inglise kindral käskis, ja nn. sõda parunite vastu algas! Aga inglane ütles: siiamaani ja mitte kaugemale! Ja Eesti härrasriigi vägedel tuli Riia väravatelt tagasi pöörduda, ilma et inglise kindral neile oleks Riias paraadigi teinud. Goltz oli inglastele tõotanud truu olla ja - sõjal oli kuulsuseta lõpp!

Riias aga seadis Inglise kindral Ulmanise valitsuse pukki ja pani sinna sekka kolm Balti parunit - elusate mälestussammastena, et see valitsus tõesti ikka on tekkinud parunite vastu peetud sõja leekidest."

Mida sai Eesti tasuks oma teenete eest? V.Kingissepp vastab sellele: "Kõikide "võidurikaste" sõjakäikude eest reaalselt - ainult hapude heeringate tündrid ja hiljem - Ameerika pekki ja see oli kogu välispoliitika saavutus!"[137]

Juba enne landesveerisõja lõppu ennustas V.Kingissepp, et "... Riia operett on vististi varsti mängitud ja algab uuesti hall argipäev - võitlus kõrvuti Balti polguga Peipsi taga." See ennustus osutus varsti tõeks. Landesveeri väeosad saadeti Inglise koloneli Alexanderi juhatuse all uuesti Nõukogude vägede vastu. Sedasama tehti ka Eesti väeosadega. Interventsioonisõda nõukogude võimu vastu kestis edasi ja jälle pidid Eesti valgeväe sõdurid kõrvuti sõdima oma verivaenlastega - parunite landesveeriga.

"Parunite landesveeri-vastases sõjas võitlesid eesti sõdurid vapralt selles siiras arvamises, et nad kaitsevad kogu eesti rahva huve tema põliste verivaenlaste parunite vastu. Nad ei saanud siis veel aru Eesti kodanliku valitsuse pettemanöövritest. Seepärast jääb landesveeri läbipeksmine eesti sõdurite poolt üheks suurepäraseks leheküljeks eesti rahva võitluses saksa orjastajate vastu, hoolimata sellest et see võit veel ei toonud eesti rahvale vabanemist parunite ja kodanluse ikkest ja et eesti sõdureid kasutati kodanluse poolt neile võõraste eesmärkide saavutamiseks."[138]

---

137. Kingissepp, lk.25o.
138. Saat, lk.61.

Eesti kodanluse suhted nn. "Vene loodevalitsusega".

1919.a. suve lõpuks oli Antandi esimese sõjakäigu ebaõnnestumine täielikult selgunud. "Koltšak paisati Uurali taha. Denikin peatati joonel: Seimi jõgi - Liski - Balašov. Judenitš tõrjuti Jamburgi taha."[139]

Kuid juba olid käimas ettevalmistused Antandi teiseks sõjakäiguks, mida Inglise sõjaminister Churchill hooplevalt nimetas "14 riigi sõjakäiguks" Moskva vastu. Tema arvestuse järgi pidi see toimuma augusti lõpul või septembri alguses. Petrograd pidi langema septembris, Moskva aga jõuludeks.[140] Selles sõjakäigus ei olnud Koltšak enam peamiseks jõuks. "Raskuspunkt kanti idast lõunasse, kust Denikini pidi andma pealöögi. Judenitši hooleks anti nagu kevadelgi kõrvallöök - uus sõjaretk Petrogradi peale."[141]

Viimase õnnestumine olenes suurel määral Soome ja Eesti kodanlike vägede osavõtust. Klassiviha nõukogude vabariigi vastu ja Antandi surve tõukasid nende maade kodanlust osutama abi Judenitšile. Kuid samal ajal hirm, et tsaarikindralid pärast monarhia taastamist Venemaal restaureerivad ka Soome suurvürstkonna ja Eesti kubermangu, pidurdas seda osavõttu.

Mai algupäevil 1919.a. olid liitlased tunnustanud Soomet de jure, kuid Koltšak oli nõus ainult ajutise de facto tunnustamisega. 23.juunil saatis Koltšak Mannerheimile isikliku telegrammi, kus kutsus Soome valitsust "osa võtma ühisest asjast ja üle minema otsustavatele sammudele Venemaa põhjapealinna vabastamiseks."[142] Mannerheim esitas Judenitšile oma tingimused: Soome tingimusteta tunnustamine, Ida-Karjalale enesemääramise õigus jn., kuid Koltšak käskis Judenitšit hoiduda lepingu allakirjutamisest neil tingimusil. Kui 25.juulil valiti Mannerheimi asemele Soome presidendiks kodanluse vasempoolse tiiva esindaja prof. Ståhlberg, muutus Soome osavõtu küsimus veelgi kahtlasemaks.

---

139. Stalin, Teosed, IV k., lk.277.
140. Vt. Stein, lk.252.
141. Stalin, Teosed, IV k., lk.277.
142. Laaman, lk.598.

Lenin kirjutas hiljem: "Soome ei läinud sõtta ja Judenitš osutus lööduks... Soome kodanlus rääkis endale: "Kui me läheme Antandi juhatuste järgi - tähendab, tingimusteta kaotada igasugune lootus iseseisvusele." Aga selle iseseisvuse andsid neile bolševikud novembris 1917, kui Soomes oli kodanlik valitsus. Sel viisil soome kodanluse laiade ringide arvamus osutus kõhklevaks. Me võitsime protsessi Antandiga, seepärast et ta lootis väikestele rahvastele, ja koos sellega tõukas neid endast."[143]

Need põhjused, mis takistasid Soome osavõttu Judenitši avantüürist nii laiades mõõtudes nagu seda soovis Antant, osutusid piduriks ka eesti kodanlusele.

Sedamööda kuidas vähenes lootus sundida Soomet pealetungile, tekkis Judenitšil kavatsus tulla Eestisse, kus teotses Põhjakorpus ja muuta Eesti Petrogradi sõjakäigu peamiseks platsdarmiks. Eriti soovitasid seda prantslased. Juba 23.mail saatis Prantsuse valitsus Omski peastaabile verbaalnoodi, kus soovitas, et Judenitš kõigi oma jõududega teotseks Eestis. "Kuna suurem osa soomlasi on pöördunud koju ja Eesti valitsus on rahutuks läinud enamlaste pealetungi tõttu, siis näib, et ta enam ei takista Judenitši plaane. Lõplik kokkulepe Judenitši ja Eesti vahel läheneb teostumisele, tänu läbirääkimistele, mida peetakse Prantsuse sõjamissioonide ülemate kaudu Soomes ja Eestis. See kokkulepe käib ainuüksi sõjaliste sihtide kohta, mis aga puutub territoriaalküsimustesse, siis kuuluvad need rahukonverentsi otsustamisele."[144]

Inglismaa, kelle mõjupiirkonda Baltimaad kuulusid, oli selles küsimuses eriarvamisel. Briti sõjaministeeriumi telegramm 3.juunist 1919. teatas Koltšakile Briti sõjamissiooni saatmisest Eestisse ja Lätisse. Muuseas öeldi seal ka, et "tuleks ära hoida Judenitši ilmumist Narva rindele, sest eestlased võiksid mitteheasoovlikult suhtuda tema sealolekusse."[145]

5.juunil aga teatas Koltšak Judenitšile, et on ta nimetanud kõigi vene relvastatud jõudude ülemjuhatajaks Baltikumis. Juuni lõpul sõitis Judenitš Prantsuse destroyeril Soomest Eestisse.

---

143. Lenin, Teosed, XXIV k.,lk.596-7.
144. Laaman, lk.596.
145. Samas, lk.596.

Eesti kodanliku valitsuse suhted Põhjakorpusega olid vahepeal järjest halvenenud. Landesveerisõja päevil tulid ilmsiks salajased sidemed von der Goltzi ja Põhjakorpuse juhtkonna vahel, mille staabis järjest suuremat osa mängisid sakslased nagu Krusenstjern, Neff, Pahlen, Seidlitz, Wolff, Benkendorff, Sievers j.t. Oldi tihedais suhetes Balti pataljoni ohvitseridega. 8. ja 9.juunil sundisid kodanlikud eesti väed maanduma ja vangistasid 3 Saksa lennukit, mis saadetud Riiast ühenduse loomiseks Põhjakorpusega. Viktor Kingissepp kirjutas sel puhul: "Eile ei lasknud sõjatsensuur "Tallinna Teatajasse" kirjeldust, kuidas Põhjakorpuse komandör kindral Rodzjanko autoga vastu kihutas neile Saksa lennumasinatele, mis teatavasti Narva all võeti vangi, ja kuidas ta oli ähvardanud oma pataljone eestlaste vastu käsutada, kui teda ei lasta üle Jamburi raudtee silla nende lennumasinate juurde... Sellest faktist järeldame meie, et kelmide-valitsus rahva eest varjab kõike, mis puutub Koltšaki ja tema väe vahekorrasse Eesti valge valitsusega..."[146]

Eesti kodanlik valitsus salgas rahva eest seda tõsiasja, et Põhjakorpus, kellega koos sõditakse, on parunite landesveeri liitlane. Sõditi ju "iseseisvuse" nimel, oma maa "kaitseks" võõraste vallutajate vastu.

Lisaks muule põrkas Rodzjanko kokku Eesti ülemjuhatuse poolt organiseeritud Ingeri polguga, kelleltta 16.juunil relvad ära võttis. 19.juunil telegrafeeris Laidoner Rodzjankole, et Eesti leping Põhjakorpusega on kehtivuse kaotanud. Rodzjanko ristis siis Põhjakorpuse Põhjaarmeeks. Inglise Tallinna esinduse soovil ristiti see vägi veidi hiljem Loodearmeeks, et seda mitte ära segada Vene valgete Põhjaarmeega Arhangelski ja Muurmani rindel.[147]

Et takistada kuulujuttude levikut Põhjaarmee ja Eesti kodanliku valitsuse halvast vahekorrast, avaldas Rodzjanko järgneva päevakäsu: "Nõuan kõikidelt Põhjaarmees teenivatelt sõjaväelastelt, kes seljataga on, et nemad end eemale hoiaks avalikkudest jutuajamistest poliitiliste teemade peale. Iga armee teenija peab teadma, et meie läheme oma isamaad päästa-

---

146. Saat, lk.6o.
147. Vt.Laaman, lk.6o4.

ma deviisiga - "enamlaste vastu ilma poliitikata."[148]

Muidugi ei võinud see absurdne deviis olukorda mingil moel parandada. Vahekord jäi endiselt teravaks. Judenitš, jõudes Eestisse, kutsus Laidoneri end talle esitlema, kuid Laidoner ei võtnud teatajat üldse jutule. Siis läks "mägi Muhamedi juurde" s.t. Judenitš Laidoneri juurde. Selles esimeses vestluses ta teatas, et tema peahuvi on Soomes, kus ta Mannerheimile veel lootust pole kaotanud.

Kui aga lootused Mannerheimile nurjusid, asus Judenitš 26.juulil Loodearmee juhtimisele ülemjuhatajana, ja kirjutas 28.juulil Laidonerile Narvast, et on äärmiselt tähtis ja vajalik selgitada Eesti vägede osavõtu määr ja tähtaeg.[149]

Judenitš väejuhina ja poliitikuna polnud mingi silmapaistev isiksus, kuigi "Times" kirjeldas teda kui sündinud juhti. Varem Kaukaasia väeringkonna staabiülemana tsaariarmees oli ta ilmutanud otsustusvõimet ja julgust, kuid, nagu nendivad kahetsusega kodanlikud ajaloolased, "revolutsioon oli Judenitši ... maha muljunud. Ei olnud enam endist tahtejõudu. Judenitš ei suutnud end enam maksma panna ei poliitiliselt ega sõjaliselt.[150] "Ka kõige vähemate otsuste tegemisel ta kõhkles ja kahtles, mis halvas tegevust. Purutagurlik oma ilmavaates, isemeelne ja kõrk, kes midagi ei olnud suutnud õppida Venemaad haaranud revolutsioonilistest sündmustest, ta oli nagu loodud selleks, et suurte raskustega loodud armee vastu viia hävimisele..."[151]

Asunud oma kohustuste täitmisele ülemjuhatajana, sattus ta peagi konflikti armee tegeliku juhi Rodzjankoga, kellele Judenitši olemasolu hoopiski ei meeldinud. Valgekaartliku armee juhtkonnas arenesid lõpmatud intriigid ja tülid. Rodzjanko soovis ise juhtida sõjakäiku Nõukogude vastu, kuid lootes Judenitšile allumisega abi Koltšakilt, inglastelt, ameeriklastelt ja aktiivset kaastegevust Eesti ja Soome poolt, nõustus ta lõpuks Judenitšit vastuvõtma.[152]

Kui Judenitš osutus võimetuks looma üksmeelt vene valgete seas, siis veel vähem eeldusi oli tal jõuda kokkuleppele

---

148. Päevaleht nr.133.
149. Vt. Lamman, lk.6o8.
15o. Samas, lk.449.
151. Eesti Vabadussõda II, lk.23o.
152. Vt. Karajev, lk.6.

Eesti kodanlike tegelastega, kes oma poliitikas pidid arvestama Eesti vägede ja rahva meeleoluga ehk nn. "koduse rindega". Rahvale oli püütud seletada, et bolševikud ei taha rahu ja sõda on Eestile nende poolt peale sunnitud. Kuid 19.juulil oli kommunistliku partei Eesti keskkomitee avaldanud rahumanifesti eesti töörahvale. V. Kingissepp põhjendas seda Keskkomitee otsust järgmiselt: "Eesti kodanlus oli iseseisvusliku pettusega eesti töörahva laiemad kihid Venemaa töörahva nõukogude vabariigi vastu kihutanud. See sõda ja selle sõja edud olid alatiseks toiduks rahvuslikule pimestusele. Tarvis oli rahu, et eesti töörahvas nelja silma alla jääks eesti kodanlusega ja mahti saaks demokraatlikus Eedenis ringi vaadata läbi igapäevase elu prilli..."[153]

"Juba oma rahumanifestis toonitasime meie, et see valitsus, kes on rahvusvahelise kontrrevolutsiooni käsikuks, kes on Vene valgekaardi suureks kasvatanud ja keti otsast lahti lasknud, ei tee rahu, kui tema leivavanemad Pariisis ei anna talle selleks luba." Seepärast kutsus Keskkomitee sõdureid ise rahu tegema. "Teie käes on sõda, teie käes on rahu! Tehke rahu punase Venemaaga! Andke tina vene valgekaardile! Tulge ära Venemaa pinnalt! - nii hüüdsime meie igas lendlehes."[154]

"Kodanlus oli liig ohtrasti rahuveksleid välja andnud ja igal parajal ja mitteparajal juhtumil seletanud, et rahusoovist ei ole enamlaste pool juttugi ja seepärast on nemad sunnitud edasi sõdima, tahavad nad seda või mitte! Et kommunistid nüüd korraga avalikult - said rahuingliteks, see pani need kelmid jahmatama. Olid nad ju ikka kinnitanud: nad ei sõdi mitte ühtki päeva kauem kui tarvis! Nüüd oli tarvis põhjendusi välja mõtelda, miks siis õieti tarvis oli siiski edasi sõdida... Nende "rahvuslik vabaśtussõda" hakkas ennast nüüd kontrrevolutsioonilise klassisõjana nende oma kirjutustes ja kõnedes paljastama."[155]

Kommunistliku partei Eesti Keskkomitee rahumanifest ja samal hoobil Nõukogude Venemaa ametlikud teadaanded, et nõu-

---

153. Kingissepp, lk.252.
154. Samas, lk.253.
155. Samas, lk.254-255.

kogude väed ei tungi Eestisse ja nõukogude vägedele antud sellekohased päevakäsud tegid juulikuust otsustava pöördepunkti selles klassisõjas.

Kodanlike ajaloolaste andmeil oli eesti kodanlike vägede meeleolu 1919.a. suvel kõike muud kui hea. Nagu tunnistab isegi Laaman, tuli ju "sõdida võõral maal koos vägedega, kes Eesti iseseisvust käsitlesid pilke ja vaenuga."[156] Eesti vägedes hakkas esinema rahutusi, näit. Pihkva rindel 6.polgu 2.pataljon ei asunud pealetungile ja osa 7.roodust läks lahingusse soomusrongi ähvardusel. Põhjusena seletasid sõdurid, et rahvaväge ei ole kaugemale lubatud viia kui Eesti piirideni, nüüd peavad nad aga sügaval Venemaa sees võitlema.[157]

Kodanlik ajakirjandus püüdis üha uuesti rahvast veenda, et Eesti peab kaitsesõda, näit. "Päevaleht" 12.aug.1919. a. artiklis "Mispärast meie Vene pinnal sõdime?" kinnitas, et väeliini tuleb Eesti piiridest eemale nihutada just kaitse eesmärkidel.[158] Ent tõde hakkas päevavalgele tulema, eriti pärast nõukogude rahuettepanekuid, kuigi neid hoolega rahva eest varjata püüti. Ajalehti, kus julgeti kirjutada rahust, tsenseeriti karmilt.

Et panna eesti vägesid abistama Judenitśit, selleks oli vaja välja mõtelda mingi uus pettemanööver.

Selle küsimuse lahendamisele asusid inglased. Kindral Gough'i abiline kindral March kutsus augusti alul Pihkvas kokku kohalikud Eesti ja Vene ülemused ja seletas neile, et "Venemaa jaluleseadmiseks on tarvis otsida uusi teid." Seks tulevat moodustada kohalik Loode-Vene valitsus, kes tunnustaks ka Eesti ja Läti iseseisvust.

Gough ise ilmus 7.aug. Narva, kust Judenitś tema teadmisel saatis kirja Laidonerile, teatades, et tunnustab Eesti iseseisvust tingimusel, et Eesti väed viibimata võtaksid osa Petrogradi operatsioonist. Sealjuures Judenitś ei varjanud Gough'i eest, et peab oma tunnustust Eesti iseseisvusele pealesunnituks, ja oli väga pahane, et eestlased seda üldse nõua-

---

156. Laaman, lk.61o.
157. Vt.samas, lk.629.
158. Vt. Päevaleht nr.169.

vad.[159]

Koos Judenitśi kirjaga esitas Gough Eesti kodanlikule valitsusele 8.aug. ka oma märgukirja, kus seletas, et Laidoneri ühest telegrammist Judenitśile paistvat välja, nagu katsuks Eesti vene vägede kriitilist seisukorda kasutada oma täieliku iseseisvuse nõudmiseks ja vastasel korral ähvardaks enamlastega kokku leppida. Liitlased loeksid seda endi äraandmiseks ja nende heatahtlus oleks kadunud. Eesti pidagu meeles, et tema tulevik, õitsemine, julgeolek ja isegi iseseisvus sõltuvad täiesti liitriikide tahtest. Kui aga Eesti nüüd venelasi aitab, on liitlaste heatahtlus talle kindlustatud. Judenitśi kirjas sisalduv iseseisvuse tunnustus ei olevat lõplik, vaid vajavat liitriikide ja Rahvasteliidu kinnitust ning Venemaa nõusolekut.[160]

Laidoner ruttas kohe vastama, et tema ühtki selletaolist telegrammi pole Judenitśile saatnud, pealegi olevat see vastuolus tema põhimõtetega. Eesti sõjalised huvid nõudvat enamlaste surumist võimalikult kaugele Eesti piiridest ja oleks väga soovitav kui venelased okupeeriksid Petrogradi. Enamlaste rahuettepanekutesse ta ei uskuvat - säärane rahu oleks Eestile kardetav ja tegelikult võimatu. Punaväe ülemuste vaherahu ettepanekutele olevat tema, Laidoner, vastanud kohe kategoorilise ei-ga 27.juuli päevakäsus ja 7.aug. telegrammis. Loodearmee abistamises ei olevat ta kunagi kõhelnud. Eesti vägedel polevat vaenu vene valgete vastu, kuid puuduvat usk nende juhtide poliitikasse. Goughi vali protest ja süüdistamine äraandmises olevat Laidonerile täiesti arusaamatu.[161]

Sellele Laidoneri märgukirjale, kus ta end paljastab veendunud intervendina, lisas Eesti kodanlik valitsus omalt poolt juurde, et see olevat temagi seisukoht, et rahu enamlastega on väga kardetav ja tegelikult ka võimatu. Olevat ülekohtune lugeda seda iseseisvuse tunnustuse väljapressimiseks, kui Laidoner tegelikkudest oludest konstateerib, et Eesti vägesid võiks võib-olla siis kaugele Venemaale viia, kui neil veendumus oleks, et seega saavutatakse iseseisvuse tunnusta-

---

159. Vt. Laaman, lk.611.
160. Vt. samas, lk.612.
161. Vt. samas, lk.612-613.

mine - nende poliitilise ideaali teostumine.

Nõnda ütles Eesti kodanlik valitsus selge sõnaga, et Eesti vägede õhutamiseks interventsioonisõtta Nõukogude Venemaavastu on vaja äratada neis veendumust, et sellega saavutatakse Eesti "iseseisvus".

"Lähemates läbirääkimistes toonitati, et tunnustus peab olema mitte ainult ühelt kindralilt, vaid kõigilt vene ringkondadelt, kes enamluse vastu võitlevad ja sellele peab järgnema tunnustus liit- ja lepingriikidelt."[162]

Kuidas suhtusid asjasse vene valgekaartlased, see ilmneb Laamani poolt sealsamas esitatud kindralite Rodzjanko ja Krusenstjerni ähvardusest: "Andke neile tunnustus, nagu nad tahavad, siis aga võtame kaks korpust ja näitame neile!" Kuid oli ka teisitimõtlejaid, näit. Margulies soovitas eestlastele anda, mida nad tahavad, ja peale tungida, kuni on aeg. Õigeaegne enamlaste likvideerimine olevat Venemaale tähtsam kui ühe kubermangu ajutine kaotus, sest ükski terve aruga poliitikamees ei saavat iseseisvat Eestit oletada alaliseks: ta libisevat paratamatult tagasi Venemaasse, kuid vabatahtlikul föderatiivsel alusel.[163]

Seni kui vene valgete esindajad omavahel vaidlesid, asus kindral March resoluutselt tegutsema. 10.aug. kutsus ta Tallinna Inglise sõjalise missiooni ruumidesse rea vene kontrrevolutsiooni esindajaid, kes suure kiiruga naftatöösturi Lianozovi poolt kogutud.[164]

Laamani andmeil teatas kindral March kokkutulnuile, et Loodearmee seisukord on katastroofiline. Ilma Eesti abita Petrogradi võtta pole võimalik, eestlased aga nõuavad enne oma iseseisvuse tunnustamist. Venelastel pole organiseeritud autoriteetset võimu, kellega eestlased võiksid kokku leppida. Liitlased loevad tarvilikuks luua Loode-Vene valitsus. Seda tuleb teha viibimata, ilma toast väljumata. "Praegu on kell 6¼, annan teile aega kella 7-ni - siis tuleb Eesti valitsus läbi rääkima uue valitsusega, keda te valite. Ei tee te seda mitte, siis liitlased jätavad teid maha."[165]

---

162. Vt. Laaman, lk.614.
163. Vt. samas, lk.614-615.
164. Vt. Diplomaatia ajalugu III, lk.68.
165. Laaman, lk.615, vrd. Diplomaatia ajalugu III, lk.68.

Andes üle isikute nimekirja, keda liitlased soovisid näha loodavas valitsuses, lahkus kindral March toast. Nii ultimatiivsele ettepanekule ei söandanud valgekaartlased vastu hakata ja veel enne,kui 4o minutit möödus, oli moodustatud nn. "loodevalitsus" eesotsas Lianozoviga. Samal päeval koostati leping Eesti kodanliku valitsusega, kuid viimase esindajad keeldusid lepingut alla kirjutamast, mitte usaldades äsjaloodud valitsust.

Siis kindral March kutsus „loodevalitsuse" liikmed enda juurde ja tegi neile ettepaneku kokku kutsuda Pihkvas või Tartus loode piirkonna saadikute kongress, kus vastu võtta deklaratsioon. Võtnud taskust varem valmistehtud teksti, ta näitas seda Lianozovile. "See paber ei lähe kuhugi," lisandas ta, "ta jääb meie taskusse..."[166]

Laamani andmeil lubati deklaratsioonis ajutiselt Pihkvas ja hiljem Petrogradis kokku kutsuda Asutav Kogu, kelle ees valitsus vastutaks, tunnustati omalt poolt ja paluti liitriikidelt Eesti iseseisvuse tunnustamist, tunnustati Judenitš Loodearmee ülemjuhatajaks ja paluti teda Laidoneriga läbirääkimistesse astuda Eesti vägede abi üle. Sellele deklaratsioonile kirjutas alla ainult peaminister Lianozov, kuna teised loobusid.[167]

Eesti kodanliku valitsuse poolt vastas Poska 11.aug. Marchile, et tuntakse küll rõõmu "loodevalitsuselt" saadud tunnustuse üle, kuid "avalik tunnustus liitriikide poolt oleks eelduseks vägede meelsale pealetungile." Nõnda ei lubatud koostööd enne, kui liitriigid annavad tunnustuse. Poska käis ka Helsingis Gough'i juures, kes lubas oma valitsuselt Eesti iseseisvuse tunnustamist nõutada, kuid nõudis, et ülemjuhatajad (s.t. Judenitš ja Laidoner) peavad Loodearmee pealetungi küsimused läbi arutama.[168]

Judenitši kohtumisest Laidoneriga, mis toimus Inglise konsuli Bosanqueti juures, on üks "loodevalitsuse" minister andnud järgmise, arvatavasti küllalt tõetruu kirjelduse: "Raske oli näha Judenitši sünget, ebalahket nägu, kui ta kohtus

---

166. Diplomaatia ajalugu III, lk.69.
167. Vt. Laaman, lk.616.
168. Vt. samas, lk.617-618.

Laidoneriga, kellel ka oli kivine, tardunud mask näol. Tekkis mulje, nagu neid tõugataks teineteise poole ja nemad nagu tõrksad lapsed panevad vastu... Judenitš ei võinud sallida Laidoneri. Endises tsaariväes Laidoner seisis mitu astet allpool. Judenitšit, kes kunagi ei unustanud sääraseid "pisiasju", ja kui ta vähe austas oma tähelepanuga tsaariväe kindralmajorit Mannerheimi, siis endise polkovnik Laidoneriga ta veel vähem soovis kõnelda kui võrdne võrdsega. Laidoner omakorda tundis hästi Judenitši iseloomu, teadis arvatavasti, mis Judenitš temast mõtles, ja loomulikult ei tundnud tema vastu sümpaatiat. Nõupidamine ei toonud mingit vilja."[169] Muidugi ei olenenud läbirääkimiste nurjumine Laidoneri ja Judenitši isiklikust antipaatiast, see vaid iseloomustab vene valgekaardi juhtide suhtumist eesti kodanlusse.

Pariisi rahukonverentsil arutati "loodevalitsuse" küsimust 2o.aug. istungil. Balfour teatas "loodevalitsuse" deklaratsioonist ja viitas lõpuks kindral Gough'i märkusele, et kui Eesti tunnustamine ja abi relvastuse alal ei teostu viivitamatult, võib ette näha armee lagunemist ja siis ei saa enam kontrollida olukorda. Balfour ütles: "Kui nad (s.o.eestlased) lepivad kokku bolševikega, siis edaspidi ei ole enam lootust võitlusele bolševismiga selles piirkonnas... Kindral Gough teeb Nõukogule teatavaks, et kui ei saa Eesti valitsuse tunnustamist, siis toimub vene Loodearmee vältimatu hukkumine."[17o]

Balfouri ettepanekul võeti vastu resolutsioon, kus öeldi järgmist: "... kui ei saavutata lähemal ajal kokkulepet Balti riikide ja Venemaa vahel, siis see lahendus saavutatakse liit- ja lepingriikide konsultatsiooniga ja koostöös Rahvasteliiduga ja, teiseks, selle küsimuse lahendamiseni Balti riigid tunnustatakse autonoomseteks ja täielikult võimelisteks astuma suhetesse liit- ja lepingriikidega."[171]

See Balti riikide "iseseisvuse" tunnustamine (kuigi

---

169. Laaman, lk.619.
17o. Štein, lk.262-263
171. Samas, lk.263.

väga tinglik) vastas täiesti Antandi ja eriti Inglise välispoliitika Venemaa killustamise tendentsile. Nõndanimetatud "Balti riikide iseseisvust" Antant ja eriti Inglise valitsus mõistsid kui sõltumatust Venemaast ja täielikku sõltuvust Antandist, Inglismaast. Ainult Antant ei tahtnud väljendada seda oma positsiooni avalikult. Seepärast Balfour kujutas kindral Gough'i tegevust iseseisvana.[172]

Muidugi see kompromiss "iseseisvuse" tunnustamise küsimuses oli näiliselt vajalik "selleks et tugevdada valgekaartlaste positsiooni,"[173] kuid ta oli vastuolus valgekaartliku "ühise ja jagamatu Venemaa" loosungiga. Lianozovi telegrammile "loodevalitsuse" moodustamisest vastas Koltšak 28.aug. Judenitšile, et endiselt peab teda kõrgemaks Vene võimuks kohapeal ja seega "loodevalitsust" ignoreerib. Sazonov Koltšaki esindajana tõstis Pariisis protesti Marchi vahelesegamise vastu Vene asjusse. "Loodevalitsuse" moodustamise tulemusena tekkisid arusaamatused ka Prantsusmaa ja Inglismaa vahel. Ameerika valitsus samuti ei pidanud soovitavaks "iseseisvuse" tunnustamist antud olukorras. Kõige tulemusena kindralid Gough ja March kutsuti ära ja Loode-Vene operatsioonide juhtimine anti Prantsusmaa kätte. Tallinnasse oli saabunud juba augusti keskel kindral Etievant.

Gough oli lõpptulemusena "vene valgetest ... nii halvale arvamusele jõudnud, et seletas, parem olevat tingida vene rahvaga, olgugi enamlikuga, kui vana tsaariaja pagulastega. Parimaks pääseteeks luges ta, kui Eesti solidaarselt naabritega teeks enamlastega vaherahu, võimaldades kaubanduslikku läbikäimist."[174] Hiljem, kui selgus interventsiooni läbikukkumine, hakkas see arvamus, mis tegelikult tähendas siirdumist "sanitaarkordoni" taktikale, Antandi ringkondades üldiselt domineerima.

Esialgu aga püüti kõiki interventsioonileeri vastuolulisi jõude koondada ühiseks pealetungiks Nõukogude Venemaa vastu. Ses suhtes väärib tähelepanu ka Antandi poliitika Baltikumis viibivate Saksa vägede suhtes.

---

172. Vt. Štein, lk.264.
173. Diplomaatia ajalugu III, lk.69.
174. Laaman, lk.621.

Saksa väed, mille evakueerimisest liitlased nii palju rääkisid, olid "tänu" von der Goltzi agaarale tegevusele arvuliselt veelgi suurenenud. Berliini ajalehtede teateil pakkus von der Goltz oma teenistust Koltšaki esindajale Helsingis.[175] Oma mälestustes kinnitab von der Goltz, et tema sooviks oli katsuda valgete venelaste abil Baltikumis uuesti võimule pääseda. Et aga "armsad inglise onupojad" asjast enneaegu teada ei saaks, hakkas von der Goltz lülitama saksa väeosi vürst Lieweni ja polkovnik Bermondt-Avalovi vene valgesse väkke, mida senini oli formeeritud Saksa vangilaagreis asuvaist vene sõjavangidest. Muidugi püüdsid inglased neid vene valgeid väeosi ära kasutada ja Judenitš andis neile käsu ilmuda Narva rindele. Kindral Judenitš oli Goltzi arvates "ilmsesti küll suurt lugupidamist vääriv mees, kuid seisis täielikult oma inglise orientatsiooniga ja Inglismaast sõltuva staabi mõju all."[176] Vürst Liewen kuulas käsku ja viis oma korpuse Narva rindele, kuid Bermondti väeosa ei tahtnud Goltzi väljenduse järgi end ohverdada Inglise huvidele. "Bermondti korpus oli minu poolt ette nähtud juhuks, kui Saksa väeosad peavad valitsuse või Antandi käsul endise Vene maa-alalt lahkuma" tunnistab von der Goltz.[177]

Liitlased arutasid Saksa vägede küsimust samal 2o.aug. istungil, kus oli arutusel "loodevalitsuse" küsimus. Foch oma ettekandes näitas, et von der Goltz püüab Lätis kindlustuda, ja sel eesmärgil viis saksa vägede kontingendi 4o.ooo inimeseni, ning maskeerimise eesmärgil lülitab neid "vene vägede" koosseisu. Foch rõhutas, et "kindral von der Goltz jälgib Lätis täiesti selget saksa ekspansiooni poliitikat ja seejuures kahtlemata Saksa valitsuse salajasel heakskiitmisel."[178]

Goltz ise kirjutab Saksa valitsuse poliitikast vägede evakueerimise küsimuses järgmist: "Dokumentaalselt anti käsk, et end kindlustada. Suuliselt aga lisandati, et ei olda sugugi selle vastu, kui ma toimin hoopis vastupidiselt."[179] 2o.aug. oli Goltzil Weimaris vestlus Saksa vabariigi presidendi sotsiaaldemokraat Ebertiga ja välisministri Müllleriga, kus

---

175. Vt. Päevaleht nr.147.
176. Goltz, lk.222.
177. Samas, lk.225
178. Štein, lk.255.
179. Goltz, lk.232.

"saavutati ühised seisukohad Bermondti venelaste toetamise suhtes."[180]

Kahtlemata omasid liitlased küllalt vahendeid, et sundida Saksa vägesid Baltikumist evakueeruma. Kuid selle asemel, et võtta tarvitusele otsustavaid abinõusid, peeti von der Goltziga kõige viisakamaid läbirääkimisi. Kord tegi seda eriline sõjaline missioon, kord inglise kindral Gough, kes juulis 1919.a. rahulepingu põhjal keelas sakslastel Lätisse jäämise. Vastuseks sellele selgitas Goltz inglastele, et evakueerimiseks kulub vähemalt 75 päeva. "Endastmõistetavalt meeldis mulle pikaldane lahkumine. Sest vaheajal võis lõpule viia Bermondti korpuse organiseerimise...,"[181] paljastab Goltz oma plaane.

Asjaolu, et liitlased ei võtnud tarvitusele mingeid otsustavaid abinõusid saksa vägede evakueerimiseks ja vaatasid läbi sõrmede sellele, kuidas von der Goltzi saksa väed äkki muutuvad Bermondt-Avalovi "vene vägedeks", on seletatav Antandi teise sõjakäigu plaanidega. Pariisi rahukonverentsi dokumendid tunnistavad vastuvaidlematult, et Antandi poliitika Baltikumis viibivate saksa vägede suhtes määras kindlaks tema püüd kasutada neid vägesid võitluseks Nõukogude Venemaaga ja eriti pealetungis Petrogradile.[182]

26.aug. kutsusid Inglise sõjaväelised esindajad Riiga kokku kõik Baltikumi kontrrevolutsiooniliste jõudude esindajad Eestist Poolani,et ühiste operatsioonide suhtes kokku leppida. Kindral Marchi eesistumisel võtsid sellest nõupidamisest osa Eesti, Läti, Leedu, Poola valgete ja Loodearmee esindajad ning "Vene" väeosadest Kuramaal polkovnik Bermondt-Avalov.

Nõupidamisel jõuti kokkuleppele ühise pealetungi asjus, mis poliitiliste küsimuste lahendamise ja ühiste sõjaoperatsioonide kohta kokkurääkimise järel pidi algama 15.sept. 1919. Eestlased pidid saama rinded Soome lahest Jamburgi raudteeni ja Velikajast kuni Lubani järveni, Judenitš - Jamburgi raudteest Velikajani, lätlased Lubani järvest Baltenseeni, Bermondt Dvinskist Velikije Luki poole, leedulased Baltenseest

---

180. Goltz, lk.243.
181. Samas, lk.235.
182. Stein, lk.257.

kuni 35 km. kagu poole Dvinskit, poolakad leedulastest kagu poole. Ühtlasi otsustati liitriikide poolt suletud Saksa piir avada Bermondti väe varustamiseks ning Bermondti väele tema senised saksa vabatahtlikud jätta, ainult uusi ei pidanud ta enam võtma[183].

Nõnda oli Inglismaa organiseerimisel moodustatud Baltikumis ühine interventsioonirinne, millel oli Antandi teises sõjakäigus etendada tähtis osa - anda otsustav löök Petrogradile. Kuid seda ühist rinnet nõrgestasid sisemised vastuolud. Võitluse kõrval bolśevike vastu, milline siht oli kõigil ühine, järgis igaüks oma erilisi eesmärke.

Eriti komplitseeritud seisukorras oli eesti kodanlus. Manööver "loodevalitsusega" osutus asjatuks, kuna seda ei tunnustanud Koltśak ja nagu hiljem selgus, ignoreeris teda ka Judenitś. Kui eesti kodanlus siiski otsustas osa võtta Petrogradi operatsioonist, siis oli selle põhjuseks tema klassipositsioon ja Antandi surve. Kuid eesti kodanlus teadis, et see sõjakäik on tema jaoks "kaheteraga mõõk" ja seepärast alustas ta kahepaikset mängu. Toimus see, mida märgukirjas Gough'ile oli nimetanud "väga kardetavaks ja tegelikult võimatuks" - algasid rahuläbirääkimised Nõukogude Venemaaga.

---

183. Vt. Laaman, lk.644. Vd. Eesti Vabadussõda II, lk. 287-288

Eesti kodanluse osa Judenitši pealetungis Petrogradile 1919.a. sügisel ja rahu looderindel.

"Balti riikide kodanlus osutus kaheses seisukorras. Klassihuvid ja sõltuvus Antandist tõukasid teda ühes Denikiniga Nõukogudemaa vastu. Tagalas aga tugevnes revolutsioonili-ne liikumine. Kodanlikes ringides endis kasvas teadlikkus, et abistades Denikinit keeldub baltimaade kodanlus võitlusest rahvusliku iseseisvuse eest ja kaotab valitseva seisundi oma riikides. See sundis Balti riikide valitsusi kõhklema valgete pealetungi toetamises."[184]

Nõukogude diplomaatia kasutas osavalt seda kõhklemist ja veelgi tugevdas oma rahupoliitikat. 31.augustil 1919., 10 päeva pärast Antandi deklaratsiooni väikeste riikide iseseisvuse tinglikust ja poolikust tunnustamisest, Nõukogude valitsus tegi Eesti valitsusele ettepaneku "astuda rahuläbirääkimistesse, mille sihiks oleks kindlaks määrata Eesti riigi piirid, neutraalse tsooni piirid eesti ja vene vägede vahel, kontrolli vormid kohtade üle, mis lülitatud neutraalsesse tsooni, ja samuti teised detailsed küsimused Eesti riigi iseseisvuse kindla tunnustamise baasil (minu allakriipsutus Õ.E.) Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi valitsuse poolt."[185] Samas dokumendis rõhutas Nõukogude valitsus, et Eesti sõdib Nõukogude Venemaa vastu "liitriikide surve all, rahuldades eranditult oma valitsuse huvisid vastupidi eesti rahva huvidele."[186]

Eesti valitsus vastas 4.sept.1919. nõusolekuga astuda läbirääkimistesse ja arvas, et need võiksid alata 10.sept. Pihkvas. Samuti 4.sept. seletas Piip Clemenceaule, et raske sise- ja välisolukorra tõttu on võimalik Eesti valitsuse rahuläbirääkimistesse astumine. Liitlastele anti mõista, et eesmärgiks on aja võitmine.[187]

11.sept. tegi Nõukogude valitsus ka Soomele, Lätile ja Leedule analoogilise rahuettepaneku. "Just Poola, Läti, Leedu

---

184. Diplomaatia ajalugu III, lk.70.
185. Rahvusvaheline poliitika II, lk.345.
186. Samas, lk.344.
187. Vt. Laaman, lk.646.

Eestimaa ja Soome riigi sõltumatuse tunnustamisega võidame meie pikkamisi, kuid kindlalt väikeste naaberriikide kõige mahajäänumate, kapitalistide poolt kõige enam petetud ja allasurutud töötajate usalduse. Just sel viisil kisume nad kõige õigemat teed mööda ära "nende" natsionaalkapitalistide mõju alt, viime nad kõige õigemat teed mööda täieliku usalduseni, tulevase ühtse rahvusvahelise nõukogude vabariigini,"kirjutas tollal V.J.Lenin.[188]

Rahuläbirääkimised Eestiga algasid 17.sept. Pihkvas, kuid juba järgmisel päeval katkestas need Eesti esindaja Birk ettekäändel, et on tarvis oodata Soome, Läti ja Leedu seisukohta. "Loodevalitsuse" juhatajale Lianozovile oli Poska kinnitanud, et ta läbirääkimisi simuleerib, neid nii ajades, et enamlased neist ise loobuvad; massi meeleolude tõttu ei saavat ta ise otse loobuda.[189]

Et valitsevates ringkondades mõte oli ainult simuleerida läbirääkimisi, sellest räägib ka valitsusele 15.sept. esitatud märgukiri, mis kannab kolme kõrgema sõjaväelase Laidoneri, Sootsi ja Ringi allkirja, ja milles loetakse tarvilikuks nõuda Nõukogude valitsuselt: 1)Punaarmee tagasitõmbumist Petrogradi(!) Dno - Ostrov - Põtalovo liinini inclusive (!) 2)Balti laevastiku interneerimist(!). Jääb üle konstateerida, et niisuguste pööraste nõudmiste esitamisega taheti rahuläbirääkimised nurja ajada. See dokument paljastab oma autoreid kui parandamatuid interventsioniste.[190]

Tähtsat või isegi otsustavat osa mängis neis küsimustes muidugi Antandi surve. Prantsuse valitsus teatas, et ta ei saa rahuläbirääkimistesse suhtuda ükskõikselt, et "Eesti orientatsiooni selline radikaalne muudatus ilma mingi kahtluseta toob endaga kaasa vastava muudatuse Prantsuse-Eesti suhetes."[191]

Inglise valitsuselt sai Poska 18.sept. ametliku hoiatuse rahutegemise eest: "Majesteedi valitsus kahetseks iga säärast individuaalset sammu ja loodab, et Eesti valitsus

---

188. Lenin, Teosed, XXIV k., lk.657.
189. Vt. Laaman, lk.654.
190. Vt. Naan, lk.122.
191. Štein, lk.266-267.

nagu senigi ajab oma välispoliitikat ainult kui osa liitriikidega kokkukõlastatud plaanist."[192]

Inglise demarśile järgnes rahvaerakondlaste J.Poska ja J.Jaakśoni lahkumine valitsusest (2o.sept.), mis kutsus välja kahekuise valitsuskriisi. Kandes ette Asutavas Kogus rahvaerakonna lahkumise põhjused, sõnastas tema juht J.Tõnisson välispoliitilise kursi nii: "Rahu ainuüksi liitlastega kokku kõneldes."[193]

Inglise esindajale Peary-Gordonile andis Poska 21.sept. truualamliku vastuse, et Eesti valitsus oleks väga õnnelik, kui ta teada saaks, mis osa ta liitriikide plaanides peab etendama ja on alati valmis olnud oma poliitikat kooskõlastama liitlaste soovidega. Laamani poolt esitatud andmeist selgub, et liitlased ei avaldanud Eestile survet mitte ainult välispoliitikas, vaid ka sisepoliitilistes küsimustes. Liitriikide esindajad esitasid Strandmannile kirja, kus palusid maareformi viia läbi suure ettevaatusega. Eesti valitsuse poolt vastati, et teine kurss maapoliitikas tooks kohe revolutsiooni.[194]

Olukorra parimaks lahenduseks pidas eesti kodanlus oma "iseseisvuse" tunnustamist liitlaste poolt de jure kvaliteedis ega loobunud pingutusist selles suunas. Umbes 23.sept. Eesti, Läti ja Leedu valitsused teatasid Briti valitsusele, et kui viimane ei tunnusta nende iseseisvust de jure, on nad sunnitud alustama rahuläbirääkimisi Nõukogude valitsusega. Briti valitsus vastas kõigile kolmele valitsusele identsete telegrammidega, milles seletas, et ta "juba tunnustas Balti riikide autonoomset eksisteerimist ja et küsimust nende iseseisvuse tunnustamisest de jure ei saa otsustada Briti valitsuse poolt tema isiklikul vastutusel ja eraldi tema liitlastest ja et selle küsimuse otsustamine seepärast on Rahukonverentsi või Rahvasteliidu kui tema järglase asjaks."[195]

Siis esitas Eesti delegatsioon Pariisi rahukonverentsil liitlaste delegatsioonidele 29.sept. ulatusliku memorandumi, kus eredates värvides maaliti rasket olukorda Eestis:

---

192. Laaman, lk.656.
193. Samas, lk.657.
194. Samas, lk.664.
195. Štein, lk.267.

finantsraskused, armee väsimus ja kurnatus tõukavad Eesti valitsust Nõukogude valitsuse rahuettepaneku vastuvõtmisele. Kirjeldati läbirääkimiste käiku Nõukogude Venemaaga ja esitati andmeid liitlaste käitumise kohta ses küsimuses. Memorandumi lõpus Eesti kodanlik valitsus viitab võimalusele loobuda läbirääkimistest bolševikega - nimelt palub ta uuesti võtta kaalumisele, kas ei oleks siiski võimalik Eesti iseseisvuse tunnustamise teel luua temale võimalus "veenda rahvast ja sõjaväge, et on vajalik tuua veel uusi ohvreid bolševistliku korra kukutamiseks Venemaal."[196]

23.sept. olid ka Koltšaki esindajad pöördunud memorandumiga Clemenceau poole, milles kirjutasid, et kui liitlased energiliselt ei tee lõppu läbirääkimistele Eesti ja Nõukogude valitsuse vahel, siis kindral Judenitši sõjavägi jääb väga hädaohtlikku seisundisse ja sõjakäik Petrogradi vastu osutub võimatuks. Paluti liitlasi teha kõik, et takistada rahu sõlmimist Eesti ja bolševike vahel.[197]

Liitlased ei tahtnud Balti riikide "iseseisvuse" tunnustamisega oma suhtumist Koltšakisse avalikult kompromiteerida ega väljuda 26.mai telegrammi raamidest, kuigi nende tegelikuks sihiks oli Venemaa jagamine. Eriti taotles Inglise valitsus Baltikumi eraldamist Venemaast. Ta soovitas Koltšakile tunnustada Balti riikide iseseisvust, et takistada nende tehingut bolševikega. Kui Koltšak "vene valitsuse" peana oleks tunnustanud Baltikumi iseseisvust ("iseseisvust" muidugi ainult Venemaa suhtes), siis Inglismaal oleks olnud tarvis ainult järgida sellele eeskujule ja tema siht olnuks saavutatud. Kuid see kõige kergem variant ei õnnestunud ja seepärast tuli Inglismaal laveerida edasi.[198] Muidugi oli Baltimaade eraldamine Venemaast võimalik ka teisel teel - rahutegemise teel Nõukogude Venemaaga, niivõrd kui selle rahu tingimuseks oli Baltimaade iseseisvuse tunnustamine Nõukogude valitsuse poolt. Sellega on seletatav ka Inglise riigitegelaste kahepaikne suhtumine rahuläbirääkimistesse Eesti ja Nõukogude Venemaa vahel.

---

196. Štein, lk.271.
197. Vt. samas, lk.270.
198. Vt. samas, lk.268.

Nagu selgub Laamani poolt esitatud materjalist, Inglise valitsuse esindajad Eestis kord hoiatasid rahutegemise eest, kord seletasid, et nad pole põhimõtteliselt selle vastu jne.

USA ja Prantsusmaa olid ses küsimuses järjekindlamad - asusid kindlasti eitaval seisukohal. See ei tähenda muidugi seda, nagu poleks nemad taotlenud Venemaa jagamist. Et aga Baltimaad juba vastava kokkuleppega olid määratud Inglise mõjutsooniks, siis oli nende eraldumisest Venemaast huvitatud eelkõige Inglismaa, kuna teised liitlased võisid oma taotluste maskeerimist jätkata suurema eduga.

29.sept. pidasid Eesti, Soome, Läti ja Leedu pea- ja välisministrid Tartus nõu - toimus nn. teine Balti konverents, millest mitteametlikult võttis osa ka "loodevalitsuse" esindaja Margulies. Kuigi konverentsi ajal saabus Inglise valitsuse uus noot, mis varem tehtud hoiatuse rahutegemise eest ära muutis, oli "osavõtjate meeleolu kõhklev."[199] Eesti kodanlus ei tahtnud alustada rahuläbirääkimisi varem, kui on selgunud Petrogradi sõjakäigu tulemused. Petrogradi vallutamine oleks muutnud olukorda. "Loodevalitsuse" liikmele Margulies'ile ütles Poska: "Kiirustage pealetungi ettevalmistamisega (Petrogradile), ja me toetame teid. Kuid teadke, et kõik peab olema tehtud kuni novembrini, kuna hiljem me enam ei saa kõrvale kalduda rahuläbirääkimistest bolševikega."[200] See väljendus iseloomustab selgesti eesti kodanluse kahepaikset ebaausat mängu.

Nõupidamise tulemusena Eesti, Läti ja Leedu kodanlikud valitsused teatasid 4.okt.1919.a. Nõukogude valitsusele oma nõusolekust alata 25.okt. ettevalmistavaid läbirääkimisi. Nõukogude valitsus pani ette kiirendada läbirääkimiste uuendamist - alata neid mitte 25., vaid 12.okt-l.

Interventide armee pealetung Petrogradile Judenitši ülemjuhatusel algas 14.okt. Balti riikide valitsused lootsid oma rahuläbirääkimiste tähtajaga lahendada korraga kaks ülesannet: summutada nõukogude valitsuse valvsust, varjata tema eest Judenitši kavatsetavat pealetungi Petrogradile, arutades järgmiselt: kui sõjakäik õnnestub, langeb ära rahuläbirääki-

---

199. Laaman, lk.657.
200. Vt. Stein, lk.272.

miste vajadus Nõukogude valitsusega, kui mitte, - mis selgub 25.okt-ks - võib jätkata rahuläbirääkimisi.[201]

Lenin rääkis 24. okt-l 1919 Sverdlovi ülikooli kuulajaile, kes siirdusid rindele: "Te teate, et Läti, Leedu ja Eesti valitsused vastasid nõusolekuga ettepanekule alustada rahuläbirääkimisi... Läbirääkimised juba algasid. Aga sel ajal Inglismaa kogus oma laevade jäänused ja saduldas mõnituhat valgekaartlast, kes olid varustatud suurepäraste tehniliste vahenditega."[202] Selline oli Antandi riikide tegevuse mõte, kes püüdsid katkestada rahuläbirääkimisi Nõukogude Venemaa ja Baltimaade vahel.

Ühtlasi algas äge diplomaatiline võitlus Baltimaade kaasatõmbamiseks interventsiooni. Sihiga katkestada väikeste riikide kõhklused ja tugevdada interventsiooni Clemenceau pöördus 1o.okt. 1919.a. noodiga Rootsi, Taani, Norra, Hollandi, Soome, Hispaania, Sveitsi, Mehhiko, Tšiili, Argentiina, Kolumbia ja Venezuela valitsuste poole, kutsudes neid maid ühinema Nõukogude Venemaa blokaadiga. Samasugune ettepanek tehti Saksamaale. Samaaegselt tugevdati survet Balti riikide valitsustele. Neilt nõuti pealetungi bolševike vastu.[203]

Vastavalt Riia kokkuleppele pidid Eesti kodanlikud väed toetama Loodearmee pealetungi, teotsedes tema tiibadel põhjas ja lõunas. Ja nõnda see ka toimus.

Judenitš kavatses juba enne Petrogradi jõudmist Eesti iseseisvust tunnustanud "loodevalitsuse" kõrvaldada. Nii Linnozov kui Margulies mõistsid, et Petrogradi minek tähendaks neile "ilustada endaga mõnd laternaposti." Kui "loodevalitsuse" liikmed sõitsid Judenitši juurde suhteid selgitama, seletas see neile kohe, et valitsus tuleb rekonstrueerida, kuna tema - Judenitš olevat määratud Koltšaki poolt, "loodevalitsus" aga olevat häbistaval viisil sündinud kindral Marchi ja Eesti sohielust.[204] Margulies tähendas selle kohta tabavalt, et inglaste eneste seletuse järgi olevat ka Koltšak ise nende poolt tehtud ja veel suuremal määral kui "loodevalitsus."[205]

---

201. Vt. Štein, lk.272.
202. Lenin, Teosed, XXIV k., lk.496-497.
203. Diplomaatia ajalugu III, lk.7o.
204. Vt. Laaman, lk.675.
205. Vt. samas, lk.678.

Hoolimata neist asjaoludest toetas eesti kodanlus Judenitši pealetungi Petrogradile. Pitka soovitas likvideerida Kroonlinna ja selle kaitse all olevat laevastikku. Selleks oli vaja vallutada Krasnaja Gorka kindlustused ning nende raskete suurtükkidega inglaste abil Kroonlinn tule alla võtta. Krasnaja Gorka operatsioonis puhkes Eesti väejuhatusel koguni konflikt Judenitšiga, kes eestlaste liigses agaruses nägi "vahelesegamist Vene siseasjadesse." Lõunarindel tungisid Eesti väed Velikajani.

Laamani andmeil ei olnud Krasnaja Gorka operatsioon Eestis populaarne. Nii ajakirjanduses kui sõjaväes räägiti, et see ei ole enam kodumaa kaitsmine, vaid Eestile vaenuliku Loodearmee toetamine. Sõjaväes esines seepärast tõrkumisi. Loodearmees samal ajal kõneldi: võtame Piiteri ja siis läheme nende "türklaste" peale. Eesti väed olevat enamlikud, Eesti iseseisvus - bluff.[206]

Et rahvast petta ja rahustada, seletas ülemjuhataja staabiülem kindralmajor Soots ajalehtede esindajaile, et pealetungimine Pihkva suunas omab ainult puhtstrateegilise tähenduse, kuna Jamburgi sihil on edasi tungitud selleks, et ingerlasi aidata. "Päevaleht" avaldas selle seletuse 14.okt. pealkirja all "Mispärast meie väed pealetungima on hakanud."[207]

Eesti kodanlus varjas rahva eest veel üht asjaolu: nimelt et von der Goltz oli teinud lepingu Koltšaki ja Denikiniga, mille põhjal Goltz pidi Baltimaad vene valgetele tagasi võitma, mille tasuks Saksa huvid Baltikumis pidid olema kindlustatud. Järelikult oli Goltz seoses ka Koltšakile alluva Judenitšiga, kelle pealetungi aga eesti kodanlus toetas - teadmisega, et selle õnnestumise korral võib ta endale kaela tõmmata mitte ainult Vene valgete režiimi, vaid ka Balti parunite võimu.

Samas Eesti valitsuse 29.sept. memorandumist liitlastele, millest oli juttu eelpool, leidus ka järgmine vihje: "Saksa jõud, mis tõusevad loo tuhandele inimesele, kujutavad Eesti jaoks tõsist hädaohtu ja kasvavat ähvardust."[208]

---

206. Vt. Laaman, lk.679.
207. Vt. Päevaleht nr.223.
208. Štein, lk.275.

See hädaoht oli "landesveeri" sõjas juba kord tagasi löödud, kuid liitlased olid sundinud eestlasi ja lätlasi sõlmima vaherahu von der Goltzi armeega, et kasutada seda armeed nõukogude-vastases võitluses. 21.sept. andis Goltz ülemjuhatuse formaalselt Bermondt-Avalovile, kuid jäi ise kohale ja juhtis tegelikult järgnevaid sündmusi. Tema kavatsuseks oli "...teha lõpuarve Läti ja Eestiga enne Nõukogude Venemaa vastu marssimist."[209]

1.okt. pidasid Goltz, Bermondt, Niedra j.t. Miitavis nõu, kus otsustati, et Bermondt vallutab Riia ja kuulutab Baltimaad Vene provintsideks, kus Balti aadel saab oma eesõigused tagasi. Samal ajal pidi Balahhovitš Eesti vastu välja astuma (liitriikide luureandmeil).[210]

Judenitš oli juba 2o.sept. Bermondtile käsu saatnud oma sõduritega Narva tulla, sest Saksa piiri sulgemise tõttu olevat edasitung Dvinski peale võimatu. Bermondt oli valmis ainult osa oma väest Narva rindele saatma ja seletas, et tal olevat Dvinski rindel paremad väljavaated.

Bermondti rünnak Riia vastu algas 8.okt. Judenitšile teatas ta, et oma baasi kindlustamiseks võtab Väina liini enda alla. ja marsib siis rindele, et Loodearmeega ühineda.

Kuidas suhtus Judenitš Bermondti või õigemini Goltzi ja Saksa valitsuse poliitikasse? Võttes arvesse Judenitši suhtumist Eesti "iseseisvuse" küsimusse ja sidemete olemasolu von der Goltzi ja Koltšaki vahel, võib oletada, et see poliitika polnud Judenitšile vastumeelne. Kuid oma sõltuvuse tõttu liitlastest ei saanud ta seda avalikult heaks kiita, vaid pidas koguni vajalikuks väljendada oma hukkamõistu: "Teie pole täitnud ainukestki minu käskudest oma vägede ületoomiseks Narva rindele. Teie olete ilma loata alustanud sõjaoperatsioone ja lätlastele kallale tunginud. Ma kustutan teid ja teie väe Loodearmee koosseisust ja kuulutan teid Venemaa äraandjaks." Saksa käsilane Bermondt vastas sellele: "Kuna teie vägi on seisukorras, mis venelase rahvuslikule uhkusele väljakannatamatu, võtab minu oma temale kuuluva koha Kuramaal enda alla

---

209. Goltz, lk.275.
210. Vt. Laaman, lk.674.

ja Vene lipp lehvib niisama uhkelt kui ennegi."[211]

Eesti-läti jõudude ja Inglise laevastiku ühisel tegevusel löödi Bermondti rünnak Riiale tagasi. Bermondti seisukord muutus varsti nii täbaraks, et ta juba 22.okt-l palus Denikinit võtta tema vägi oma ülemjuhatuse alla. Goltz ise lahkus Baltimail 14.okt. - hoolitsema, et Saksa valitsus Antandi surve all sõjaväe varustamist ei katkestaks. Oma asetäitjaks jättis ta kindralleitnant von Eberhardti, kel oli Goltzi arvates "täielik arusaamine suurest asjast."[212] Goltz ise põhjendab oma lahkumist asjaoluga, et asja uurimiseks pidi kohale tulema Antandi missioon. "Mina pidin enne missiooni saabumist kaduma, et vihatud Saksa kindral ei muutuks komistuskiviks."[213] Bermondti avantüüri likvideerimisel ei olnud olulineainult liitlaste sõjalaevastiku vahelesegamine, vaid ka nende diplomaatiline surve Saksamaale. Von der Goltzi suurimaks vihaks oli Saksa valitsus juba 3.okt. liitriikidele ettepaneku teinud "Saksa ilmsüütuses koha peale veenduda."[214] Liitlaste missiooni sihiks muidugi polnud üksnes Saksa "ilmsüütuses" veendumine, vaid peaasjalikult veendumine selles, kuidas neid vägesid on võimalik kasutada nõukogude-vastases sõjakäigus.

Sel ajal kui Baltikumi interventsioonileeris toimusid need sisemised konfliktid, arenes rindel Judenitši pealetung. Ta jõudis välja Petrogradi alla Pulkovo kõrgustikele, kus 21. - 22.okt. toimusid ägedad lahingud. Petrogradi töölised ja punaarmeelased kaitsesid kangelaslikult revolutsiooni esimest linna. Ägedate lahingute tulemusena hakkasid valgete jõud uuesti tagasi veerema.

Oktoobri teisel poolel tõusis interventide seas uuesti päevakorda küsimus Soome kaasatõmbamisest. Liitlased püüdsid Soomet igati mõjutada abistama Judenitšit. Clemenceau lubas Mannerheimile, et Ahvenamaa saared antakse Soomele, kui ta osutab abi Judenitšile.[215] 2.nov. avaldati soome ajakirjanduses Mannerheimi avalik kiri vabariigi presidendi Stahlbergi

§

211. Laaman, lk.68o.
212. Goltz, lk.28o.
213. Samas, lk.281.
214. Laaman, lk.686.
215. Vt. Stein, lk.277.

nimele, kus ta kutsus üles aktiivsele tegevusele Petrogradi operatsioonis, et omandada garantiisid tuleviku jaoks. Garantiide all mõistis Mannerheim Petrogradi rajooni, Murmanski krai ja Karjala anastamist.[216]

Ent hoolimata vihast Nõukogude Venemaa vastu, Soome kodanlus ei olnud suuteline Antandi sõjakäigust avalikult osa võtma. Soomlased seletasid neid veenma tulnud "loodevalitsuse" liikmeile, et "Soome siseseisukord olevat põnev ja interventsioon võivat uuesti põlema süüdata Soome kodusõja."[217] Soome valitsuse ametlik vastus 4.nov. Judenitši esindajale kõlas järgmiselt: "Soome sümpatiseerib Judenitšile ja oleks valmis osutama talle majanduslikku abi, kuid sisemine poliitiline ja finantsiline seisund, aga samuti Antandi või tulevase Vene valitsuse garantiide puudumine takistavad jaatavat vastamist palvele võtta osa Petrogradi sõjalisest vabastamisest."[218]

Hoolimata liitlaste ähvardustest ja üleskutsetest ei olnud Soome sisemise seisundi tõttu võimalik Judenitši operatsiooni laiaulatuslikult toetama, kuid mõningal määral ta sellest siiski osa võttis.[219]

Sedamööda kuidas Judenitši seisukord halvenes, hakkas ta liitlaste esindajate kaudu ka Eestile peale käima, et see teda rohkem toetaks. 26.okt. vastas Laidoner Inglise sõjalisele esindajale, et Pitka on käsu saanud toetada Loodearmeed niipalju kui võimalik.[22o] Eesti kodanluse kahekeelsust iseloomustab väga hästi asjaolu, et samaaegselt (24.okt.) teatati Tšitšerinile, et Eesti ei ole oma seisukohta rahu asjus muutnud. Ent kuna Läti valitsus peab end pühendama võitlusele saksa-vene mässuliste vägedega, on võimatu rahuläbirääkimisi Tartus 25.okt. alustada. Uuest tähtajast lubas Eesti valitsus edaspidi teatada.[221]

Nõukogude valitsus jäi oma esialgse ettepaneku juurde pidada läbirääkimisi eraldi Eestiga, sõltumata teiste Baltimaade seisukohavõtust. Ühtlasi paljastas Nõukogude valitsus

---

216. Vt. Stein, lk.251.
217. Laaman, lk.695.
218. Stein, lk.277.
219. Vt. Diplomaatia ajalugu III, lk.69.
22o. Vt. Laaman, lk.691.
221. Vt. Rahvusvaheline poliitika II, lk.392.

oma vastuses eesti kodanluse kahepaikset ebaausat poliitikat: "Me võtame teatavaks teie avalduse teie rahuarmastuse kohta, lootes samal ajal, et te lahkelt selgitate meile, kuidas sobib selline seisukoht Eesti vägede kallaletungiga meie vägedele Petrogradi ja Pihkva kubermangus. See teie sõjaliste jõudude pealetungiv tegevus toimub samal momendil, kui endine tsaari-kindral Judenitš suunab oma jõud Petrogradi peale, teenides tema abistamise ülesannet tema pealetungis meile, vaatamata sellele surmavale hädaohule, mida kujutab kõigile endise Vene impeeriumi väikestele rahvustele Vene kontrrevolutsioon..."[222]

Vahepeal hakkas üha enam selguma Judenitši katastroofiline kaotus. Punaarmee löökide all taganes Loodearmee täie kiirusega Eesti piiri suunas. Judenitši pealetungi nurjumine tõi rahupooldajatele Eesti kodanlikus valitsuses enamuse, "millele kaasa aitas ka Inglise seisukohtade muutuse nähtavaks tulek."[223]

V.I.Lenin kirjutas sellest muudatusest: "Mõni nädal tagasi kiitles Inglise minister Churchill parlamendis peetud kõnes, - ja selle kohta saadeti telegramme üle kogu maailma, - et on organiseeritud neljateistkümne rahva sõjakäik Nõukogude Venemaa vastu ja et uueks aastaks lõpeb see võidu saavutamisega Venemaa üle. Ja õigus, - sellest võttis osa palju rahvaid - Soome, Ukraina, Poola, Gruusia, tšehhoslovakid, jaapanlased, prantslased, inglased, sakslased. Kuid me teame,mis sellest välja tuli! Me teame, et eestlased jätsid Judenitši väed maha, ja nüüd tehakse ajalehtedes ägedat poleemikat selle pärast, et eestlased ei taha teda aidata, kuna Soome ei ole samuti Judenitšile abi andnud, kuidas selle maa kodanlus seda ka iganes tahaks."[224]

9.nov. astus Tartus kokku järjekordne Balti konverents, kus aga rahutegemise suhtes ühisele otsusele ei jõutud - lätlased seletasid, et sõja tõttu Bermondtiga sõltuvad nad täiesti liitlastest. Eesti valitsuse ja ülemjuhatuse ühiseks otsuseks oli alustada rahuläbirääkimisi ka naaberriikidest eraldi. Põhjusena toodi ette sõjaväes valitsevat üldist rahulolema-

---

222. Rahvusvaheline poliitika II, lk.393.
223. Laaman, lk.7o4.
224. Lenin, Teosed, XXIV k., lk.547.

tust. "Sõdurid nurisesid, et rahu pole tehtud aegsasti, kui võib-olla oleks saadud paremad tingimused, vaid selle asemel mindi appi üldiselt vihatud Loodearmeele."[225]

Eesti kodanlust ei kallutanud rahumõtetele mitte ainult sisemise poliitilise olukorra arvestamine, rahva enamiku tahtmatus võidelda Nõukogude Venemaa vastu, vaid ka majanduslikud kaalutlused. Baltimaid ähvardas Inglise toorainete kolooniaks muutumise perspektiiv. Mingit lootust oma tööstuse arendamiseks neil ei olnud, kuna Nõukogude Vene turg oli suletud ja Lääne-Euroopa turud Baltimaade tööstust ei vajanud, paisates tema turule oma fabrikaate. Baltimaade vabrikud, mis varem said oma tooraine Venemaalt, olid nüüd sellest ilma jäänud. Minnes rahule Nõukogude Venemaaga arvestasid Baltimaad juurdepääsu võimalust Nõukogude Vene toorainele ja Vene turule oma kaupade jaoks. Peale selle nad mõtlesid kasutada oma ääremaalist asendit kasude ammutamiseks vene transiidist.[226]

"Rahujutud Eesti kodanlistes ja väikekodanlistes ringkondades - need on peaasjalikult loomulik reaktsioon Inglise asumaade poliitika vastu..." märkis "Klassivõitlus".[227]

Lenin kirjutas, et "...Suurriikide katse, kelle mõju all tingimusteta asuvad kõik väikesed maad, nende katse mobiliseerida väikesi maid meie vastu, kandis kaotust vastuolu tõttu rahvusvahelise imperialismi ja nende maade huvide vahel. Igaüks neist väikestest riikidest juba koges endal Antandi käppa. Nad teavad, et kui prantsuse, ameerika ja inglise kapitalistid räägivad: "Me garanteerime teile iseseisvuse" - see tähendab praktikas: "Me ostame kokku kõik teie rikkuste allikad ja surume teid sõltuvusse. Peale selle me kohtleme teid ohvitseri jultumusega, kes sõitis võõrale maale valitsema ja spekuleerima ja kellegagi ei soovi arvestada."[228]

Rahuläbirääkimised Nõukogude Venemaa ja Eesti vahel algasid uuesti 5.dets. Tartus. Arvestades, et liitriikide diplomaadid endiselt avaldavad survet Eesti valitsusele rahuläbi-

---

225. Laaman, lk.710.
226. Vt. Stein, lk.281.
227. Klassivõitlus nr.9, lk.3.
228. Lenin, Teosed XXIV k., lk.563.

rääkimiste pidurdamiseks, otsustas Lenin pöörduda vahenditult Antandi riikide endi poole. 1o.dets. Nõukogude valitsus tegi Antandi riikidele ettepaneku alustada rahuläbirääkimisi, kuid seda, nagu kõiki eelmisigi, ei võetud vastu. Siiski avaldas ettepanek suurt mõju nende maade avalikule arvamisele, aidates paljastada nende valitsevate ringkondade poliitikat.[229]

Läbirääkimised Eestiga sel ajal jatkusid, kuid arenesid aeglaselt, sest Antant - kuigi mitte nii avalikult kui varem - tegi jõupingutusi nende katkestamiseks. Eriti nägid vaeva Prantsusmaa ja USA esindajad, kuna Inglismaa võttis tagasihoidlikuma positsiooni, sest tema siht - Baltimaade eraldamine Venemaast ja nende maade enda mõjuorbiiti haaramine - näis talle teostatav ka Baltimaade ja Nõukogude vahelise rahu puhul, niivõrd kui selle rahu aluseks oli nende maade iseseisvuse tingimusteta tunnustamine Nõukogude Venemaa poolt.

Üheks Nõukogude-poolseks tähtsamaks rahutingimuseks oli sõjaliste tagatiste nõudmine uue interventsiooni kordumise vastu. Sellele õigustatud nõudmisele vastasid Eesti esindajad, et see on segamine Eesti siseasjadesse.[23o] Pigem oleks nad võinud vastata, et see on segamine Eesti ja liitlaste vahelistesse suhetesse, sest just samal ajal, 4.dets. nähtavasti Prantsuse väejuhatuse mõjul, nõudis liitlaste Ülemnõukogu Eestilt, et ta säilitaks Loodearmee sõjalise jõuna ja teda toetaks.[231] Prantsuse kindralit Nisselit, kes oli Kuramaal evakueerimas Bermondti väge, taheti saata Eestisse Judenitši ja Eesti valitsuse vahelist kokkulepet korraldama.

Seda küsimust arutati liitlaste instantsides kogu detsembrikuu vältel. Vahepeal aga sündmused arenesid oma rada - Judenitši armee üha enam laostus ja lagunes. Katsed päästa Judenitši armee jäänuseid lõplikult lagunemisest ja luua neist jäänustest uue pealetungi tuumik Nõukogude Venemaa vastu olid määratud ebaõnnestumisele. 31.dets.1919.a. Eesti kodanlik valitsus kirjutas Nõukogude Venemaaga alla vaherahu lepingu, millega nii piiride kui sõjaliste tagatiste suhtes oli kokku lepitud.

---

229. Vt. Diplomaatia ajalugu III, lk.72.
23o. Vt. Laaman, lk.723.
231. Vt. Eesti Vabadussõda II, lk.342.

Siis liitlased soovitasid Eesti valitsusele võtta Judenitši sõdureid ja ohvitsere oma teenistusse - lülitada nad Eesti väkke.[232] See võimalus nähtavasti siiski ei leidnud kasutamist - ajajooksul lahkus Eestist enamik endisi loodearmeelasi, osa siirdus neist Nõukogude Venemaale.[233] Lõpuks liitlased sulgesid Judenitši armee jäänuste ja Eesti suhete küsimuses lihtsalt silmad. Liitlaste jaoks see küsimus lakkas lihtsalt olemast, nagu oli lakanud olemast Judenitši armee, mis purustatud nõukogude vägede poolt.

Liitlased olid osutunud võimetuiks sundima Eestit ja Soomet toetama Judenitši peaaletungi suuremal määral kui see toimus. Samuti osutusid nad võimetuiks takistama rahulepinguteõlmimist. See oli nõukogude diplomaatia suureks võiduks. Analüüsides seda edu ja kriipsutades alla bolševike poliitika rahvusvahelist tähendust väikeste maade suhtes, Lenin kirjutas:

-"Kui kõik need väikesed riigid oleksid läinud meie vastu, - aga neile olid antud sajad miljonid dollarid, olid antud parimad kahurid, relvastus, neil olid inglise instruktorid, kes teinud läbi sõjakogemused, - kui nad oleks läinud meie vastu, ei ole vähimatki kahtlust, et me oleksime kaotanud. Seda mõistab igaüks väga hästi. Kuid nad ei läinud, sellepärast et nad mõistsid, et bolševikud on ausamad. Kui bolševikud räägivad, et nad tunnustavad iga rahva sõltumatust, et tsaari Venemaa oli ehitatud teiste rahvaste rõhumisele, ja et bolševikud sellele poliitika eest millalgi ei seisnud, ei seisa ega saa seisma, et sõda selleks et rõhuda, bolševikud kunagi ei võta ette, - kui nad räägivad seda, neid usutakse. Seda me teame mitte ainult läti ja poola bolševikkudest, vaid ka poola, läti, ukraina jne. kodanlusest.

Selles seisneb bolševistliku poliitika rahvusvaheline tähendus. See oli proov mitte ainult vene pinnal, vaid rahvusvahelisel. See oli proov tule ja mõõgaga, aga mitte sõnadega. See oli proov viimses otsustavas võitluses. Imperialistid mõistsid, et neil oma sõdureid ei ole, et bolševismi võib lämmatada ainult rahvusvaheliste jõudude kogumisega, aga kõik rahvusvahe-

---

232. Vt. Štein, lk.292.
233. Vt. Eesti Vabadussõda II, lk.343-344.

lised jõud olid löödud."[234]

Siiski tegi Prantsusmaa veel ühe katse rahusõlmimist looderindel nurja ajada. Ta püüdis luua Soome, Eesti, Läti, Leedu ja Poola sõjalist liitu, mis suunatud Nõukogude Venemaa vastu. Selleks toimus 15.-22.jaan. Helsingis nende maade konverents.[235] Võeti vastu otsus kooskõlastada oma tegevus Antandi juhenditega. Balti riikide blokki siiski ei õnnestunud organiseerida, kuna Leedu oma territoriaalsete vaidluste tõttu Poolaga osutus tagasihoidlikuks. Läti, Soome ja Poola soovisid, et ükski Balti riikidest ei teeks rahu ilma teistega kokku leppimata. See oli Eestile vastuvõetamatu, kuna ta juba oli lõpetanud sõjalise tegevuse ja kartis rahuläbirääkimiste uut katkemist. Eesti kodanluse seisukohta kinnitas Nõukogude Venemaa blokaadi lõpetamine liitriikide sõjanõukogu poolt 16. jaan. 192o.a. Nõukogude armee võidud interventide üle olid löönud tõsise prao interventsioonimüüri.

2. veebr. 192o.a. kirjutati alla rahuleping Nõukogude Venemaa ja Eesti vahel. Lenin nimetas seda rahu aknaks Euroopasse. "Rahu Eestiga see on aken, mis löödud vene tööliste poolt Lääne-Euroopasse, see on ennekuulmatu võit ülemaailmse imperialismi üle, mis ennustab murrangut vene proletaarses revolutsioonis kõigi jõudude koondamise suhtes riigi sisemisele ülesehitustööle.

Oleme juba saavutanud esimese rahu, mis näitas meie rahvusvahelise poliitika üleolekut kõigi maade ühinenud kapitalistide poliitika suhtes. Need kapitalistid takistasid kõigest jõust Eestit meiega rahu sõlmimast. Me saavutasime nende üle võidu. Me sõlmisime rahu Eestiga - esimese rahulepingu, millele järgnevad teised, avades meile võimaluse kaubavahetuseks Euroopa ja Ameerikaga."[236]

"See ime võis sündida ainult sellepärast, et enamus kogu maailma elanikest seisis faktiliselt ja tegelikult meie poolel. Me võitsime Denikini, Koltšaki ja Judenitši mitte sellepärast, et meil olid paremad relvad, vaid sellepärast, et meile vaenulikel jõududel ei leidunud käsi, mis oleksid olnud

---

234. Lenin, Teosed, XXV k., lk.54.
235. Vt. Laaman, lk.751-753.
236. Lenin, Teosed, XXV k., lk.23-24.

valmis neid kapitalistliku maailma täiuslikke relvi tõstma meie vastu. Me sundisime Eestit meiega rahu sõlmima sellepärast, et oma rahupoliitikaga tegelikkuses üles näidata oma tõelist soovi elada kõigiga rahus."[237]

---

237. Lenin, Teosed, XXV k., lk.21.

K o k k u v õ t e.

Eesti kodanluse osavõtt Judenitši avantüürist või laiemas mõttes Antandi kahest sõjakäigust Nõukogude Venemaa vastu a.1919 toimus kõige ägedama klassivõitluse ajajärgul proletariaadi ja kodanluse vahel. Kui sisepoliitikas oli eesti kodanluse eesmärgiks proletaarse revolutsiooni mahasurumine, siis välispoliitikas oli tal täpselt sama eesmärk - takistada nõukogude võimu kehtestamist Eestis. See taotlus pani aluse kodanliku Eesti välispoliitikale.

Eesti kodanlikud ajaloolased, näit. Laaman oma töös "Eesti iseseisvuse sünd", püüavad rõhutada, et eesti kodanluse ainukeseks välispoliitiliseks püüdeks oli iseseisvuse taotlemine, et Vene siseasjusse ei tahetud segada ja mingit koostööd Vene valgetega ei olnud. Need seisukohad tunnistab väärakas juba Laamani enda poolt esitatud faktiline materjal.

Eesti riiklik iseseisvus oli vaid eesti kodanluse võitlusloosungiks, mitte tema kaotluste tõeliseks sisuks. See loosung võeti eesti kodanluse poolt päevakorda alles pärast Oktoobrirevolutsiooni. Kui teade Petrogradi revolutsioonist Tallinna jõudis, tähendas kubermangu komissar J. Poska: "Nüüd ei jää muud teed, kui Eesti iseseisvaks kuulutada."[238] Esialgu ei mõeldud iseseisvuse all veel lõplikku lahkulöömist Venemaast, vaid võimu oma kätte haaramist seni, kuni Venemaal kontrrevolutsioon võidab ehk Laamani sõnade järgi "kuni Venemaal jälle demokraatlik kord jalule saab."[239]

Eesti kodanlus ei suutnud uskuda, et nõukogude võim Venemaal püsima jääb. Kui ta aga veendus, et Venemaa sisemised kontrrevolutsioonilised jõud ei ole suutelised nõukogude võimu kukutama, pani ta oma lootused välismaisele interventsioonile. Kingissepp iseloomustab seda eesti kodanluse poliitikat järgmiselt: "Kutsudes inglasi, oodates ja lootes Inglise "abi", asus eesti kodanlus algusest peale agressiivse, s.o. pealetungiva kontrrevolutsiooni seisukohale."[240]

Oma klassivõimu kindlustamise parimaks vahendiks pidas eesti kodanlus Eesti okupeerimist mõne imperialistliku suurriigi poolt. "Et võitluse eesmärgiks oli kodanliku korra

---

238. Laaman, lk.17o.
239. Samas, lk.17o.
240. Kingissepp, lk.79.

taastamine, oli kodanlus valmis mitte ainult "iseseisvuse" sildiga varjatud majanduslikule ja poliitilisele sõltuvusele läänest, vaid ka Eesti muutumisele Inglismaa asumaaks."[241]

Selle abi eest, mida imperialistlikud suurriigid eesti kodanlusele tema klassivõimu säilitamisel osutasid, nõudsid nad temalt peale majanduslike eeliste andmise osavõttu interventsioonisõjast Nõukogude Venemaa vastu, koostööd vene valgekaartlusega. See koostöö oli tegelikult alanud juba enne, kui liitlased seda soovitada jõudsid. Eesti kodanlik valitsus võttis peagu kohe peale sakslaste lahkumist enda hoole alla nende poolt moodustatud vene valgekaartliku Põhjakorpuse. "Ilma aineliste jõududeta, ilma liitlaste toetuseta, kes siis alles hakkasid huvi tundma uuesti tärkava valge organisatsiooni vastu, olenes armee tervelt ja kõiges Eesti valitsusest, kes andis abi, mida ei või jätta hindamata...," kirjutas Põhjakorpuse staabiülem von Wahl.[242]

On selge, et Eesti kodanlik valitsus ei toetanud Põhjakorpust ja hiljem Judenitši Loodearmeed üksnes sellepärast, et liitlased teda selleks sundisid, vaid esijoones klassisolidaarsuse ja ühiste huvide nimel. Eesti kodanlus tundis oma klassivõimu ohustatuna niikaua, kui nõukogude võim Venemaal püsib. Kahtlemata oleks eesti kodanlus toetanud Judenitši pealetungi Petrogradile veelgi suuremal määral, kui ta poleks pidanud arvestama riigi sisemise olukorraga, mis nõudis "iseseisvuse" loosungi säilitamist ja "mittevahelesegamist Vene siseasjadesse." Sel eesmärgil tuli kodanlusel osavõtt interventsioonisõjast moonutada "kaitsesõjaks".

Tähtsamaks interventsioonisõja ebaõnnestumise põhjuseks Baltikumis (ja mujal) tuleb pidada kodanlike maade töörahva poolehoidu nõukogude võimule, mittetahtmist sõdida kodanluse huvide eest. See ei piiranud ainult imperialistlike suurriikide interventsioonipoliitikat, vaid sundis ka väikeriikide kodanlust interventsioonist loobuma.

---

241. Naan, lk.115.

242. Kingissepp, lk.239.

Interventsiooni nurjumist soodustasid ka vastuolud interventide eneste vahel. Baltikumi interventsioonileer ei moodustanud mingit monoliitset tervikut. Siin valitses vastuolu Inglise ja Saksa imperialistlike taotluste vahel ning sellest olenevalt ka Eesti-Saksa vastuolu, mis kulmineerus "landesveeri" sõjas ja Bermondt-Avalovi pealetungis Riiale. Lõpuks oli vastuolu ka eesti kodanluse ja Judenitši valgekaartluse vahel, niivõrd kui eesti kodanlus pidi kinni pidama "iseseisvuse" loosungist. Need vastuolud viisid interventе omavaheliste relvastatud kokkupõrgeteni ning nõrgestasid nende löögijõudu bolševike vastu.

Nõukogude diplomaatia oskas interventsioonileeri vastuolusid osavalt kasutada. Eesti kodanlus ei saanud jätta Nõukogude rahuettepanekut vastu võtmata, kuna see garanteeris talle Eesti riikliku iseseisvuse tingimusteta tunnustamise - selle, mille eest eesti kodanlus oli kogu aeg vandunud end võitlevat, ja mida polnud talle lubanud ei liitlased ega Koltšak-Judenitši valgekaartlus. Viimaste võidu korral oleks Eesti taas muudetud Venemaa osaks või Inglise asumaaks.

Nagu Inglise kindral Gough hiljem tähendas, "ei ole mingit kahtlust, et liitlased avaldasid survet Balti riikidele üldiselt ja eestlaste peale eriliselt, et kihutada neid jatkama sõda bolševike vastu."[243] Sedamööda aga, kuidas imperialistidele selgus interventsiooni täielik ebaõnnestumine, olid nad järjest rohkem mures "sanitaarkordoni" loomisega, mis pidi kujutama kontrrevolutsioonilist barjääri ida ja lääne vahel ning mida võis tarbe korral kasutada uuesti interventsioonibaasina Nõukogude Venemaa vastu. Eesti "iseseisvumine" pidi tegema ja tõesti tegigi sellest puhverriigist "sanitaarkordoni" lüli.

Antandi riigid tunnustasid Eesti iseseisvust de jure alles siis, kui nende viimsed imperialistlikud avantüürid olid Venemaal luhtunud, kui selgus, et Eestit ei saa muuta Inglise ega Ameerika otseseks asumaaks ja et parim vahend vähendada bolševike mõju Eestis, on tunnustada tema kodanlikku valitsust. Ühtlasi võimaldas see tunnustamine interventsiooni-

243. Vihalem, Eesti kodanlik riik Lääne ja Ameerika imperialistide teenrina.

sõjas Eesti osas kulutatud summad Eesti kodanlikult riigilt sisse nõuda ning viia teda edasiste laenudega täielikku majanduslikku ja poliitilisse sõltuvusse Lääne imperialistlikest suurriikidest.

Kasutatud kirjanduse nimistu koos bibliograafiliste viidetega.

I Marksismi-leninismi klassikud.

1. Ленин, В. И. – Письмо к американским рабочим. Сочинения, том XXIII, изд. 3, стр. 176–189. Ленинград 1936. – Lenin, Teosed, XXIII k.

2. Ленин, В. И. – Доклад на объединенном заседании в. ц. и. к., московского совета, фабрично-заводских комитетов и профессиональных союзов 22 октября 1918 г. Сочинения, том XXIII, изд. 3, стр. 228–238. Ленинград 1936. – Lenin, Teosed, XXIII k.

3. Ленин, В. И. – Резолюция, принятая на объединенном заседании в. ц. и. к., московского совета, фабрично-заводских комитетов и профессиональных союзов 22 октября 1918 г. Сочинения, том XXIII, изд. 3 стр. 239–240. Ленинград 1936. – Lenin, Teosed, XXIII k.

4. Ленин, В. И. – VI Всероссийский чрезвычайный съезд советов раб., кр., каз. и красноарм. деп. 6–9 ноября 1918 г. Сочинения XXIII, изд. 3, стр. 245–272. Ленинград 1936. – Lenin, Teosed, XXIII k.

5. Ленин, В. И. – Речь об обмане народа лозунгами свободы и равенства 19 мая. Сочинения XXIV, изд. 3, стр. 279–307. Ленинград 1937. – Lenin, Teosed, XXIV k.

6. Ленин, В. И. – Речь перед студентами Свердловского университета, отправляющимися на фронт. 24 октября 1919 г. Сочинения XXIV, изд. 3., стр. 494–500. Ленинград 1937. – Lenin, Teosed, XXIV k.

7. Ленин, В. И. – Доклад на II Всероссийском съезде коммунистических организаций народов Востока 22 ноября 1919 г. Сочинения XXIV, изд. 3, стр. 537–552.

8. Ленин, В. И. – Всероссийская конференция Р. К. П. (б) 2–4 декабря 1919 г. Сочинения XXIV, изд. 3, стр. 555–578. Ленинград 1937. – Lenin, Teosed, XXIV k.

9. Ленин, В. И. – VII Всероссийский съезд Советов 5–9 декабря 1919 г. Сочинения XXIV, изд. 3, стр. 587–629. Ленинград 1937. – Lenin, Teosed, XXIV k.

10. Ленин, В. И. – Письмо к рабочим и крестьянам Украины по поводу побед над Деникиным. Сочинения XXIV, изд. 3, стр. 655–660. Ленинград 1937. – Lenin, Teosed, XXIV k.

11. Ленин, В. И. – Речь на первой сессии в. ц. и. к. VII созыва 2 февраля 1920 г. Сочинения XXV, изд. 3, стр. 21–22. Ленинград 1937. – Lenin, Teosed, XXV k.
12. Ленин, В. И. – Речь на конференции железнодорожников московского узла 5 февраля 1920 г. Сочинения XXV, изд. 3. стр. 23. Ленинград 1937. – Lenin, Teosed, XXV k.
13. Ленин, В. И. – Конец войны, так по-военному. Сочинения XXV, изд. 3., стр. 24–25. Ленинград 1937. – Lenin, Teosed, XXV k.
14. Ленин, В. И. – Речь на I Всероссийском съезде трудовых казаков. 1 марта 1920 г. Сочинения XXV, изд. 3, стр. 47–62. Ленинград 1937. – Lenin, Teosed, XXV k.
15. Stalin, J. V. – Kas lumi. Teosed, IV k., lk. 225–228. Tallinn 1948. – Stalin, Teosed, IV k.
16. Stalin, J. V. – Imperialismi vastuvõid. Teosed, IV k., lk. 238–241. Tallinn 1948. – Stalin, Teosed, IV k.
17. Stalin, J. V. – Oktoobrirevolutsioon ja rahvusküsimus. Teosed, IV k., lk. 150–161. Tallinn 1948. – Stalin, J. V. Teosed, IV k.
18. Stalin, J. V. – Antanti uus sõjakäik Venemaale. Teosed, IV k., lk. 312–320. Tallinn 1948. – Stalin, Teosed, IV k.
19. Stalin, J. V. – Sõjalisest olukorrast lõunas. Teosed, IV k. lk. 276–285. Tallinn 1948. – Stalin, Teosed, IV k.
20. Stalin, J. V. – Asjad arenevad. Teosed, IV k., lk. 176–178. Tallinn 1948. – Stalin, Teosed, IV k.
21. Stalin, J. V. – Oktoobrirevolutsioon ja meie kommunistide taktika. Teosed, VI k., lk. 353–394. Tallinn 1948. – Stalin, Teosed, VI k.
22. Stalin, J. V. – Marxism ja rahvuslik-kolooniaalküsimus. Tallinn 1946. – Stalin, Marxism ja rahvuslik-kolooniaalküsimus.

II. Allikad ja kirjandus:

1. Бурёжкин, А. – США – активный организатор и участник Белой интервенции против Советской России. (1918–1920 гг.) Москва 1949. – Burjožkin.

2. Документы по истории гражданской войны в СССР. Том I (1917–1918). Москва 1940. – Dokumente nõukogude ajaloost I.

3. Eesti Vabadussõda 1918–1920. I ja II. Vabadusvõitlejate Ajaloo Komitee populaarteaduslik väljaanne. Tallinn 1937 ja 1939. – Eesti Vabadussõda I ja II.

4. Goltz, R. – Meine Sendung in Finnland und im Baltikum. Leipzig 1920. – Goltz.

5. Karaev, F. N. – Razgrom Judenicha. v 1919 godu. Moskva 1940. – Karajev.

6. Kingissepp, V. – Kellele iseseisvus, kellele ike. Tallinn 1946. – Kingissepp.

7. Klassivõitlus nr. 9, 1919. a. – Klassivõitlus nr. 9.

8. Laaman, Ed. – Eesti iseseisvuse sünd. Tartu 1936. – Laaman.

9. Международная политика нового времени в договорах, нотах и декларациях. Часть II. Хрестоматия. Ю. В. и Сабанин, А. Москва 1926. – Rahvusvaheline poliitika II.

10. Maan, G. – Eesti rodanlike natsionalistide ideoloogia vaatlemine. Tallinn 1947. – Maan.

11. Potjomkin, V. P. – Diplomaatia ajalugu III. Tartu 1948. – Diplomaatia ajalugu II.

12. Потёмкин, В. П. – История дипломатии III. Москва–Ленинград 1945. – Diplomaatia ajalugu III.

13. Päevaleht nr. 35, nr. 133, nr. 147, nr. 169, nr. 233, 1919. a. – Päevaleht.

14. Saat, J. – Zandesmuri-vastase sõja tõeline olemus. Eesti Bolševik nr. 12, juuni 1948. – Saat.

15. Sayers, M. ja Kahn, A. – Salajane sõda Nõukogude Venemaa vastu. Tartu 1948. – Sayers ja Kahn.

16. Sepp, J. ja Ellis, A. – kommunistliku partei võitlus inglise-ameerika imperialistide kolonisaatorlik poliitika vastu Eestis. Eesti Bolševik nr. 12, juuni 1948. – Sepp ja Ellis.

17. Sepp, J. – Revolutsioonilise liikumise ajaloost Eestis. Tallinn 1947. – Sepp, Revol. liikumise ajaloost Eestis.

18. Sepp, J. – Võitlus Nõukogude võimu eest Eestis. Tallinn 1947. – Sepp, Võitlus Nõukogude võimu eest Eestis.

19. Штейн, Б. Е. – „Русский вопрос" на парижской мирной конференции. (1919–1920 г.). Москва 1949. – Štein.

20. Vihalem, P. – Eesti kodanlik rük Lääne ja Ameerika imperialistide teenrina. Rahva Hääl nr. 167, 17. juuli 1949. – Vihalem, Eesti kodanlik rük Lääne ja Ameerika imperialistide teenrina.

21. Vihalem, P. – Kuidas ameerika imperialistid kasutasid eesti kodanlikke natsionaliste Nõukogude vastases interventsioonisõjas. Eesti Bolševik nr. 11, juuni 1949. – Vihalem, kuidas ameerika imperialistid.

Märkus: Trükitehnilistel põhjustel on kõik hiteerimislühendid antud ladina tähtedega.